

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

ZEYNEP GÜDÜK

**ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
MEDENİ HUKUK BİLİM DALI**

ARALIK 2017

ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Zeynep GÜDÜK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
MEDENİ HUKUK BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

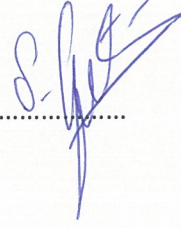
ARALIK 2017

Zeynep GÜDÜK tarafından hazırlanan “Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Özel Hukuk Anabilim Dalında Medeni Hukuk Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA

Kamu Hukuku, Gazi Üniversitesi

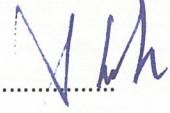
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Ahmet Mithat KILIÇOĞLU

Özel Hukuk, Atılım Üniversitesi

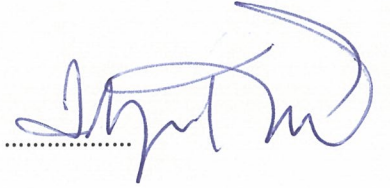
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Dilşad KESKİN

Özel Hukuk, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 01/12/2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Zeynep GÜDÜK

01/12/2017

ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU
(Yüksek Lisans Tezi)

Zeynep GÜDÜK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aralık 2017

ÖZET

Bu çalışmada, Türk mevzuatında çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu incelenmiştir. Çevre kirliliği, kirleten ve çevre zararı gibi kavramlar çerçevesinde, özel hukuk kapsamında Türk mevzuatında konunun araştırılması ve ülkemiz uygulamasında aksayan noktalarının vurgulanması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, genel olarak Çevre Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Türk Borçlar Kanunu ve Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun hükümleri göz önüne alınarak Yargıtay kararlarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Çevreyi kirletenin sorumluluğunun cezai, idari ve hukuki yönleriyle incelenmesi bu çalışmanın kapsamını aşacak boyutta olması dolayısıyla bu çalışmada sorumluluğun özel hukuka dayanan kısmı ele alınmıştır. Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin genel kavramlar, sorumluluğun niteliği ve kapsamı, hukuki sorumluluğun Türk mevzuatında düzenlenmesi ve konuya ilişkin yargı kararları çalışmanın kapsamını oluşturmuştur.

Bilim Kodu : 51001
Anahtar Kelimeler : Çevre, Kirlilik, Hukuki Sorumluluk, Kusursuz Sorumluluk, Komşuluk Hukuku, Çevre Kanunu, Çevresel Sorumluluk Direktifi.
Sayfa Adedi : 147
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Süheyla Suzan Gökalp Alıca

CIVIL LIABILITY OF THE POLLUTER IN THE TURKISH LEGISLATION

(M.S. Thesis)

Zeynep GÜDÜK

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

December 2017

ABSTRACT

This thesis, the civil liability of the polluter in Turkish legislation and the judicial decisions concerning the this subeject have been examined. It is aimed to investigate the subject in the Turkish legislation within the framework of the concepts such as environmental pollution, pollutant and environmental damage, and to emphasize the points that are disrupted in the application of our country. In this context, decisions of the Court of Cassation were made taking into account the provisions of the Environment Act Turkish Code of Obligation's, Turkish Civil Code, The Act on Principles of Intervention in Urgent Cases of Pollution of the Sea Environment by Oil and Other Noxious Items and Compensation for Damage. The examination of the responsibilities of polluter the environment through criminal, administrative and legal aspects is beyond the scope of this work, so the part of the work which is based on the private law of liability has been dealt with. The general concepts related to the civil liability of polluter the environment, the nature and scope of liability, the regulation of civil liability in Turkish legislation and the judicial decisions about the subject are covered.

Science Code : 51001

Key Words : Environment, Pollution, Civil liability, Absolute Liability, Neighbourhood Law, , Environment Act, Environmental Liability Directive

Page Number : 147

Supervisor : Assist. Prof. Süheyla Suzan Gökalp Alıca

TEŞEKKÜR

Öğrendiklerimle bende yeni ufuklar açan ve kendime önemli bir çalışma alanı belirleyen bu çalışma konusunu yazmamda bana cesaret veren ve her türlü desteğiyle tezime büyük katkılar sağlayan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Süheyla Alıca'ya, tezime sağladığı katkılar ve yönlendirmeleri dolayısıyla Prof. Dr. Ahmet Kılıçoğlu'na, tezimi titizlikle inceleyip önemli katkılar sağlayan Doç. Dr. Dilşad Keskin'e çok teşekkür ederim.

Muhakkak tez yazmak sabır gerektiren bir süreçtir. Bu zorlu süreçte beni motive eden ve çalışmalarımda bana destek olan arkadaşlarıma da teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Bu seviyeye gelmemdeki en önemli rolü oynayan aileme, hayatımda desteğini gördüğüm dostlarıma ve yakınlarıma çok teşekkür ederim. Yine arka planda da olsa ilgi ve alakasıyla yanımda olan adlarını sayamadığım herkese tekrar tekrar teşekkür ederim.

Tezin ilgili konuda çalışanlara faydalı olmasını temenni ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ÇEVRE KİRLİLİĞİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE İLKELER

1.1. Çevre Kirliliğine İlişkin Temel Kavramlar	5
1.1.1. Çevre	5
1.1.2. Çevre Kirliliği	6
1.1.2.1. Hava kirliliği	7
1.1.2.2. Su kirliliği	9
1.1.2.3. Toprak kirliliği	11
1.1.2.4. Gürültü kirliliği	13
1.1.2.5. Radyoaktif kirlilik	14
1.1.3. Kirleten	17
1.1.4. Çevre Zararı	19
1.1.4.1. Genel olarak zarar kavramı	19
1.1.4.2. Çevre zararı kavramı	19
1.1.4.3. Çevre zararı kavramı çeşitleri	21
1.1.4.3.1. Dar anlamda çevre zararı	22
1.1.4.3.1.1. Malvarlığı zararları	22
1.1.4.3.1.2. Şahsa ilişkin zararlar	22
1.1.4.3.2. Geniş anlamda çevre zararı	23
1.1.5. Atık ve Alıcı Ortam Kavramı	23
1.1.5.1. Atık kavramı	23
1.1.5.2. Alıcı ortam kavramı	25

1.1.6. Çevre Hakkı	26
1.1.6.1. Genel olarak çevre hakkı kavramı ve tarihsel gelişimi	26
1.1.6.2. Çevre hakkının niteliği.....	28
1.1.6.3. Çevre hakkının uluslararası boyutu.....	28
1.1.6.4. Çevre hakkının uygulamaya yansımaları	31
1.1.7. Çevre Sorumluluk Sigortası	33
1.1.7.1. Genel olarak çevre sorumluluk sigortası.....	33
1.1.7.2. Türk hukukunda çevre sorumluluk sigortası.....	34
1.1.7.3. Zorunlu çevre sorumluluk sigortası, uygulaması ve öneriler	37
1.2. Çevre Hukukunun İlkeleri.....	38
1.2.1. Önleme İlkesi	40
1.2.2. İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi	42
1.2.3. Entegrasyon İlkesi	43
1.2.4. Kirleten Öder İlkesi.....	45
1.2.5. Katılım İlkesi	48
1.2.6. İhtiyat İlkesi.....	51

2. BÖLÜM

HUKUKİ SORUMLULUĞUN NİTELİĞİ, YASAL DÜZENLEMELER, SORUMLULUK HÂLLERİ

2.1. Genel Olarak Hukuki Sorumluluk ve Türleri.....	55
2.1.1. İlke: Kusur Sorumluluğu	56
2.1.2. İstisna: Kusursuz Sorumluluk	57
2.1.2.1. Olağan kusursuz sorumluluk.....	58
2.1.2.2. Tehlike sorumluluğu	60
2.2. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Niteliği.....	69
2.2.1. Kirletenin Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Karşı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği.....	69
2.2.2. Kirletenin kişilere verdiği zararlardan sorumluluğunun hukuki niteliği	70
2.3. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğuna Dair Yasal Düzenlemeler	74
2.3.1. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Çevre Kanunu'nda Düzenlenmesi.....	74
2.3.2. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Türk Medeni Kanunu'nda Düzenlenmesi	75
2.4. Çevre Kanunu'na göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Koşulları ve Sonuçları	77
2.4.1. Koşulları	77

2.4.1.1. Kirletenin bulunması	77
2.4.1.2. Çevrenin kirlenmesi	78
2.4.1.3. Kirletmenin hukuka aykırı olması.....	79
2.4.1.4. Çevrenin kirlenmesinden zarar doğması	81
2.4.1.5. Kirletici faaliyet ile zarar arasında uygun illiyet bağının bulunması	82
2.4.2. Sonuçları	85
2.5. Türk Medeni Kanunu'na Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu.....	86
2.5.1. Komşuluk Hukuku Kuralları Çerçevesinde Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu	86
2.5.2. Taşınmaz Malikin Sorumluluğunun Koşulları ve Sonuçları	91
2.5.2.1. Koşulları	93
2.5.2.2. Sonuçları	95
2.5.3. Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi.....	96
2.6. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Diğer Sorumluluk Türleri ile Karşılaştırılması.....	100
2.6.1. Motorlu Araç İşletenin Sorumluluğu ile Karşılaştırılması.....	100
2.6.1.1. 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ve motorlu araç işletenin sorumluluğu ..	100
2.6.1.1.1. Bir motorlu araç olmalıdır	100
2.6.1.1.2. Araç işletilme halinde olmalıdır	100
2.6.1.1.3. Aracın işletildiği yer karayolu olmalıdır.....	100
2.6.1.1.4. Aracın işletilmesi nedeni ile bir zarar doğmalıdır.....	101
2.6.1.1.5. Zarar ile fiil arasında uygun illiyet bağı bulunmalıdır	101
2.6.1.1.6. İşleten kurtuluş kanıtı getirememiş olmalıdır	102
2.6.1.2. Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu ile karşılaştırılması	103
2.6.2. Taşınmaz Malikin Sorumluluğu ile Karşılaştırılması	104
2.6.3. Tehlike Sorumluluğu ile Karşılaştırılması	105

3. BÖLÜM

5312 SAYILI DENİZ ÇEVRESİNİN PETROL VE DİĞER ZARARLI MADDELERLE KİRLENMESİNDE ACİL DURUMLARDA MÜDAHALE VE ZARARLARIN TAZMİNİ ESASLARINA DAİR KANUN'DA ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

3.1. Deniz Kirliliğinin Önlenmesi ve Kirlilik Sonucu Meydana Gelen Zararların Tazmini Konularında Önemli Sözleşmeler	107
3.1.1. 1992 Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu ile İlgili Uluslararası Sözleşme (CLC).....	108
3.1.2. 1992 Tarihli Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması ile İlgili Uluslararası Sözleşme (FUND)	112

3.1.3. 2003 Tarihli Tamamlayıcı Fon Sözleşmesi.....	114
3.1.4. 1996 Tarihli Tehlikeli ve Zararlı Maddelerin Deniz Yoluyla Taşınmasına İlişkin Zararlardan Sorumluluk ve Tazminata Dair Milletlerarası Sözleşme (HNS)	117
3.1.5. 2001 Tarihli Gemi Yakıtlarından Kaynaklanan Petrol Kirliliği Zararının Hukuki Sorumluluğu Hakkında Uluslararası Sözleşme.....	118
3.2. 5312 sayılı Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun'da Hukuki Sorumluluk ve Tazminat Esasları	119
3.2.1. Hukuki Sorumluluk.....	119
3.2.1.1. 5312 sayılı Kanun'un amacı	119
3.2.1.2. Kanun'un kapsamı.....	120
3.2.1.2.1. Gemi.....	120
3.2.1.2.2. Petrol ve diğer zararlı maddeler	121
3.2.1.2.3. Coğrafi uygulama kapsamı (Deniz yetki alanları)	122
3.2.2. Kirlenme ve Zarar	123
3.2.3. Kanun'un Uygulama Kapsamı ve İlgili Mevzuat ile İlişkisi	124
3.2.4. Zarardan sorumluluk.....	126
3.2.5. Sorumluluğun sınırlandırılması	130
3.2.6. Zorunlu sigorta veya mali güvence	131
3.2.6.1. Zorunlu sigorta veya mali güvence sağlama yükümlülüğü	131
3.2.6.2. Mali sorumluluk garantilerinin denetimi	132
3.2.6.3. Mali sorumluluk garantilerinin bildirimi	133
3.2.7. Tazminat esasları	135
3.2.7.1. Zararın tespiti.....	135
3.2.7.2. Tazminatın ödenmesi.....	135
3.2.7.3. Zamanaşımı	136
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	137
KAYNAKLAR	141
ÖZGEÇMİŞ	147

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

AB

Avrupa Birliği

ABA

Avrupa Birliği Anlaşması

ABAD

Avrupa Birliği Adalet Divanı

ABÇUİA

Avrupa Birliği'nin Çalışma Usulüne İlişkin Anlaşma

AET

Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması

AAET

Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması

AÜHFD

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

ABD

Ankara Barosu Dergisi

AD

Adalet Dergisi

AMKD

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi

ATAUM

Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi

AY

Anayasa

B

Bası

BBD

Bursa Barosu Dergisi

BK

Borçlar Kanunu

BM	Birleşmiş Milletler
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
CERCLA	The Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act (Çevresel Taleplerin Karşılanması, Tazmini ve Sorumluluğa Dair Kapsayıcı Kanun)
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çev.	Çeviren
ÇK	Çevre Kanunu
ÇSD	Çevre Sorumluluk Direktifi
D.	Danıştay
E	Esas
FS	1992 Tarihli Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması ile İlgili Uluslararası Sözleşme
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GKY	Gürültü Kontrol Yönetmeliği
HD	Hukuk Dairesi
HGK	Hukuk Genel Kurulu
HKDY	Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği

HNS	1996 Tarihli Tehlikeli ve Zararlı Maddelerin Deniz Yoluyla Taşınmasına İlişkin Zararlardan Sorumluluk ve Tazminata Dair Milletlerarası Sözleşme
HSS	Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi
İBD	İstanbul Barosu Dergisi
İÜHFD	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İÜSBFD	İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
K	Karar
KTK	Karayolları Trafik Kanunu
m.	madde
MHAD	Mukayeseli Hukuk Araştırmalar Dergisi
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü veya İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı)
OPA	Oil Pollution Act (Petrol Kirliliği Kanunu)
RG	Resmi Gazete
s	sayfa
S	Sayı
SKKY	Su Kirliliğini Kontrol Yönetmeliği

T	Tarih
TAD	Topluluk Adalet Divanı
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TBK	Türk Borçlar Kanunu
TÇSV	Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
TMK	Türk Medeni Kanunu
TMMOB	Türkiye Makine Mühendisleri Odası Başkanlığı
TODAİED	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Dergisi
TFEU	Treaty on the Functioning of the European Union (Avrupa Birliği'nin Çalışma Usulüne İlişkin Anlaşma)
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development (Birleşmiş Milletler Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı)
vd.	ve devamı
Y.	Yargıtay
YHGK	Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
YKD	Yargıtay Kararları Dergisi
YÜHFD	Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi, enerji tüketiminin artması, kontrolsüz sanayileşme ve bununla birlikte ortaya çıkan çarpık kentleşme ile artan çevre kirliliği, kamusal hayat açısından ciddi tehlikeler oluşturmaktadır. Çevre kirliliği hem sanayileşme sürecini tamamlamış olan gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için ciddi sorunlara yol açmıştır. Böylelikle çevrenin korunması ihtiyacı önem kazanmış ve bu yönde politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Çevrenin korunması için geliştirilecek olan politikalar, konunun kentleşme, hukuk ve ekonomi gibi farklı alanlardaki yansımaları da dikkate alınarak oluşturulmalıdır¹.

Çevreyi kirletenin sorumluluğuna dair yapılan bir düzenleme, hukuk sistematığı açısından sadece idari ve cezai sorumluluk hükümleri ile sınırlı kalmayacak kadar önemlidir. Hukuki sorumluluğun çevrenin korunmasında önemli bir araç olması göz ardı edilemez. Çevrenin kirletilmesinden kaynaklanan zararların giderilmesi için en makul çözüm yolunun bulunması, özel hukuk araçlarının kullanılması ile mümkün olacaktır. Özel hukukun koruma çerçevesi kişiye ya da malvarlığına verilen zararların önlenmesi ve giderilmesi üzerine kurulmuş olsa da, hukuki sorumluluğun çevrenin korunmasında bir araç olarak kullanılması, çevre korunmasında çok önemli olan kirleten öder ilkesi ve önleme ilkesinin, hayata geçirilmesini kolaylaştıracaktır². Bu doğrultuda çalışmanın kapsamı, çevrenin kirletilmesinden doğan zararların giderilmesinde ciddi öneme sahip olan çevreyi kirletenin özel hukuka dayanan sorumluluğu ile sınırlı olarak belirlenmiştir.

Sorumluluk hukukta ayrı bir önem taşıdığı için sorumluluk hukuku adını taşıyan yeni bir hukuki alan oluşturulmuştur. Hukuki sorumluluk ile cezai sorumluluğun birbiriyle karıştırılmaması için hukuki sorumluluk ve cezai sorumluluk ayrı ayrı incelenmektedir. Çevre hukukunda sorumluluk da çeşitli hukuk dalları gözetilerek ayrı ayrı ele alınmalıdır. Bu doğrultuda bu çalışmada çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu kapsamlı olarak incelenmiştir. Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu, çevrenin kirlenmesine neden olan kişiye (kirleten), ortaya çıkan zararın ödettirilmesini amaçlar. Eğer 2872 sayılı Çevre

¹ Çakırca, S. (2012). "Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu". *İÜSBFD*, (47), 59-94. 60.

² Çakırca, 2012, 60, 61.

Kanunu’nda çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin hüküm olmasaydı, düzenlenen diğer yaptırımlar eksik kalmış olurdu. Hukuki sorumluluk, çevrenin bozulmasında sorumluluğu olan kişilere, bu bozulmanın yol açtığı zararların ödettilmesini sağlaması nedeniyle, kirleten öder ilkesinin hukuki ve mali araçlarından biri sayılmıştır. Yine aynı nedenden dolayı, bu aracın kişileri gelecekte çevreyi bozucu davranışlarda bulunmaktan alıkoyacağı, böylece önleyicilik ilkesinin gerçekleşmesinde rol oynayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra mevzuatımızda hukuki sorumluluğa ve zararın tazminine ilişkin hükümlerin tam olarak işletilmediği ve gerçek “çevre zararının” tazmin edilemediği değerlendirilmektedir.

Çevreyi kirletenin sorumluluğunun cezai, idari ve hukuki yönleriyle incelenmesi bu çalışmanın kapsamını aşacak boyutta olması dolayısıyla çalışmada sorumluluğun özel hukuka dayanan kısmı ele alınmıştır. Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin genel kavramlar, sorumluluğun niteliği ve kapsamı, hukuki sorumluluğun Türk mevzuatında düzenlenmesi ve konuya ilişkin yargı kararları çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

İlk bölümde, konunun anlaşılması için gerekli olduğu düşünülen çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin genel kavramlar, çevre hakkı, günümüzde giderek önemi artan çevre sigortaları ve çevre hukukunun temel ilkeleri incelenmiştir. İkinci başlıkta öncelikle özel hukuktaki genel sorumluluk kavramı ve türleri incelenmiş, daha sonra bu sorumluluk türlerinden de hareketle 2872 sayılı Çevre Kanunu’na göre çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu incelenmiştir. Çevre Kanunu’nun getirdiği hukuki sorumluluk ile sorumluluk kaynaklarının karşılaştırılması yapılmıştır. Bunun sonucunda ise çevre zararlarının tazmin edilmesi konusunda, zarar gören açısından en uygun yöntemin bulunulması amaçlanmaktadır. Daha sonra çevrenin korunmasına ilişkin özel bir düzenlemenin bulunmadığı aşamada, doktrinde ve uygulamada çevreyi korumak için başvuru Türk Medeni Kanunu’nda düzenlenen komşuluk hukukuna dair kurallar incelenmiştir. Komşuluk hukukundan doğan kurallar ile taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını aşkın olarak kullanması sonucunda çevre zararına sebebiyet vermesi halinde oluşan zararların, taşınmaz malikinin sorumluluğuna gidilerek tazmin edilmesi anlatılmak istenmektedir.

Son bölümde ise Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun incelenmiştir. Bu Kanun, hem kirlenmeye karşı acil durumlarda müdahale, hem de oluşan zararlar dolayısıyla hukuki sorumluluk ve tazminat esaslarını düzenlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, denizlerin gemiler tarafından kirletilmesi nedeniyle hukuki sorumluluğa ilişkin mevzuat ile 5312 sayılı Kanun'un hukuki sorumluluk ve tazminata ilişkin hükümleri incelenmiştir.

Çalışmanın genelinde çevreyi kirletenin sorumluluğunu özel hukuk açısından belirlemek amaçlandığından, çevreyi kirletenin uluslararası hukuk, ceza hukuku ve idare hukuku bakımından sorumluluğu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu kapsamda çevresel sorumluluk sisteminin doğru işletilmesi, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin gerçek anlamda uygulamaya geçirilmesinde çok etkilidir. Bu açıdan uluslararası çevre hukuku veya Avrupa Birliği Hukuku gibi bölgesel çevre hukuku sistemlerinde “çevresel sorumluluk” kurallarında, ortak kaynakların kullanımı ile bu kaynakları kirletici faaliyetlerin kesinlikle yasaklanmasına ilişkin çerçeve ilke ve kurallara dayanıldığı görülmektedir. Bu çerçevede ulusal mevzuatın yeniden ele alınmasında ve yeni ilke ve kuralların getirilmesinde fayda ve gereklilik bulunmaktadır³.

³ Alica, S. (2009). Avrupa Birliği'nde Çevresel Sorumluluk Alanında Yaşanan Gelişmeler. Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Ankara: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 347-375, 40.

1. BÖLÜM

ÇEVRE KİRLİLİĞİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE İLKELER

1.1. Çevre Kirliliğine İlişkin Temel Kavramlar

Aşağıda çalışmanın diğer bölümleriyle de yakından ilişkili olan çevre, çevre kirliliği, kirleten, çevre zararı, atık ve artık kavramı, alıcı ortam, çevre hakkı ve çevre sorumluluk sigortası kavramları ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

1.1.1. Çevre

Üzerinde tam olarak bir uzlaşma sağlanamayan çevre kavramı kısaca insanların ve canlıların gelişmek, varlıklarını devam ettirebilmek için ihtiyaç duydukları ortam olarak tanımlanabilir⁴. Çevre kavramından insanların ve diğer canlıların yaşamlarını devam ettirebilmesi için zorunlu unsurlar olan hava, su, topraktan oluşan ve bu unsurların birbirleriyle ve insan ile olan ilişkilerini anlamak gerekir⁵. Çevre Kanunu'na göre çevre canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır (m. 2/b).

Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarında çevre kavramı tanımlanmamış fakat Avrupa Birliği'nin düzenlemelerinde doğal çevrenin yanı sıra insanların oluşturduğu yapay çevreyi de kapsayacak şekilde geniş bir çevre anlayışı hakim olmuştur⁶. Doğal çevre, insanlar, bitkiler, hayvanlar, hava, toprak, su, iklim ve bunlar arasındaki etkilerden oluşurken; yapay çevre ise özellikle kentsel çevredir⁷. Toplumsal, kültürel ve siyasal unsurlardan oluşan sosyal çevre ise Birliğin çevre tanımı kapsamına girmemektedir⁸. Avrupa Birliği'nin Çalışma Usulüne İlişkin Anlaşma'da (ABÇÜİA) Birliğin çevresel sorunlarla mücadele amacıyla uluslararası düzeyde faaliyet göstereceğini belirtmesi Birlik hukukunun

⁴ Ertaş, Ş. (2012). *Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku*. (2. Baskı). İzmir: Birleşik Matbaacılık, 85; Güneş, A. (2015). *Avrupa Birliği Çevre Hukuku*. İstanbul: On iki Levha Yayıncılık, 113.

⁵ Ertaş, 2012, 21; Erişgin, N. (2005). *Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı*. Ankara, 39, 40; Kuzu, B. (1997). *Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşam Hakkı*. İstanbul, 49.

⁶ Üçışık, 2013, 15; Güneş, 2015, 114.

⁷ Güneş, 2015, 114.

⁸ Güneş, 2015, 114.

çevre kavramını Birlik sınırları ile kısıtlamadığını göstermektedir⁹. Çevre ile ilgili “Belli Başlı Kamu ve Özel Projelerin Etkisinin Değerlendirilmesi Hakkında 2011/92/EU sayılı Direktif”¹⁰’te (ÇED Direktifi) çevre tanımı; insanlar, hayvan dünyası, bitki örtüsü, toprak, su, hava, iklim ve arazi ile bunlar arasındaki karşılıklı etkiler ve kültürel miras ve mal (m. 3) olarak verilmiştir.

1.1.2. Çevre Kirliliği

Genel olarak çevre kirliliği çevreyi, insan ve diğer canlıların sağlığını ve gelişimini olumsuz olarak etkileyen faaliyetlerdir. Bilimsel anlamda çevre kirliliğinden farklı olarak hukuki anlamda çevre kirliliğinin belirli bir ağırlıkta olması gerekir¹¹. Çevre Kanunu’nda çevre kirliliği, çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki (m. 2) olarak tanımlanmıştır. Buna göre hukuki anlamda kirliliğin oluşabilmesi özel bir ağırlıkta olmasının yanı sıra kirliliğin devamlılığının ve kalıcılığının da gerçekleşmesi gerekir. Bazı kanunlar bu açıdan devamlılığı ve kalıcılığı olmayan, ciddi bir tehlike oluşturmayan çevre kirlenmelerini hukuki anlamda kirlenmelerin dışında tutmaktadır¹².

Hukuki açıdan çevre kirlenmesi çevredeki doğal dengenin canlılar için sürekli ve kalıcı olarak, olumsuz sonuçlar ve ciddi tehlikeler oluşturacak şekilde bozulması biçiminde tanımlanabilir¹³. Çevre kirliliği dar anlamda çevre zararının ortaya çıkmasının ön ve zorunlu koşuludur¹⁴.

2002’de OECD tarafından genişletilen kirlilik tanımı, *“İnsanlar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak insan sağlığını tehlikeye atan, yaşam kaynaklarına ve ekosisteme zarar veren müdahale”*¹⁵ şeklindedir.

⁹ Güneş, 2015, 115.

¹⁰ Directive 2011/92/Eu Of The European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the Assessment of the Effects of Certain Public and Private Projects on The Environment.

¹¹ Ertaş, 2012, 102.

¹² Ertaş, 2012, 103.

¹³ Ertaş, 2012, 103; Keleş, Ertan, 2002, 27.

¹⁴ Yongalık, A. (1998). *Çevre Sorumluluk Sigortası*. Ankara, 31.

¹⁵ Beder, 2012, 35

Çevre kirliliğinin oluşmasındaki temel nedenler; insan etkinlikleriyle ortaya çıkan, suya karışan zehirli atıklar ve boya maddeleri, havaya karışan çeşitli gazlar, toprakta işlenemeyen plastik gibi atıkların doğanın kendiliğinden giderme yeteneğini aşması ve bunun sonucunda da çevrenin bozulmasıdır¹⁶. Türk Medeni Kanunu'nun 737. maddesinde kirliliğe neden olan müdahaleler, özellikle gürültü ve sarsıntı yapmak, duman, kurum ve rahatsızlık veren sair toz, buğu, koku çıkartmak olarak belirtilmiştir.

1.1.2.1. Hava kirliliği

Hava kirliliği, başta endüstrileşme ve kent yaşamının ortaya çıkardığı fosil yakıtların, egzoz gazlarının, kimyasal gazların atmosferde kurulu bulunan doğal dengeyi bozması ve atmosferin gaz, duman, tuz, koku ve su buharı şeklinde olabilen kirleticilerle bozularak, insan ve diğer canlılarla eşyaya zarar verecek düzeye yükselmesi olarak tanımlanabilir¹⁷. Belli bir seviyeye ulaşmayacak şekilde atmosfere bırakılan atıklar, atmosferin yapısı gereği belirli düzeydeki zararlı etkilerini giderebildikleri için bu atıklar kirliliğe neden olmazlar¹⁸.

Hava kirliliğinin en önemli nedeni, sınaî faaliyetler ve bu faaliyetler sonucu ortaya çıkan karbon monoksit, ozon, kükürt dioksit, cıva gibi zararlı maddelerdir¹⁹. Hava kirliliğinin diğer nedenleri olarak, ulaşım sistemleri, elektrik üretiminde kullanılan yakıtlar, katı atık tasfiye süreçleri, hızlı nüfus artışı nedeniyle meydana gelen kentleşme, tarımsal faaliyetler, evlerdeki ısıtma sistemleri gösterilebilir. Ülkemizde ise, genel olarak, sanayi tesislerinin, motorlu taşıtların, şehirlerdeki ısıtma sisteminin hava kirliliğine neden olduğu söylenebilir²⁰.

Kirleticiler birinci ve ikinci derece kirleticiler olarak ayrılabilir. Belirli bir yerden atmosfere bırakıldığı andan itibaren havayı bozan kirleticiler birinci dereceden kirleticiler;

¹⁶ Yongalık, 1998, 31; Keleş, R., Hamamcı, C. (1993). *Çevrebilim*, Ankara, 15, 16.

¹⁷ Parlar, A., Hatipoğlu, M. (2010). *Cezai ve Hukuki Sorumluluk Boyutlarıyla Çevre Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 48; Keleş, R., Ertan B. (2002). *Çevre Hukukuna Giriş*. Ankara, 26 vd.

¹⁸ Demir, H. (2011). *Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 26.

¹⁹ Demir, 2011, 28; Yongalık, 1988, 38.

²⁰ Yongalık, 1998, 38; Demir, 2011, 28.

atmosferdeki kimyasal reaksiyonlar sonucu oluşan kirleticiler ise ikinci dereceden kirleticilerdir²¹.

Hava kirliliği ile ilgili Çevre Kanunu'ndaki düzenlemelere bakıldığında; "hava kalitesinin korunması amacıyla ulusal enerji kaynakları öncelikli olup Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca belirlenen standartlara uygun temiz ve kaliteli yakıtların ve yakma sistemlerinin üretilmesi ve kullanılması zorunlu olup, standartlara uygun olmayan yakma sistemi ve yakıt üretenlere ruhsat verilmez, verilenlerin ruhsatı iptal edilir" (ÇK Ek m. 6) hükmü dikkat çekmektedir. Çevre Kanunu'nda hava kirliliğine neden olan eylemler için idari para cezaları düzenlenerek havanın korunması amaçlanmıştır (ÇK m. 20/a, b, c, d bentleri)²². Hava kirliliğine neden olan kirleticilerin, hangi miktarının zararlı olduğunu belirleyen "Hava Kirliliği Standartları", ülkemizde "Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği"²³ ile tespit edilmiştir. Bu Yönetmelik 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda öngörülen amaç ve ilkeler doğrultusunda çıkarılmıştır (HKDY m. 3). Yönetmeliğin amacı, *"Bu Yönetmeliğin amacı; hava kirliliğinin çevre ve insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini önlemek veya azaltmak için hava kalitesi hedeflerini tanımlamak ve oluşturmak, tanımlanmış metotları ve kriterleri esas alarak hava kalitesini değerlendirmek, hava kalitesinin iyi olduğu yerlerde mevcut durumu korumak ve diğer durumlarda iyileştirmek, hava kalitesi ile ilgili yeterli bilgi toplamak ve uyarı eşikleri aracılığı ile halkın bilgilendirilmesini sağlamaktır"* (m. 1) şeklinde düzenlenmiştir.

Hava kirliliği, yönetmelikte tanımlanmamaktadır. Fakat hava kirleticiler, *"Havanın doğal bileşimini değiştiren is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halindeki kimyasal maddeler"* (HKDY geçici m. 1/2-d), hava kalitesi ise; *"Hava kirliliğinin insanlar ve çevreleri üzerindeki etkilerinin bir göstergesi olan ve havadaki hava kirleticilerinin artan miktarlarıyla azalan atmosfer kalitesidir"* olarak tanımlanmaktadır (HKDY geçici m.1/2-e).

Çevre Kanunu'nda da hangi kaynaktan doğarsa doğsun "Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği"nde belirtilen sınırları aşan bir gürültüye neden

²¹ Keleş, Hamamcı, 1993, 82, 83.

²² Sevük, H. (2013). *Çevre Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 181.

²³ RG: 06.06.2008 T. ve 26898 S.

olunması çevre kirliliği sayılmaktadır²⁴. Bunun sonucunda ortaya çıkabilecek kişi veya mal zararları da çevre zararı sayılır²⁵. Havanın korunmasına yönelik diğer yönetmeliklerin başlıcaları şunlardır: Kokuya Sebep Olan Emisyonların Yönetmeliği²⁶, Büyük Yakma Tesisleri Yönetmeliği²⁷, Bazı Akaryakıt Türlerindeki Kükürt Oranının Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik²⁸, Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği²⁹, Egzoz Gazı Emisyonu Kontrolü Yönetmeliği³⁰, Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği³¹, Benzin ve Motorin Kalitesi Yönetmeliği³², Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik³³, Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik³⁴.

1.1.2.2. Su kirliliği

Su kirliliği su kaynaklarını bozacak ölçüde organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif nesnelerin suya karışması suretiyle, suyun doğal yapısının kullanma amacına uygun düşmeyecek şekilde bozulmasına olarak tanımlanabilir³⁵. İnsan faaliyetlerinin etkisi sonucunda medyana gelen, suyun kullanımını kısıtlayan veya tamamen engelleyen ve ekolojik dengeyi bozan kalite değişimleri su kirliliği olarak tanımlanmaktadır³⁶.

Çevre Kanunu'nun 9. maddesinde ülkenin deniz, yer altı ve yer üstü su kaynaklarının ve su ürünleri istihsal alanlarının korunarak kullanılmasının sağlanması, kirlenmeye karşı korunması ve atık su yönetimi ile ilgili politikalarının oluşması ve koordinasyonun sağlanması öngörülmüştür. Çevre Kanunu'na dayanılarak çıkarılan, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği³⁷nde "Tanımlar" başlıklı 3. maddesinde, su kirliliği; *"Su kaynağının kimyasal, fiziksel, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz*

²⁴ Yongalık, 1998, 37, 38; Türkman, A. (1998). *Yaşanabilir Bir Çevre İçin*. İzmir Ticaret Odası Yayını, No:45, İzmir, 117.

²⁵ Yongalık, 1998, 38; Keleş, R., Ertan B. (2002). *Çevre Hukukuna Giriş*. Ankara, 26, 27.

²⁶ 04.09.2010 tarihli ve 27692 sayılı RG, 1.1.2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

²⁷ 08.06.2010 tarihli ve 27605 sayılı RG.

²⁸ 06.10.2009 tarihli ve 27368 sayılı RG.

²⁹ 03.07.2009 tarihli ve 27277 sayılı RG.

³⁰ 04.04.2009 tarihli ve 27190 sayılı RG.

³¹ 13.01.2005 tarihli ve 25699 sayılı RG.

³² 11.06.2004 tarihli ve 25489 sayılı RG.

³³ 12.11.2008 tarihli ve 27052 sayılı RG.

³⁴ 25.04.2012 tarihli ve 28274 sayılı RG.

³⁵ Keleş, Hamamcı, 1993, 96; Göksel, 2005, 71; Keleş, Ertan, 2002, 25; Yongalık, 1998, 40; Ertaş, 2012, 35.

³⁶ Türkman, 1998, 121; Yongalık, 1998, 39.

³⁷ 31.12.2004 tarihli ve 25687 sayılı RG.

yönde değişmesi şeklinde gözlenen ve doğrudan veya dolaylı yoldan biyolojik kaynaklarda, insan sağlığında, balıkçılıkta, su kalitesinde ve suyun diğer amaçlarla kullanılmasında engelleyici bozulmalar yaratacak madde veya enerji atıklarının boşaltılması” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu Yönetmelik’te ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının korunmasından söz edildiği (m. 1) ve alıcı ortam olarak ise göl, akarsu, kıyı ve deniz suları sayıldığı için Çevre Kanunu ve Yönetmelik’te çevre unsuru olarak su terimi kapsamına bütün yer altı ve yerüstü sularının dahil olduğunu söylenebilir³⁸. Çevre unsuru olan su doğal ortamında bulunan sudur. Şişelenerek, havuza doldurularak doğal ortamından uzaklaşmış su çevre unsuru sayılamaz. Suyun donmuş olması da onun çevre unsuru olarak sayılmasına engel teşkil etmediği için donmuş haldeki sudaki kirlilik de çevre kirliliği sayılır³⁹.

“Avrupa Birliğinin Su Çevresine Boşaltılan Bazı Tehlikeli Maddelerin Neden Olduğu Kirliliğe Dair 4 Mayıs 1976 tarih, 76/464/EEC Direktifi” revize edilerek 15 Şubat 2006 tarihinde 2006/11/EC Direktifi yayınlanmıştır. Türkiye’de bu Direktif’in uygulanabilirliğini kolaylaştırmak için “Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği”⁴⁰ revize edilerek 30 Mart 2010 tarihinde Resmi Gazete’ de yayımlanmıştır.

Su kirliliğinin başlıca kaynakları olarak tarımsal faaliyetlerden (tarımda kullanılan zehirli ilaçların sulara karışması), şehirlerden (yerleşim merkezlerinden denizlere dökülen çöpler, pis sular ve kanalizasyon), nükleer ve termik santrallerden (deniz kıyısında bulunan termik ve nükleer enerji santralleri), sanayi tesislerinden (sanayi tesislerinden denize atılan sanayi atıkları ile kimyasal maddeler) bırakılan atıklar ile taşıma faaliyeti yapan tankerlerin (örneğin, petrol taşıması sırasında meydana gelen tanker kazaları) karıştığı tanker kazaları gösterilebilir⁴¹.

³⁸ Keleş, Ertan, 2002, 25.

³⁹ Yongalık, 1998, 40.

⁴⁰ 26.11.2005 tarihli ve 26005 sayılı RG.

⁴¹ Yongalık, 1998, 40; Keleş, Ertan, 2002, 25, 26; Demir, 2011, 30.

Su kirliliği sonucunda, içme suyu dolayısıyla insan ve hayvanların, kirli sularla sulanan bitkilerin zarara uğraması gibi kişi ve mal varlığı zararları şeklinde çevre zararları ortaya çıkabilmektedir⁴².

1.1.2.3. Toprak kirliliği

Toprak kirliliği, toprağın içerisine veya üst kısmına bırakılan zararlı ve tehlikeli atık maddelerin toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini ve jeolojik yapısını bozması olayı olarak tanımlanabilir⁴³.

Çevre Kanunu'nun ek 1 maddesinde toprağın korunması ve kirliliğin önlenmesine dair esaslar belirlenmiştir. Toprağın korunması amacıyla anız yakılması, çayır ve meraların tahribi ve erozyona sebebiyet verecek her türlü faaliyet yasaklanmıştır (ÇK ek madde 1/c). Çevre Kanunu'nda toprağı kirleten eylemlerin karşılığında idari para cezası öngörülmüştür (ÇK m. 20/j, m. 20/l).

Çevre Kanunu'na dayanılarak çıkarılan, "Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik'in"⁴⁴ tanımlar başlıklı 4. maddesinin (m) bendinde kirlenmiş toprak: *"....bünyesinde insan ve çevre sağlığı bakımından önemli ölçüde risk oluşturan, insan faaliyetlerinden kaynaklanan tehlikeli kirletici maddelerin bulunduğu teyit edilen ve temizlenmesi gerektiğine karar verilen toprağı"* şeklinde tanımlanmaktadır. Yönetmelik'in "Amaç" başlıklı 1. maddesinde ise; *"alıcı ortam olarak toprağın kirlenmesinin önlenmesi, kirlenmenin mevcut olduğu veya olması muhtemel sahaları ve sektörleri tespit etmek, kirlenmiş toprakların ve sahaların temizlenmesi ve izlenmesi esaslarını sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde belirlemek olduğunu"* belirtmiş olup, Yönetmelik'in "Sorumluluk ve çevresel zararın tahsili" başlıklı 37. maddesinde; *"toprak veya yer altı suyu kirliliğine neden olan faaliyet sahipleri Çevre Kanunu'nun 13 üncü maddesinin altıncı fıkrası ve 28 inci maddesi kapsamında sorumludur. Toprak kirliliğine sebep olan sorumlu kişilerin çevresel zararı durdurmak, gidermek ve azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan*

⁴² Yongalık, 1998, 41; Keleş, Ertan, 2002, 25, 26; Demir, 2011, 30.

⁴³ Yongalık, 1998, 41; Keleş, Ertan, 2002, 30; Keleş, Hamamcı, 1993, 105; Demir, 2011, 31.

⁴⁴ 08.06.2010 tarihli ve 27605 sayılı RG.

alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan veya yapılması gereken harcamalar, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre toprak veya yer altı suyu kirliliğinden sorumlu olanlardan tahsil edilir” şeklinde açıkça toprak kirliliğine neden olanların sorumlu olduklarını belirtmiştir. Toprağın korunmasına ilişkin olarak ayrıca Evsel ve Kentsel Arıtma Çamurlarının Toprakta Kullanılmasına Dair Yönetmelik⁴⁵, Madencilik Faaliyetleri ile Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği⁴⁶ bulunmaktadır.

Ayrıca 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’nda değişiklik yapan 6537 sayılı Kanun⁴⁷’da, bu Kanun’un amacı; *“toprağın korunması, geliştirilmesi, tarım arazilerinin sınıflandırılması, asgari tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin belirlenmesi ve bölünmelerinin önlenmesi, tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazilerin çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak planlı kullanımını sağlayacak usul ve esasları belirlemektir.”* olarak düzenlenmiştir (m. 1).

Toprak kirliliği toprağın yapısından ortaya çıkabileceği gibi toprağın kullanılma şeklinden ortaya çıkabilir⁴⁸. Toprak kirliliğinin nedenleri olarak, zehirli ve tehlikeli maddelerin toprağa bırakılması, kent ve sanayi atıklarının toprağa bırakılması, yanlış ve fazla gübreleme, tarımsal mücadele ilaçları gösterilebilir. Havaya verilen zehirli gazların neden olduğu asit yağmurları ile kirli sular içindeki kirletici ve zararlı maddeler toprağa karışıp toprağı kirletmekte ve toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Bu şekilde, hava ve suya karışan zararlı maddelerle sonuçta toprak kirletilmektedir⁴⁹.

Toprak kirliliği, su ve hava kirliliğinden farklı olarak toprağın mülkiyet konusu olabilmesi dolayısıyla farklılık taşımaktadır. Malik tarafından doğrudan neden olunan bir

⁴⁵ 03.08.2010 tarihli ve 27661 sayılı RG.

⁴⁶ 23.01.2010 tarihli ve 27471 sayılı RG.

⁴⁷ 15.05.2014 tarihli ve 29001 sayılı RG (Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun).

⁴⁸ Keleş, Ertan, 2002, 30.

⁴⁹ Yongalık, 1998, 42; Demir, 2011, 32; Keleş, Hamamcı, 1993, 111; Keleş, Ertan, 2002, 30.

toprak kirliliği, ancak bunun üçüncü bir kişiye veya kamuya zarar vermesi halinde sorumluluk hukukunun konusuna giren bir çevre kirliliği olarak nitelendirilebilir⁵⁰.

1.1.2.4. Gürültü kirliliği

Gürültü, istenmeyen veya dinleyen için anlamsız olan, rahatsızlık verici, insan sağlığını fizyolojik ve psikolojik yönden olumsuz bir şekilde etkileyen sesler bütünüdür⁵¹.

Gürültü kirliliği, insanlar üzerinde olumsuz fizyolojik ve psikolojik etkiler oluşturan, istenilmeyen sesler olarak tanımlanabilir⁵². Meydana gelen gürültünün kaynakları yaşam düzeyinin yükselmesine bağlı olarak farklılık göstermekle beraber, gürültü insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen çevre kirletici bir faktör olarak kabul edilmektedir⁵³.

Çevre Kanunu'nun "Gürültü" başlıklı 14. maddesi; *"Kişilerin huzur ve sükûnunu, beden ve ruh sağlığını bozacak şekilde ilgili yönetmeliklerle belirlenen standartlar üzerinde gürültü ve titreşim oluşturulması yasaktır. Ulaşım araçları, şantiye, fabrika, atölye, işyeri, eğlence yeri, hizmet binaları ve konutlardan kaynaklanan gürültü ve titreşimin yönetmeliklerle belirlenen standartlara indirilmesi için faaliyet sahipleri tarafından gerekli tedbirler alınır."* şeklinde bir açıklamaya yer vermiştir. Çevre Kanunu bu maddeden anlaşılacağı gibi her türlü gürültü kirliliğini yasaklamaktadır.

Bu maddenin uygulanması için, gürültü kontrolünün uygulanacağı sınırların belirlenmesi amacıyla "Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği"⁵⁴ çıkarılmıştır. Yönetmelik'in amacı 1. maddesinde; *"Kişilerin beden ve ruh sağlığını, huzur ve sükûnunu gürültü ile bozmayacak bir çevrenin geliştirilmesi için çevresel gürültüye maruz kalmanın etkileriyle mücadele etmeye yönelik esas ve kriterleri belirlemek ve bu kriterlerin gürültü kaynakları bazında uygulanması"* olarak belirtilmiştir. Yönetmelik'in "Tanımlar" başlıklı 4. maddesine göre ise, çevresel gürültü; *"Ulaşım araçları, kara yolu trafiği, demir yolu trafiği, hava yolu trafiği, deniz yolu trafiği, açık alanda kullanılan"*

⁵⁰ Yongalık, 1998, 42; Demir, 2011, 32; Keleş, Ertan, 2002, 30.

⁵¹ Keleş, Hamamcı, 1993, 111; Türkman, 1998, 32; Demir, 2011, 33.

⁵² Keleş, Hamamcı, 1993, 111; Keleş, Ertan, 2002, 34, 35; Türkman, 1998, 132; Demir, 2011, 33.

⁵³ Keleş, Hamamcı, 1993, 92; Demir, 2011, 33.

⁵⁴ 04.06.2010 tarihli ve 27601 sayılı RG.

teçhizat, şantiye alanları, sanayi tesisleri, atölye, imalathane, iş yerleri ve benzeri ile rekreasyon ve eğlence yerlerinden çevreye (dışarıya) yayılan, istenmeyen veya zararlı açık hava seslerinin bütünü ile yapı içindeki mekanik sistemler ve diğer kaynaklardan doğan ve diğer bir mekân içinde bulunan insanları olumsuz etkileyen yapı içi gürültüleri” olarak tanımlanmıştır.

Gürültü kirliliğinin nedenleri arasında sanayi tesisleri, yol ve bina inşaatları, ulaşım araçları, spor alanları, ticari amaçlı eğlence yerleri, yüksek sesli yapılan reklam ve müzik yayınları ile sesli satıcılar gibi çok çeşitli etkenler sayılabilir⁵⁵. Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği'nin 4. maddesinde gürültü kaynakları olarak ulaşım araçları, kara yolu trafiği, demir yolu trafiği, hava yolu trafiği, deniz yolu trafiği, açık alanda kullanılan teçhizat, şantiye alanları, sanayi tesisleri, atölye, imalathane, iş yerleri ve benzeri ile rekreasyon ve eğlence yerleri gösterilmektedir.

1.1.2.5. Radyoaktif kirlilik

Radyoaktif kirlilik, radyoaktif maddelerden kaynaklanan, insan ve çevresini olumsuz olarak etkileyen kirliliktir. Radyoaktif kirlilik, doğal ve yapay radyonüklidlerden kaynaklanmaktadır. Doğal radyonüklidlerden kaynaklanan radyoaktivite, çevre kirliliği olarak kabul edilmez. Doğal radyoaktiviteye, deniz, okyanus tabanlarında, yer yuvarlağını oluşturan kayalarda çökelmiş durumda bulunan sedimentlerin içerisinde yer alan radyoaktif maddeler neden olmaktadır. Yapay radyoaktiviteye neden olan unsurların başında ise, röntgen tedavileri, atom bombası denemeleri ve nükleer reaktörler gelmektedir. Yapay yolla üretilen radyoaktif maddeler ise; nükleer denemeler ve santrallerden çıkan atıklar ve bu santrallerdeki kazalar, deniz ve okyanuslara bilerek ve kontrollü bir şekilde atılan radyoaktif atıklar ile bilimsel çalışmalar için üretilmiş olan radyoizotoplardan oluşmaktadır⁵⁶.

Radyoaktif kirlilik 1950'lerden itibaren uluslararası hukukun gündemindedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1955 tarihinde atom radyasyonun etkilerini incelemek

⁵⁵ Keleş, Hamamcı, 1993, 92; Keleş, Ertan, 2002, 35, 36; Türkman, 1998, 132; Demir, 2011, 34, 35.

⁵⁶ Sezginer, N. (1989). *Radyoaktif Maddelerin Çevre Kirliliği Üzerinde Etkileri ve Rolü*. İstanbul, 2 vd.; Keleş, Hamamcı, 1993, 92; Keleş, Ertan, 2002, 35; Aydoğdu, M. (2009). *Sivil Amaçlı Nükleer Santral İşletenin Ve Nükleer Madde Taşıyanın Hukuki Sorumluluğu*. Ankara, 62 vd. ve 111 vd.; Demir, 2011, 36.

için bir bilim kurulu oluşturmuş ve Uluslararası Atom Enerjisi Komisyonu kurulmuştur. Daha sonra da Avrupa Atom Enerjisi Ajansı (1957) ve OECD'nin Nükleer Enerji Ajansı (1957) kurulmuştur⁵⁷.

Türk hukukunda, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararları düzenleyen özel bir kanun henüz bulunmamaktadır. Buna karşılık, bu konuda çıkarılmış olan tüzük ve yönetmelikler bulunmaktadır. Radyasyon Güvenliği Tüzüğü⁵⁸'nin "Terimler ve Kısaltmalar" başlıklı 2. maddesinde radyasyon üretici aygıtlar olarak şunlar düzenlenmiştir:

"Elektriksel, elektronik manyetik veya elektromekanik yöntemlerden biriyle yüklü parçacık veya ağır iyonları hızlandırarak belirli güvenlik önlemleri çerisinde ve denetim altında iyonlaştırıcı radyasyon üretmek üzere yapılmış röntgen makineleri, betatron, lineer akseleratör, siklotron ve nötron jeneratör" gibi aygıtlardır.

Bu Tüzüğe dayanılarak Radyasyon Güvenliği Yönetmeliği⁵⁹ de çıkarılmıştır. Bu Yönetmelik'in amacı, "Amaç" başlıklı 1. maddesinde: *"İyonlaştırıcı radyasyon ışınlamalarına karşı kişilerin ve çevrenin radyasyon güvenliğini sağlamak"* olarak düzenlenmiştir.

Radyasyon Güvenliği Tüzüğü'ne dayanılarak Radyoaktif Madde Kullanımından Oluşan Atıklara İlişkin Yönetmelik⁶⁰ çıkarılmıştır. Bu Yönetmelik'in "Amaç" başlıklı 1. maddesinde amacın, *"Radyoaktif madde kullanımından oluşan atıkların halka, çalışanlara ve çevreye zararı olmayacak şekilde çevreye verilebilme şartlarını belirlemek"* olduğu düzenlenmiştir. Yine, bu Yönetmelik'in "Tanımlar" başlıklı 4. maddesinde radyoaktif atık kavramının: *"Tekrar kullanılması düşünülmeyen her türlü radyoaktif maddeler veya radyoaktif maddelerle bulaşmış diğer malzemeleri"* ifade ettiği belirtilmiştir. Bu Yönetmelik 8., 9. ve 10. maddelerinde radyoaktif madde kullanımından oluşan katı, sıvı ve gaz halindeki atıkların çevreye verilme sınırlarını belirlemiştir. Yönetmelik'in 18. maddesinde lisans sahibi tarafından bu Yönetmelik'te belirtilen hükümlere uyulmadığının

⁵⁷ Keleş, Ertan, 2002, 35.

⁵⁸ RG: 07.09.1985 T. ve 18861 S.

⁵⁹ RG: 24.03.2000 T. ve 23999 S.

⁶⁰ RG: 02.09.2004 T. ve 25572 S.

tespiti halinde "Radyasyon Güvenliği Tüzüğü" ve "Radyasyon Güvenliği Yönetmeliği" hükümlerinin uygulanacağı düzenlenmiştir.

Nükleer santrallerden çıkan atıklar önemli miktarda radyoaktiviteye sahiptir. Bunlar çevreye alfa ve beta radyasyonlarını yayarlar. Çok tehlikeli olan bu ışınlar, hava, toprak ve su kaynaklarında radyoaktif kirlilik yaratmasından dolayı, doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine neden olmaktadır⁶¹. Radyoaktif maddelerin nükleer tesislerde kullanılması sonucunda, çoğu doğada bulunmayan büyük miktarlarda ve bir kere oluştuktan sonra yok edilmeleri de oldukça güç olan plütonyum, likit ve katı atıklar ile gaz gibi maddelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır⁶².

Nükleer radyasyonun insan hücrelerini öldürmek, normal şekilde çoğalmalarını önlemek ve genlerde mutasyon ile kansere yol açmak gibi çok ciddi biyolojik etkileri vardır. Ayrıca, uzun süre radyasyona maruz kalınması; maruz kalınan radyasyonun süresi ve şiddetine göre çeşitli hastalıklara ve neticede ölümlere yol açmaktadır⁶³.

Türk hukukunda nükleer enerji santrali işletenin sorumluluğu konusunda özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye, 29.07.1960 tarihinde imzaya açılan Paris Sözleşmesi'ni 28.10.1960 yılında imzalayarak bu sözleşmenin tarafı olmuştur. Anayasa'nın 90. maddesine göre usulüne uygun olarak onaylanmış anlaşmalar kanun hükmünde olduğu için Türkiye Cumhuriyeti mahkemeleri Paris Sözleşmesi hükümlerini doğrudan uygulayacaklardır. Paris Sözleşmesi hükümlerince işletenin sorumlu tutulmadığı durumlarda ise işletenin sorumluluğu Türk hukuku prensiplerine göre belirlenecektir⁶⁴.

Adalet Bakanlığı ve TAEK tarafından 1990 yılında hazırlanmış olan "Nükleer Enerji Alanında Hukuki Sorumluluk Kanunu Öntasarısı" (NEAHSKT) TBMM'ye sevk edilmiştir. Bu Tasarı, IV bölüm, 23 madde ve bir geçici maddeden oluşmaktadır. Tasarıdaki pek çok hüküm, Paris Konvansiyonu hükümleri ile aynıdır. Bazı hükümleri ise İsviçre'de 18.3.1983 tarihli Kanun hükümleri örnek alınarak hazırlanmıştır. Nükleer Enerji Alanında Hukuki

⁶¹ Turgut, N. (2001). *Çevre Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi, 396; Keleş, Ertan, 2002, 35, 36; Demir, 2011, 37.

⁶² Turgut, 2001, 396; Aydoğdu, 2009, 138; Demir, 2011, 37.

⁶³ Aydoğdu, 2009, 138; Demir, 2011, 38.

⁶⁴ Karauz K. (2014). "Nükleer Santral İşletenin Hukuki Sorumluluğu". *Nevşehir Barosu Dergisi*, Yıl 1, S. 1 Mart, 2.

Sorumluluk Kanunu Ön tasarısı hala kanunlaşmamıştır. Öğretide bu durum önemli bir eksiklik olarak nitelendirilmiştir⁶⁵.

1.1.3. Kirleten

Çevre kirlenmesine eylemleri sonucu, doğrudan veya dolaylı olarak neden olan kişilere kirleten denilir⁶⁶. Çevre Kanunu'nda kirleten; *“faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler” (m. 2)* şeklinde tanımlanmaktadır. Kanun'da her ne kadar *“faaliyetleri sırasında ve sonrasında”* denilmekte ise de bu deyim geniş yorumlamak ve kirletenin ihmalleri sonucu meydana gelen kirlenmeleri de kapsayacak şekilde anlamak gerekir⁶⁷.

Kanun, gerçek kişilerin yanı sıra tüzel kişilerin de çevre kirlenmesinden doğan zararlardan sorumlu olacağını düzenlemiştir (m. 2)⁶⁸. Çevre Kanunu'nun 2. maddesi uyarınca, sadece özel hukuk tüzel kişileri değil, aynı zamanda kamu tüzel kişilerinin de kirleten kapsamda sayılması gerekir. Kanun sorumluluğu olanların çerçevesini belirlerken özel hukuk tüzel kişileri ile kamu hukuku tüzel kişileri arasında da bir ayırım yapmamıştır⁶⁹. Uygulamada da Çevre Kanunu'nun 2. maddesi geniş yorumlanarak, kamu tüzel kişilerinin de sorumluluklarının bulunduğu kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, Yatağan Termik Santrali aleyhine açılan davada, santralin çevreyi kirlenmesinden doğan zararın tazminine ilişkin davada özel hukuk hükümlerinin uygulanacağını, mahkemenin kendini görevli ve yetkili bulması yönündeki kararını usul ve kanuna uygun bulmuştur⁷⁰. Çevreyi kirleten kamu tüzel kişisi olduğunda da sorumluluğun bulunduğu kabul edilip, özel hukuk hükümleri uygulanmıştır.

⁶⁵ Kocaoğlu, N. K. (2010). “Nükleer Tesis İşletenin Hukuki Sorumluluğu Karşılaştırmalı ve Uluslararası Özel Hukuk Analizi”. *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:68 Sayı: 2010/2, 59; Aydoğdu, 2009, 138;

⁶⁶ Ertaş, 2012, 106; Turgut, N. (2009). *Çevre Politikası ve Hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi, 118; Turgut, 2001, 573, 574, Yongalık, 1987, 65; Üçışık, 2013, 24; Erişgin, 2005, 21; Ateş, M. (1995). “Çevre Kanununa Göre Çevre Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk”, *ABD*, S.1995/2, Y.52, 74, 75; Demir, 2011, 13.

⁶⁷ Ateş, 1995, 76; Turgut, 2001, 216 vd.

⁶⁸ Ertaş, 2012, 106; Turgut, 2009, 118; Turgut, 2001, 573, 574, Yongalık, 1987, 65; Üçışık, 2013, 24, Ateş, 1995, 74, 75.

⁶⁹ Ateş, 1995, 76; Tandoğan, H. (1986). “2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk”, *YD*, 12 (1-2), 31-56, 26; Demir, 2011, 14.

⁷⁰ Ateş, 1995, 76; Yargıtay 4.HD'nin 04.06.1985, E.4060, K.5630 sayılı kararı için bkz. Tandoğan, 1986, 26 dipnot. Aynı konuya ilişkin olarak bkz. 4. HD: 04.12.2008, E. 2008/2143;K 2008/15114.

Çevre Kanunu'na ve Yargıtay uygulamasına göre, kirleten sıfatına haiz olabilmek için kirliliğe neden olan işletmenin veya eşyanın sahibi olmak şart olmadığından şahsi hak sahipleri, intifa hakkı sahibi, taşınmazı işleten kimse, kiracı ve kirliliğe neden olan nesneleri zilyetliğinde bulunduran ve ondan iktisadi fayda sağlayan herkes (taşınmaz maliki, atık boşaltan yerinin sahibi, tanker sahibi, atık üreticisi, kapatılan bir tesisin son işleticisi, tehlikeli madde taşıyıcısı, tehlikeli faaliyetin yapıldığı tesisin işleteni, atık boşaltan gibi) kirleten olarak sorumludurlar⁷¹.

Çevre Kanunu 2. maddesinde kirletenin, doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine sebep olabileceğini de kabul etmektedir⁷². Dolaylı kirleten, çevreyi kirleten kişiyi çalıştıran veya çevre kirlenmesine yol açan maddeleri bulunduran kişi durumundadır. Dolaylı kirleten, talimat vererek, kirliliğe neden olan faaliyetin yapılmasını isteyen olarak da anlaşılabilir. Uygulamada da talimat vererek işin yapılmasını isteyen dolaylı kirleten olarak sorumluluğu kabul edilmiştir⁷³.

Çevre Kanunu'nun "kirletme yasağı" başlıklı 8. maddesine göre *"Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır."* Bu düzenlemeye göre atıkları buradaki esaslara göre alıcı ortama veren, depolayan, taşıyan, uzaklaştıran kişiler

⁷¹ Ertaş, 2012, 107; Tandoğan, 1986, 40, 41; Demir, 2011, 15, 16. Yargıtay "Davalı Kara Yolları Genel Müdürlüğü'nün Gaziantep Kömürler Yolu'nun kaplama işinin yapılmasını eser sözleşmesiyle diğer davalıya verdiği, diğer davalının ise, davalı idarenin gösterdiği saha üzerinde ve önceden tespit edilmiş projelere göre şantiye kurarak çalıştırmaya başladığı ve taş kırma, elek tesislerinde eleme sırasında çıkan tozlar ve bitümlü sıcak karışım sırasında meydana gelen is ve dumanlarla tarım arazisi üzerinde çevreyi kirleterek davacıya zarar verdiği, zararlar ilgili olarak açılan bu davada Yargıtay 4. Hukuk Dairesi verdiği kararında, *çevre kirlenmesinden doğan sorumluluğun ağırlaştırılmış bir objektif sorumluluk olduğu ve kamu tüzel kişilerinin çevreye verdikleri zararlardan dolayı özel hukuk hükümlerine tabi olduğu, kirlenmenin, kamu yararı gibi kavramlardan tamamen bağımsız nitelikte olduğu, Çevre Kanunu'nun, çevrenin kirlenmemesi hususunda uyulması gereken kuralları, tüm özel ve tüzel kişileri bağlayıcı nitelikte olduğu, kamu tüzel kişilerinin, çevreyi kirletme açısından eylemlerinde idare emir ve kurallara göre hareket edeceklerini söylemek yasanın amacı ve açık hükümleriyle bağdaşmayacağı, davalı idarenin çevreyi kirleten ve davacılar karar veren çalışmanın nereye ve nasıl yapılacağını belirlemekle çevrenin kirlenmesine dolaylı olarak katıldığını*" ifade etmiştir 4.HD: 09.02.1989 T. ve 1988/7660 E., 1989/1046 K. (Kazancı bilgi bankası). Davacının TEAŞ Genel Müdürlüğü aleyhine termik santral bacasından çıkan gazların ekili araziye vermiş olduğu maddi zarar dolayısıyla açılan tazminat davasında yerel mahkemenin vermiş olduğu davanın kısmen kabulüne ilişkin kararın usul ve yasaya uygun olması nedeniyle Yargıtay 4. Hukuk Dairesi onamıştır 4.HD: 01.04.2002 T. ve 2001/13023 E., 2002/3880 K. (Kazancı bilgi bankası).

⁷² Ertaş, 2012, 107; Ateş, 1995, 75.

⁷³ Ateş, 1995, 75; Demir, 2011, 15.

kirletendir. Aynı maddenin 2. fıkrasında *“Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler.”* hükmü bulunmaktadır. Bu fıkrada ilk fıkrada belirtilen eylemleri yapanların kirleten olacağı kabul edilmiştir⁷⁴.

AB düzeyinde ise kirleten Avrupa Konseyi tarafından doğrudan veya dolaylı olarak çevrenin bozulmasına sebep olan ya da bozulmaya yol açan koşulları ortaya çıkaran kişi⁷⁵ olarak tanımlanmıştır⁷⁶.

1.1.4. Çevre Zararı

1.1.4.1. Genel olarak zarar kavramı

Sorumluluk hukukunun temel kavramlarından biri olan zarar kavramı mevzuatta tanımlanmamıştır. Doktrin ve uygulamada zarar, geniş ve dar anlamda zarar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bir somut olayda zarar, bir kimsenin mal varlığının zarar verici olayın uygun ve normal sonuçları göz önünde tutularak saptanan halihazır durumu ile zarar verici olay olmasaydı, aynı nitelikteki gelişim sonucunda mevcut olacak durumu arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır⁷⁷.

Zarar, haksız fiil sorumluluğunun en önemli ve temel unsurlarından biri olmakla birlikte kirletenin çevre kirliliği dolayısıyla sorumlu tutulabilmesinin koşuludur⁷⁸.

1.1.4.2. Çevre zararı kavramı

Çevre Kanunu’nda çevre zararı kavramı açıkça tanımlanmamış fakat bu kavramla ilgili olan çevrenin korunması, çevre kirliliği, kirleten, atık ve alıcı ortam kavramları tanımlanmıştır. Bunlar birlikte değerlendirildiğinde Çevre Kanunu’nda çevre zararı

⁷⁴ Turgut, 2001, 216.

⁷⁵ Communication from the Commission to the Council Regarding Cost Allocation and Action by Public Authorities on Environmental Matters, Principles and Modalities, OJEC, L 194/2-4 July 1975.

⁷⁶ Güneş, 2015, 129; Turgut, 2001, 214, Beder, 2012, 35.

⁷⁷ Yongalık, 1987, 24; Turgut, 2001, 553, 554; Tandoğan, 1986, 46; Demir, 2011, 18, 19; Keleş, Ertan, 2002, 165; Ateş, 1995, 77; Eren, F. (2017). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. (21. Bası). İstanbul: Yetkin Yayınevi, 543 vd

⁷⁸ Yongalık, 1987, 23, 24; Turgut, 2001, 553, 554; Demir, 2011, 18, 19; Ateş, 1995, 77 vd.

kavramının hem çevre kirliliğinden doğan kişi ve mal zararlarını hem de çevrenin doğrudan etkilenmesi sonucu oluşan ekolojik zararları kapsadığı anlaşılmaktadır⁷⁹. Yukarıda da açıklandığı üzere Çevre Kanunu çevre kavramını çok geniş olarak tanımlamıştır. Zira Çevre Kanunu'nda çevre, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı kapsayacak şekilde tanımlanmıştır (m. 2/b). Bundan hareketle bu ortamlarda gerçekleşecek kirlenme ve tahribatlar çevre zararı kapsamında yer alacaktır.

Sorumluluk açısından son derece önemli olan çevre zararı kavramının Çevre Kanunu'nda bulunmaması büyük bir eksikliktir. Zira çevre zararı çevreyi kirletenin sorumluluğunun koşuludur. Kirleteni ve kirletenin sorumluluğunu belirleyebilmek için öncelikle çevre zararını belirlemek gerekir.

Çevreyi kirletenin sorumluluğu için zararın, maddi zarar veya manevi zarar, doğrudan zarar veya dolaylı zarar, fiili zarar veya kar mahrumiyeti olmasının bir önemi yoktur. Kirleten her türlü zarardan sorumludur⁸⁰.

Çevre Kanunu'nda, çevre zararları, kirlenme ve bozulmadan doğan zararlar şeklinde belirtilerek, geniş anlamda çevre zararının kabul edildiği sonucuna varılabilir. Ancak, "ekolojik zararlar"dan dolayı kamuya karşı sorumluluk Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (g) bendinde özel olarak düzenlendiğinden Çevre Kanunu'nun 28. madde kapsamında değildir⁸¹. Dolayısıyla Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde kullanılan "zarar" kavramının, sorumluluk hukuku anlamında ele alınan zarar yani dar anlamda zarar olarak anlaşılması gerekir. Bunun bir sonucu olarak da, çevre hukuku anlamında sorumluluğun, çevre kirliliği nedeniyle üçüncü kişilerin uğrayacakları kişi veya mal varlığı zararlarıyla sınırlı olduğu kabul edilmektedir⁸².

Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Direktifi'nde, çevresel zararın tanımlanmasında korunan değerlere göre ayırım yapılmıştır. Direktif çevrenin biyolojik çeşitlilik, su ve toprak öğelerini korumaktadır⁸³. Direktif'te korunan türler ve yaşam alanları açısından çevresel

⁷⁹ Üçışık, 2013, 19; Turgut, 2001, 556 vd.; Yongalık, 1987, 24 vd.

⁸⁰ Ateş, 1995, 77; Tandoğan, 1986, 29.

⁸¹ Yongalık, 1987, 27, 50 vd.; Turgut, 2001, 559 vd.; Erişgin, 2005, 54; Demir, 2011, 21.

⁸² Yongalık, 1987, 26 vd.; Turgut, 2001, 556 vd.; Demir, 2011, 21.

⁸³ Üçışık, 2013, 19; Güneş, 2015, 306, 307.

zarar, bu türlerin ve yaşam alanlarının uygun muhafaza haline ulaşma veya bu uygun muhafaza halinin sürdürülmesine yönelik ciddi zararlı etkiler (m. 2/1-a) olarak tanımlanmıştır. Direktif'in Ek I'inde biyolojik çeşitliliğe yönelik çevresel zararın ciddiyetinin tespitine ilişkin ölçütlere yer verilmiştir. Direktif'te sular bakımından çevresel zarar, suların ekolojik, kimyasal ve/veya niceliksel durumu ve/veya ekolojik potansiyeli üzerinde oluşabilecek ciddi zararlı etkiler (m. 2/1-b) olarak tanımlanmıştır. Sulara yönelik zararın ciddiyetinin tespiti Su Çerçeve Direktifi'ndeki hükümlere göre yapılmaktadır⁸⁴. Direktif'te toprak bakımından çevresel zarar ise insan sağlığı üzerinde ciddi bir risk teşkil eden toprak kirliliği (m. 2/1-c) olarak tanımlanmaktadır. Buna göre toprak açısından çevresel zarar insan sağlığına bağlı olarak tanımlandığı için, insanların henüz yerleşmediği alanlarda toprakla ilgili çevresel zararların ve topraktan aşırı olarak faydalanılması sonucunda oluşabilecek zararlar bu Direktif kapsamına girmeyecektir⁸⁵.

AB Çevre mevzuatı uyumu kapsamında çıkarılması konusunda taahhütte bulunduğumuz, Çevresel Sorumluluk Direktifi'nin uyumlaştırılmasını sağlamak amacıyla Çevresel Sorumluluk Kanun Tasarısı hazırlanmaktadır. Burada Direktif ile uyumlu olacak şekilde çevre zararı geniş anlamda zarar yani ekolojik zarar da kapsayacak şekilde ele alınmaktadır. Bu tasarının kanunlaşmasıyla çevreyi kirletenin sorumluluğu üçüncü kişilerin zararını tazmin etmekle sınırlı kalmayıp, çevrede oluşan tahribatın tazminini de içerecektir. Böylece gerçek anlamda çevrenin korunması açısından önemli bir adım atılmış olacaktır.

1.1.4.3. Çevre zararı kavramı çeşitleri

Çevre zararı kavramı dar anlamda çevre zararı ve geniş anlamda çevre zararı olmak üzere ikiye ayrılır.

⁸⁴ Güneş, 2015, 306, 307.

⁸⁵ Güneş, 2015, 307.

1.1.4.3.1. Dar anlamda çevre zararı

Çevre kirliliği sonucunda meydana gelen malvarlığı ve şahıs varlığı zararları dar anlamda çevre zararı veya sorumluluk hukuku anlamında çevre zararı olarak adlandırılır⁸⁶.

1.1.4.3.1.1. Malvarlığı zararları

Çevre hukukunda malvarlığı zararı bir kişinin malvarlığında kirletici faaliyet sonucu meydana gelen önceki durum ile sonraki durum arasındaki fark olarak tanımlanabilir⁸⁷. Çevre kirliliğinden doğan malvarlığı zararından bahsedebilmek için öncelikle kirliliğe maruz kalan mal dolayısıyla zarar görenin mal varlığında bir eksilme olmalıdır⁸⁸.

Malvarlığı zararında bir kişi veya mal zararı şeklinde ortaya çıkmayan malvarlığı eksilmesine gerçek malvarlığı zararı, bir kişi veya mal zararı dolayısıyla onun sonucunda ortaya çıkan malvarlığı zararlarına ise gerçek olmayan malvarlığı zararı denilir. Örnekle anlatmak gerekirse bir otelin su kirliliği dolayısıyla uğradığı kazanç azalmaları gerçek malvarlığı zararı, yaralanma sonucu iş kaybı dolayısıyla uğranılan zararlar gerçek olmayan malvarlığı zararlarıdır⁸⁹.

Malın yapısı ve durumu değişmediği halde malın kullanımında bir azalma ve engellenmenin olduğu ve buna bağlı olarak zarar görenin ekonomik olumsuzluklarla karşılaştığı durumlarda da çevre zararı vardır⁹⁰.

1.1.4.3.1.2. Şahsa ilişkin zararlar

Şahsa ilişkin zarar vücut bütünlüğünün ihlali ve kişilerin ölmesi hallerindeki zarardır. Bu zarar defin masrafları, tedavi masrafları, çalışma gücünün kaybından dolayı oluşan zararları, artan ihtiyaçları kapsamaktadır⁹¹. Şahsa ilişkin zararlara vücut bütünlüğünün ihlaliinden doğan zararlar da denilmektedir⁹². Yargıtay'ın bu konudaki bir

⁸⁶ Yongalık, 1987, 24, 25; Üçışık, 2013, 19, 20.

⁸⁷ Üçışık, 2013, 19.

⁸⁸ Eren, 2017, 543; Yongalık, 1987, 48; Üçışık, 2013, 20.

⁸⁹ Yongalık, 1987, 49.

⁹⁰ Üçışık, 2013, 20.

⁹¹ Üçışık, 2013, 20; Yongalık, 1987, 42, 43; Eren, 2017, 550.

⁹² Eren, 2017, 550.

kararına göre çimento fabrikasından çıkan gaz ve toz artıklarının insanlarda, özellikle çocuklarda göğüs hastalıklarına sebep olmasından dolayı uğranılan zararın tazmini gerekir⁹³. İnsanın vücut bütünlüğünün ihlali fiziksel veya ruhsal bakımdan olabileceği için, çevre kirliliğinden dolayı ortaya çıkabilecek uykusuzluk, iştah kaybı, korku gibi psikolojik rahatsızlıklar da şahsa ilişkin zararlardandır⁹⁴.

1.1.4.3.2. Geniş anlamda çevre zararı

Geniş anlamda çevre zararı yani ekolojik zarar her türlü fiil sonucu doğal çevrenin kimseye ait olmayan unsurlarında yani doğrudan çevrede oluşan zararlardır⁹⁵. Denizlerdeki balıkların, ormandaki hayvanların ölmesi veya ağaçların kuruması geniş anlamda çevresel zarardır. Yer altı ve yer üstü kaynaklarındaki her türlü zarar yine bu kapsamdadır⁹⁶.

Danıştay bu konuya ilişkin bir kararında İzmir’de Aliaga yöresinde sanayi amaçlı serbest bölge kurulmasının ekolojik dengeyi olumsuz yönde etkileyeceği anlaşıldığı için serbest bölge kurulmasında kamu yararı olmadığına karar vermiştir⁹⁷.

1.1.5. Atık ve Alıcı Ortam Kavramı

1.1.5.1. Atık kavramı

Çevre Kanunu'nun “Tanımlar” başlıklı 2. maddesine göre atık: *“Herhangi bir faaliyet sonucunda oluşan, çevreye atılan veya bırakılan her türlü madde”* dir. Atıklar, herhangi bir faaliyet sonunda sıvı, katı ve gaz şeklinde toprağa, havaya veya suya bırakılmış olabilirler⁹⁸. Çevreye hangi şekilde bırakılmış olursa olsun bir maddenin atık sayılabilmesi için, bu maddenin çevre için zararlı sonuçlar yaratması gerekir. Bu nedenle, bir sanayi işletmesinden ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere

⁹³ Yargıtay 1. HD, 25.12.1981, E.14350, K.14955, (Kazancı bilgi bankası).

⁹⁴ Yongalık, 1987, 45.

⁹⁵ Üçışık, 2013, 21; Yongalık, 1987, 25.

⁹⁶ Üçışık, 2013, 21.

⁹⁷ Danıştay 10. Daire 28.04.1992, E.2278, K.1672, (Kazancı bilgi bankası).

⁹⁸ Ertaş, 2012, 108.

uygun olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortam olan çevreye bırakılan, fakat çevre için zararlı olmayan maddeler, bu anlamda atık sayılmazlar⁹⁹.

Atık kavramı, Avrupa Birliği Atık Çerçeve Direktifi'nde sahibi tarafından atılan veya atılmak istenen veya atılması gereken madde ya da nesne olarak tanımlanmaktadır (m. 3/1)¹⁰⁰.

Atık kavramı ile artık kavramını birbirinden ayırmak gerekir. Artık maddeler, bir sanayi faaliyeti sonunda, yararlanılması mümkün olmayan ve çevreye bırakılan maddelerdir. Bunlar, çevre için zararlı olabileceği gibi, hiç bir zararı da olmayabilir. Ancak, çevreye zarar veriyorsa, artık maddeler atık madde niteliği kazanır¹⁰¹.

Çevre Kanunu'nun "Kirlenme Yasağı" başlıklı 8. maddesinde, her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaklanmıştır.

Su Kirliliğini Kontrol Yönetmeliği'nin 3. maddesinde atık: *"Her türlü üretim ve tüketim faaliyetleri sonunda, fiziksel, kimyasal ve bakteriyolojik özellikleriyle karışıkları alıcı ortamların doğal bileşim ve özelliklerinin değişmesine yol açarak dolaylı veya doğrudan zararlara yol açabilen ve ortamın kullanım potansiyelini etkileyen katı, sıvı veya gaz halindeki maddelerle atık enerji"* şeklinde tanımlanmaktadır.

Atık türlerini atık su, katı atıklar, evsel katı atıklar, tehlikeli atıklar ve kirli balast olarak sayabiliriz. Bu atık türleri Çevre Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 2. maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre;

Atıksu, *"evsel, endüstriyel, tarımsal ve diğer kullanımlar sonucunda kirlenmiş veya özellikleri kısmen veya tamamen değişmiş sular"*,

⁹⁹ Ertaş, 2012, 108

¹⁰⁰ Güneş, 2015, 374; Üçışık, 2013, 25.

¹⁰¹ Ertaş, 2012, 109; Demir, 2011, 39.

Katı atık, *“üreticisi tarafından atılmak istenen ve toplumun huzuru ile özellikle çevrenin korunması bakımından, düzenli bir şekilde bertaraf edilmesi gereken katı atık maddeleri”*,

Evsel katı atık, *“tehlikeli ve zararlı atık kapsamına girmeyen konut, sanayi, işyeri, piknik alanları gibi yerlerden gelen katı atıkları”*,

Tehlikeli atık, *“fiziksel, kimyasal ve/veya biyolojik yönden olumsuz etki yaparak ekolojik denge ile insan ve diğer canlıların doğal yapılarının bozulmasına neden olan atıklar ve bu atıklarla kirlenmiş maddeleri”*,

Kirli balast, *“duran veya seyir halindeki tankerden, gemiden veya diğer deniz araçlarından su üzerine bırakıldığında; su üstünde veya bitişik sahil hattında petrol, petrol türevi veya yağ izlerinin görülmesine neden olan veya su üstünde ya da su altında renk değişikliği oluşturan veya askıda katı madde/emülsiyon halinde maddelerin birikmesine yol açan balast suyu”* dur.

1.1.5.2. Alıcı ortam kavramı

Çevreyi etkileyecek atık ve artıkların bırakıldığı çevre alıcı ortam olarak adlandırılır¹⁰². Çevre Kanunu'nun “Tanımlar” başlıklı 2. maddesinde *“alıcı ortam: Hava, su, toprak ortamları ile bu ortamlarla ilişkili eko sistemleri”* ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kirletici faaliyete sebep olan atıklar, yakın çevreye bırakılabileceği gibi, bir nehrin sularına bırakılan zehirli atıklarda olduğu gibi, uzak çevrede de bir takım zararlara yol açabilir. Bu bakımından, kanuni düzenleme, uzak çevreyi de kapsayacak şekilde yerinde bir hüküm öngörmektedir¹⁰³.

Sular bakımından alıcı ortam, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nin “Tanımlar” başlıklı 3. maddesinde: *“Atık suların deşarj edildiği veya dolaylı olarak karıştığı göl, akarsu, kıyı ve deniz suları ile yer altı suları gibi yakın veya uzak çevre”* olarak ifade edilmektedir.

¹⁰² Ertaş, 2012, 114.

¹⁰³ Demir, 2011, 42.; Ertaş, 1997, 76 vd.; Güneş, 2012, 8 vd.; Karşı görüş için: Ertaş, 2012, 114.

Alıcı ortam, hukuk kuralları gereğince resmi makamlarca belirlenmiş bir yer olabileceği gibi (örneğin, belediye çöplüğü gibi), tamamen hukuk dışı olarak atıkların bırakıldığı hava, kara veya su da olabilir¹⁰⁴.

1.1.6. Çevre Hakkı

1.1.6.1. Genel olarak çevre hakkı kavramı ve tarihsel gelişimi

Çevre hakkı bireylerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır. Buradaki sağlık ile kastedilen hem fiziksel hem ruhsal hem de kültürel gelişim açısından gerekli olan sağlıktır¹⁰⁵. Çevre hakkı yaşam hakkının uzantısıdır. Bu niteliği dolayısıyla çevre hakkı, sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkını tehdit eden çevre sorunlarına karşı direnme hakkını ve talep hakkını da kapsar. Talep hakkı devlete karşı ileri sürülmekteyse de bireye de bir takım ödevler yükler. Çevre hakkının gerçekleşmesi için devletten olumlu edim beklenmesinin yanı sıra çevre hakkı bireylere ve özel tüzel kişilere de sorumluluk yükler. Bu nedenlerden dolayı çevre hakkı dayanışma hakları kategorisinde yer alır¹⁰⁶. Dayanışma hakları, ancak toplumda yaşayan herkesin çabalarını birleştirmesiyle gerçekleştirilebilir. Bu haklar; yalnız devletin müdahalesini değil, bireyin ve grupların çabalarını da gerektirir¹⁰⁷.

Çevre hukukunun gelişimi ve çevresel değerlere hukuksal güvenceler kazandırılması yolundaki örneklerin yaygınlaşmasıyla birlikte çevre, insan hakları felsefesi alanında tartışılmaya başlamış ve üçüncü kuşak insan hakları ya da dayanışma hakları çerçevesinde değerlendirilen çevre hakkı gündeme gelmiştir. UNESCO'nun da insan hakkı olarak kabul ettiği çevre hakkı, üçüncü kuşak insan hakları listesine eklenmiştir. Barış hakkı, gelişme (kalkınma) hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı ile birlikte çevre hakkı da üçüncü kuşak haklar arasında değerlendirilmektedir¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Ertaş, 2012, 114.

¹⁰⁵ Ertaş, 2012, 82.

¹⁰⁶ Sevük, 2013, 20,21.

¹⁰⁷ Badur, E. (2006 10-11 Nisan). *Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu*. Çevre Hukuku Sempozyumu, Ankara- Çeşme, 105-116, Tunç, H., Güven, Y. (1997). "Çevre Hakkı ve 1982 Anayasası". *AÜHFD*, 1 (1), 103; Demir, 2011, 10.

¹⁰⁸ Gürseler G. (2008). "İnsan Hakları, Çevre, Anayasa". *TBB*, (75), 199-208, 199, 200; Keleş, Ertan, 2002, 74, 90.

1970'li yıllara kadar sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, sağlık hakkı kapsamında ele alınmaktaydı. Bu doğrultuda 1946'da kabul edilen Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nda ve 1966'da kabul edilen Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde çevre hakkı sağlık hakkı kapsamında değerlendirilmiştir. 1970'li yıllar ile birlikte "çevre hakkı" ayrı bir insan hakkı olduğu tartışılmaya başlanmış ve zaman içinde çevre hakkı anayasalarda ve diğer hukuki düzenlemelerin içindeki yerini almıştır¹⁰⁹. Çevrenin bir hak olarak kabul edilmesi sürecinde 1972'de Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı önemli bir adım olmuştur. 1972 tarihli Stockholm Bildirgesi'nin 1. ilkesinde *"İnsanın, haysiyeti ve mutlu bir yaşamı mümkün kılan nitelikte bir çevrede, özgürce ve eşitlik içinde ve yeterli yaşam koşullarına sahip olarak yaşamaya hakkı vardır ve insan, şimdiki ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmekle yükümlüdür"* ifadesi kullanılarak çevre sorunlarının tüm insanlık ve gelecek nesiller için bir tehlike olarak görülmesi dolayısıyla çevre haklarına geçiş sağlanmıştır¹¹⁰. Bu Bildirge birçok ülkeye çevre hakkının iç hukuka aktarılması yönünde ilham vermiştir¹¹¹. Çevre hakkı ile ilgili hükümler anayasalara konulmaya başlanmış ve ülkemizde ilk olarak 1982 tarihli Anayasa'mızda yer almıştır¹¹².

Çevre hakkının güvencesi olarak; başvuru hakkı, katılma ve haber alma olmak üzere üç hak öngörülmektedir¹¹³. Bu haklardan; başvuru hakkı, sadece çevre üzerinde olumsuz etkisi olan işlem ve eylemlere karşı değil, haber alma ve katılma hakkı ihlallerinin giderilmesini; katılma hakkı, halk ve ilgililerin düşünce ve kanaatlerini açıklayabilmeleri ve aynı zamanda alınacak kararlara katılabilmeleri; haber alma hakkı, çevre üzerinde etkiye yol açmaya elverişli tasarı, program ve planlardan halkın haberdar edilmesini de kapsamına alır¹¹⁴. Çevre hakkı temiz bir çevrede yaşamayı içerdiği kadar hayvan katline

¹⁰⁹ Keleş, Ertan, 2002, 78, 79.

¹¹⁰ Sevük, 2013, 25, 26; Kaboğlu, İ. (1996). *Çevre Hakkı*. (3. Baskı). Ankara: İmge Yayınevi, 18.

¹¹¹ Environment, Human Right and International Trade, Fransco Francioni, Ricorda Pavoni, (2003), Portland, Environment, Human Rights and Limits of Free Trade, Francesc Francioni, 4, Aktaran Eldelekli, B. (2010). *Çevre Hukuku Bakımından Çevre Hakkı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 29.

¹¹² Sevük, 2013, 38;

¹¹³ Kaboğlu, 1996, 93 vd.

¹¹⁴ Gemalmaz, M. (1987). "Çevre Koruma Sorunu, Çevre Hakkı, Çevre Yasası ve Düşündükleri". *İstanbul Barosu Dergisi*, 61 (1-2-3), 234 vd.; Demir, 2011, 12.

engel olmayı, doğal kaynakları dengeli biçimde kullanmayı, katılım ve karar alma süreçlerinde yer almayı da kapsar¹¹⁵.

1.1.6.2. Çevre hakkının niteliği

Çevre hakkı 3. kuşak insan hakları arasında yer alması dolayısıyla konusu, tarafları ve diğer hakları sınırlayan yapısıyla diğer haklardan ayrılır¹¹⁶. Çevre hakkının konusu insan ve diğer canlıların yaşamın sürdürdüğü ve etkileşimde bulunduğu yaşam çevresi ve bu çevrenin korunmasıdır. Korunması gerekli çevresel değerlere kırsal ve kentsel araziler, doğal kaynaklar, su, toprak, hava, doğal ve tarihi değerler, ormanlık alanlar dahildir¹¹⁷. Çevre hakkının tarafları yararlanıcılar ve sorumlulardan oluşur. Yararlanıcılar ve sorumlular birey, devlet ve diğer tüzel kişiler, kamusal ve özel kuruluşlardan oluşur. Yararlanıcılara bugünkü neslin yanı sıra gelecek nesil de dahildir¹¹⁸.

Çevre hakkının diğer haklarla olan ilişkisi de diğer haklardan kaynaklanma ve bazı hakları sınırlama niteliği dolayısıyla iki yönlüdür. Diğer haklardan kaynaklanma yönünden çevre hakkının yaşam hakkının bir uzantısı olarak gören bir anlayış vardır¹¹⁹. Çevre hakkı ayrıca bir takım haklar için sınırlayıcıdır. Çevre hakkı kamu yararı dolayısıyla mülkiyet hakkına sınırlama getirmektedir. Çevre hakkının gerçekleştirilebilmesi amacıyla tarım toprakları üzerinde yerleşimin sınırlandırılması, kamu yararı dolayısıyla kamulaştırma mülkiyet hakkına getirilen sınırlamalardır. Ayrıca çevre hakkı dolayısıyla seyahat hakkı, dinlenme ve eğlence hakkı gibi haklar da sınırlandırılmaktadır¹²⁰.

1.1.6.3. Çevre hakkının uluslararası boyutu

Çevre hakkının uluslararası gelişmelere bağımlı olması ve çevre sorunlarının sınırları aşan özelliği dolayısıyla uluslararası güvenceler çevre hakkının gerçekleşmesinde önemli kaynaklar arasında yer alır. Uluslararası çevre hukukunun dünya genelinde sağlıklı ve dengeli çevre oluşturulabilmesi için geliştirdiği hukuk kuralları çevre hakkının

¹¹⁵ Eldelekli, 2010, 54.

¹¹⁶ Keleş, Ertan, 2002, 79.

¹¹⁷ Sevük, 2013, 23.

¹¹⁸ Keleş, Ertan, 2002, 82 vd.; Sevük, 2013, 22, 23; Eldelekli, 2010, 8.

¹¹⁹ Keleş, Ertan, 2002, 91; Gemalmaz, 1987, 60; Sevük, 2013, 20.

¹²⁰ Keleş, Ertan, 2002, 91, 92; Sevük, 2013, 21.

uluslararası güvencelerini oluşturmaktadır. Çevre hakkının uluslararası boyutunu oluşturan güvenceler arasında uluslararası çevre hukuku, insan hakları sözleşmeleri, çevre koruma sözleşmeleri, bildirgeler, uluslararası mahkeme ve hakemlerin kararları yer alır¹²¹.

Çevre hakkına insan hakkı olarak yer veren ilk uluslararası belge Stockholm Konferansı Sonuç Bildirgesi'dir. 1972 yılında yapılan Stockholm Konferansı'nda çevre hakkının, *"çevrenin herkesin ortak varlığı"* olduğu ve *"insanın onurlu ve huzurlu bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu"* ilan edilmiştir. 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı çevrenin korunması ve geliştirilmesinde birey, devlet ve topluluklara ödev yükleyen yaklaşımıyla çevre hakkının gerçekleşmesine katkı sağlayan somut ilkeleri düzenlemektedir¹²². 1981 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ile diğer dayanışma hakları ile birlikte çevre hakkı gelişmenin vazgeçilmez koşulu olarak görülmüştür¹²³. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokol olarak 1988'de kabul edilen 11. maddesi sağlıklı çevre hakkını düzenlemiştir¹²⁴. Asya İnsan Hakları Bölge Konseyi'nin 1983'te yapılan ilk Genel Kurulu'nda kabul edilen Temel Ödevler Bildirgesi'nin 3. maddesiyle çevre hakkı konusunda devlet ve halklar açısından kolektif sorumluluk öngörmektedir¹²⁵. Ülkenin doğal kaynaklarını gelecek kuşakları için korumak, çevre ve atmosferin bozulmasını önlemek amacıyla makul bir şekilde kullanmak devletin ve halkın ödevidir¹²⁶.

Avrupa düzeyinde insan hakları sözleşmelerinde çevre hakkına ilişkin doğrudan düzenleme olmasa da 1989'da kabul edilen Avrupa Çevre ve Sağlık Şartı'na göre; *"çevreden yararlanma, çevreyle ilgili kararlarda danışılma ve kararlara katılma hakkı"* şeklinde çevre hakkı düzenlenmiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından çevrenin korunması ve sürekli gelişim için tavsiye kararı alınmıştır¹²⁷.

1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocukların eğitiminin diğer şeylerin yanı sıra *"doğal çevreye karşı saygının geliştirilmesine"* yönelik olması gerektiği ifade edilmiştir.

¹²¹ Keleş, Ertan, 2002, 93.

¹²² Keleş, Ertan, 2002, 99; Sevük, 2013, 29, 30.

¹²³ Kaboğlu, 1996, 135; Sevük, 2013, 30

¹²⁴ Keleş, Ertan, 2002, 95; Sevük, 2013, 32.

¹²⁵ Keleş, Ertan, 2002, 95; Sevük, 2013, 32,33; Kaboğlu, 1996, 137.

¹²⁶ Kaboğlu, 1996, 137.

¹²⁷ Keleş, Ertan, 2002, 95.

Sözleşmenin birçok hükmünde çevresel bakış açısının uygulanması amaçlanmıştır¹²⁸. Bu sözleşmenin sağlık hakkını düzenleyen maddesine göre sağlık hakkı bağlamında çocukların su hakkından ve çevre kirliliğinin çocuklar üzerindeki tehlike ve zararlarının dikkate alınması gerektiği (m. 24/2-c) düzenlenerek çevre hakkından bahsedilmektedir¹²⁹.

1992 tarihli Rio Bildirgesi çevre hakkının uluslararası alanda gerçekleşmesi ve korunması açısından önemli bir belgedir¹³⁰. Brezilya’da toplanan Çevre ve Gelişme Konferansı’nda bağlayıcı bir Çevre Sözleşmesi’nin kabul edilmesinin yanı sıra Hayvan ve Bitki Türlerinin Korunması Sözleşmesi ve Atmosfer ve İklimin Isınması Sözleşmesi imzalanmış, Rio Bildirgesi ve Ormanların Korunması Bildirgesi kabul edilmiş, 21. Yüzyılın eylem programını düzenleyen Gündem 21 programı düzenlenmiştir¹³¹. Rio Bildirgesinin insanların doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve verimli bir yaşam hakkını düzenleyen 1. ilkesi ile çevresel konulara her düzeyde ilgililerin katılımını ve çevre ile ilgili belgelere ulaşma ve karar alma süreçlerine katılabilme hakkını düzenleyen 10. ilkesi çevre hakkına yöneliktir¹³².

Doğrudan çevreye ilişkin uluslararası metinler açısından en önemli gelişme; 25.06.1998 tarihinde Danimarka’nın Aarhus kentinde imzaya açılan “Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar Vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi” (Aarhus Sözleşmesi) dir. Sözleşmenin amacı, herkesin sağlığı ve iyiliği bakımından yeterli çevrede yaşama hakkını korumaya yardımcı olmak için, devletlerin, halkın çevreyle ilgili bilgilere ulaşma hakkını ve sözleşme uyarınca çevreyi ilgilendiren konularda karar alma mekanizmasına etkin şekilde katılma ve yargı yoluna başvurma hakkını güvence altına almaktır¹³³.

Sözleşmenin önsözünde taraflar, çevre konusundaki uluslararası belgelere uygun bir şekilde, çevreyi korumak, şimdiki ve gelecek kuşakların sağlıklı ve iyi bir çevrede yaşam hakkının olduğunu kabul etmek, bu yönde halkın bilinçlendirilmesi ve katılımın

¹²⁸ Sevük, 2013, 31.

¹²⁹ Sevük, 2013, 32.

¹³⁰ Sevük, 2013, 30, 31; Keleş, Ertan, 2002, 99.

¹³¹ Keleş, Ertan, 2002, 100.

¹³² Sevük, 2013, 30, 31.

¹³³ Turgut, 2009, 84; Gürseler, 2008, 202.

gerekliliğine inanmak ve bu amaçları gerçekleştirmek için kişi, kuruluş ve araçlardan yararlanmak konularında görüş birliğine vardıkları ifade edilmiştir. Sözleşmenin “Amaç” başlığını taşıyan 1. maddesinde, sözleşmenin gerek şimdiki gerekse gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşaması için, çevresel bilgiye erişim, karar alma sürecine halkın katılımı ve yargısal mercilere başvuru haklarını güvence altına almayı amaçladığı belirtilmiştir¹³⁴.

Ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıklarda uluslararası mahkemelerin veya hakemlerin verdiği kararlar da çevre hakkı açısından önemlidir. Uluslararası mahkemelerin verdiği kararlar sağlıklı ve dengeli çevrenin oluşturulmasında ve korunmasında katkı sağlamaktadır. Korfu Kanalı Davası olarak bilinen ve İngiliz donanmasının Arnavutluk sularında mayın aramasında İngiliz donanmasının suçlu olduğu yönündeki mahkeme kararı, Lac Lanoux Gölü Davası’nda, Fransa’nın İspanya’daki bir gölü kirletici faaliyetlerini suçlu bulan uluslararası hakemlik mahkemesinin kararı bunlara örnek olarak verilebilir¹³⁵.

1.1.6.4. Çevre hakkının uygulamaya yansımaları

Ülkemizde çevre kavramını esas alan düzenlemeye ilk kez 1982 tarihli T.C. Anayasa’sının “Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması” başlığı altındaki 56. maddesinde yer verilmiştir¹³⁶. Buna göre *"Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir"* şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır. Anayasa’mızda, sağlıklı ve dengeli çevre, çevreyi geliştirme deyimleri, herhangi bir sınırlama olmaksızın metinde yer almışlardır. Bu hükümle, doğal ve beşeri çevre birlikte korunmuştur¹³⁷. Ayrıca bu hükümde çevre hakkı kullanılmamakla birlikte *"sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı"* ifadesiyle bu hakkın tanımı yapılmıştır. Hak sahiplerine

¹³⁴ Güneş, A. (2010). “Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.XIV, Y. 2010, (1), 299-333, 303, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/14_1_11.pdf adresinden 19.02.2016 tarihinde alınmıştır.

¹³⁵ Keleş, Ertan, 2002, 97.

¹³⁶ Turgut, 2009, 78; Kaboğlu, 1996, 42.

¹³⁷ Keleş, Ertan, 2002, 79 vd.; Sevük, 2013, 38.

ödev yüklenmiş, devletin de çevre hakkının gerçekleşmesinde kaçınma ve yapma biçiminde edim borcu altında oldukları ifade edilmiştir¹³⁸.

Çevre Kanunu, çevre hakkı kavramının açıkça bir tanımına yer vermemiş olmasına rağmen 2872 sayılı Çevre Kanunun 30. maddesindeki hüküm çevre hakkına ilişkindir. Bu hükümle herkese, çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan ilgili yerlere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteme hakkı verilmiştir. Yine herkese, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkı verilmiştir. Bu durum çevrenin korunmasında genel menfaatin olması gerçeğiyle de örtüşmektedir.

Çevre hakkının, bir kişilik hakkı olarak kabulünün doğal sonucu olarak, bu hakkın ihlal edildiği durumlarda, saldırıya uğrayanların, kişiliği koruyucu hükümlere dayanarak hukuki koruma talebinde bulunabilmeleri Çevre Kanunu'nda yapılan değişikliklerle mümkün olmuştur¹³⁹.

Anayasa Mahkemesi, çevre hakkı kavramına ilişkin olarak bir kararında; *"Sağlıklı ve dengeli bir çevre kavramına, doğal güzelliklerin korunduğu, kentleşmeye sanayileşmenin getirdiği hava ve su kirlenmesinin önlendiği çevre kadar, belirli bir plan ve programa göre düzenlenmiş çevreninde gireceği kuşkusuzdur."* ifadesini kullanmıştır¹⁴⁰. Yargıtay da çevre hakkını, yerleşmiş içtihatlarına göre bir kişilik hakkı olarak kabul etmektedir¹⁴¹.

Yargıtay'ın çevre hakkını dar yorumlayan kararları¹⁴² bulunduğu gibi çevre hakkını ve zarar-illiyet bağıını geniş yorumladığı kararları da bulunmaktadır. Yüksek mahkeme geniş yorum yaptığı bir kararında¹⁴³ dava konusu tesisin kurulma amacına uygun olarak işletilmesinde kişi ve çevreye zarar verip vermediğinin incelemesini yapmıştır. Ayrıca bu

¹³⁸ Kaboğlu, 1996, 43, 44.

¹³⁹ Kaboğlu, 1996, 44; Demir, 2011, 12, 13.

¹⁴⁰ 12.11.1986 T. ve 1985/11 E., 1986/29 K.(AMKD, 1987, S.22, s.433 vd.), Demir, 2011, 12.

¹⁴¹ 4.HD: 16.02.1993 T. ve 1993/7876 E., 1994/5878 K. (ABD,1994/4, s.622 vd.) Demir, 2011, 12.

¹⁴² Yargıtay 4.HD: 04.07.2002 T., 2001/12708E., 2002/8915K. (Kazancı bilgi bankası).

¹⁴³ Yargıtay 4.HD: 04.01.2004 T., 2003/16434E. 2004/971K. (Kazancı bilgi bankası).

kararında hiçbir hizmetin insan yaşamı kadar önceliği ve önemi olamayacağını içtihat etmiştir¹⁴⁴.

Danıştay Bergama Davasındaki kararında altın madeni işletilmesini, bu faaliyette kullanılan siyanürden dolayı “insan sağlığı açısından çok büyük risk oluşturduğu”ndan hareketle Anayasa’nın 56. maddesine ve aynı zamanda Anayasa’nın 17. maddesine aykırı bulmuştur¹⁴⁵. Bu kararda insan yaşamının söz konusu faaliyetle sağlanacak ekonomik menfaatle kıyaslandığında önde geldiği ve devletin bu yönde görevi olduğu ve altın madeni işletmesinde kamu yararı olmadığı hususları vurgulanmıştır¹⁴⁶.

Çevre hakkının tanınması ve herkes tarafından kabul edilmesi, uluslararası sözleşmeler ve uluslararası mahkeme kararlarına konu olmasından sonra çevre, çevresel zarar ve çevresel sorumluluk gibi kavramlarda da gelişmeler olmuştur. Bu kavramların gelişmesiyle çevresel sorumluluk hukuku da önemli gelişme sağlamıştır.

1.1.7. Çevre Sorumluluk Sigortası

1.1.7.1. Genel olarak çevre sorumluluk sigortası

Çevre zararlarından dolayı kirletenin sorumluluğunun sigortalanması “*sanayi sorumluluk sigortaları*” olarak isimlendirilen sigortalar grubunda yer alan “*çevre sorumluluk sigortası*” ile sağlanmaktadır. Sorumluluk sigortasının yapılabilmesi için sigorta edilebilecek bir sorumluluk riskinin; daha açık bir ifadeyle zarar veren sigorta ettirenin zarardan bireysel olarak zarara maruz kalan şahsa tazminat ödemek zorunda kalması riskinin bulunması gerekir. Buna göre çevre kirliliğinden dolayı hukuki sorumluluk, hava, su ve toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısındaki değişikliklerden dolayı üçüncü şahısların maruz kalacakları kişi veya malvarlığı zararlarının tazmini ve bu kirliliği ortadan kaldırmak için alınan önlemlere ait masrafların ödenmesini düzenleyen sorumluluk kurallarını anlatır. Çevreyi kirletenin sorumluluğunu güvence altına alan bu sigorta türü

¹⁴⁴ Eldelekli, 2010, 59.

¹⁴⁵ Danıştay 6.D. 01.04.1998T, 98/510E.,98/1828 K.,Turgut, 2009, 78.

¹⁴⁶ Turgut, 2009, 78.

“çevre zararlarından dolayı sorumluluk sigortası” veya “çevre sorumluluk sigortası” olarak adlandırılmaktadır¹⁴⁷. Biz çalışmamızda “çevre sorumluk sigortası” terimini kullanacağız.

Türk hukukunda ve karşılaştırmalı hukukta sorumluluğa ilişkin düzenlemeler çevrenin doğrudan değil, çevre kirliliği dolayısıyla üçüncü şahısların uğrayacakları zarardan sorumluluğunu düzenleyerek dolaylı olarak korumasını düzenlemektedir. ABD ve İtalya ise bu durumun istisnasıdır. Buna göre çevre sorumluluk sigortasından anlaşılması gereken çevre kirliliği dolayısıyla üçüncü şahısların uğrayacakları zararlardan dolayı kirletenin hukuki sorumluluğunun sigortalanmasıdır¹⁴⁸. Dolayısıyla çevre sorumluluk sigortasının konusu aslında geniş anlamda çevresel zarar değil, dar anlamda çevresel zarar olmaktadır.

1.1.7.2. Türk hukukunda çevre sorumluluk sigortası

Türk hukuku açısından bakıldığında, çevre kirliliği dolayısıyla sorumluluk Çevre Kanunu’nda sorumluluğun bir türü olarak düzenlenmesine rağmen çevre sorumluluk sigortası için aynı durum geçerli olmamış ve Çevre Kanunu’nda çevre sorumluluk sigortasına ilişkin doğrudan bir düzenlemeye yer verilmemiştir.

Bu konuyla ilgili düzenlemeler arasında ilk olarak Çevre Kanunu’nun tehlikeli atıklar ve kimyasalları düzenleyen 13. madde göze çarpar. Bu maddenin 6. fıkrasından itibaren mali sorumluluk sigortasına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Buna göre, *“...Tehlikeli kimyasalların üretimi, satışı, depolanması, kullanılması ve taşınması faaliyetleri ile tehlikeli atıkların toplanması, taşınması, geçici ve ara depolanması, geri kazanımı, yeniden kullanılması ve bertarafı faaliyetlerinde bulunanlar, bu Kanun ile getirilen yükümlülükler açısından müteselsilen sorumludurlar. Sorumlular bu Kanunda belirtilen meslekî faaliyetleri nedeniyle oluşacak bir kaza dolayısıyla üçüncü şahıslara verebilecekleri zararlara karşı tehlikeli kimyasal ve tehlikeli atık malî sorumluluk sigortası yaptırmak zorunda olup, faaliyetlerine başlamadan önce Bakanlıktan gerekli izni alırlar. Sigorta yaptırmaya zorunluluğuna uymayan kurum, kuruluş ve işletmelere bu faaliyetler için izin verilmez...”* (m. 13/4).

¹⁴⁷ Yongalık, 1998, 59, 60.

¹⁴⁸ Yongalık, 1998, 61.

4/9/1991 tarihli ve 91/2253 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan “Tehlikeli Maddeler ve Tüpgaz Sorumluluk Sigortaları Hakkında Karar”ı yürürlükten kaldıran 2010/190 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla kabul edilen “Tehlikeli Maddeler İçin Yaptırılacak Sorumluluk Sigortaları Hakkında Karar” bu konuda önemli bir düzenlemedir. Bu Karar’ın “sigorta yaptırma zorunluluğu” başlıklı 1. maddesine göre “*Tabii veya sentetik, katı, sıvı veya gaz şeklinde bulunan her türlü yanıcı, parlayıcı, patlayıcı ve yakıcı maddelerin üretimi, depolanması, taşınması, satımı ve kullanımı faaliyetlerinde bulunan gerçek ve tüzel kişiler ile 9/8/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu kapsamındaki tehlikeli atıkların toplanması, taşınması, geçici ve ara depolanması, geri kazanımı, yeniden kullanılması ve bertarafı faaliyetlerinde bulunan gerçek ve tüzel kişiler, söz konusu mesleki faaliyetlerinin icrasında meydana gelebilecek kazalar sonucu, kusurları olsun veya olmasın üçüncü kişilerin uğrayacakları maddi ve bedeni zararlara karşı, her faaliyeti için ilgisine göre tehlikeli maddeler ve tehlikeli atık mali sorumluluk sigortası yaptırmak zorundadır*”. Bu hükümle maddede sayılan faaliyetleri gerçekleştirenler açısından mali sorumluluk sigortası yapma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca likit petrol gazını (LPG) tüpleyen firmalar (dolum tesisleri), açısından ise 1. maddede düzenlenen sigortalara ek olarak, kusurları olsun veya olmasın, doldurdukları tüplerin kullanılmak üzere bulundukları yerlerde infilakı, gaz kaçırmaları veya yangın çıkarmaları sonucu üçüncü kişilerin uğrayacakları maddi ve bedeni zararlara karşı tüp gaz sorumluluk sigortası yaptırma zorunluluğu getirilmiştir (m.3). Sigorta yaptırma zorunluluğuna ilişkin yaptırımlar ise Karar’ın 6. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre;

“(1) Bu Karar kapsamına giren gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetleri için izin veya ruhsat almaları sırasında aranılan diğer belgelerin yanında, faaliyetlerine göre bu Kararda belirtilen sigortaların da yaptırıldığıнын belgelenmesi şarttır.

(2) Adli ve idari kolluk kuvvetleri, jandarma ve mahalli idareler denetimleri sırasında sigorta poliçesinin mevcudiyetini araştırmakla yükümlüdür. Yapılan denetimlerde, bu Karar kapsamına giren sigortaları yaptırmadığı tespit edilen gerçek ve tüzel kişiler, ruhsat veya izin veren ilgili mercilere bildirilir.

(3) Bu Kararda belirtilen sigortaları yaptırmadığı veya yenilemediği tespit edilen gerçek ve tüzel kişiler, izin veya ruhsat vermeye yetkili kurumlarca uyarılır; uyarının tebliğ edildiği tarihten itibaren on beş iş günü içinde sigortasını yaptırmayanların faaliyetleri, idari ve cezai kovuşturma saklı olmak üzere ilgili kurumlar tarafından sigorta yaptırılincaya kadar durdurulur. Buna rağmen söz konusu sigortaların, izin veya ruhsat vermeye yetkili kurumlarca bir ayı geçmemek üzere belirlenecek sürede yaptırılmadığının tespiti halinde söz konusu ruhsat ve izinler ilgili kurumlarca iptal edilir.”

Bu düzenlemeye göre öncelikle söz konusu faaliyeti gerçekleştirenler açısından sigorta yaptırılması, izin veya ruhsat almalarının koşulu olarak düzenlenmiştir. Karar’a göre sigorta yaptırmaması zorunlu olup da sigorta yaptırmayanlar için de kademeli olarak yaptırımlar düzenlenmiştir. Bu yaptırımlar uyarma, faaliyet durdurma ile ruhsat ve izinlerin iptal edilmesi şeklindedir.

Bu Karar’ın uygulanmasına ilişkin olarak “Tehlikeli Maddeler İçin Yaptırılacak Zorunlu Sorumluluk Sigortalarına İlişkin Tarife ve Talimat¹⁴⁹” adında bir Tebliğ yayınlanmıştır. Bu Tebliğ ile Tehlikeli Maddeler ve Tehlikeli Atık Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortaları’na uygulanacak tarife ve talimat düzenlenmiştir.

Çevre sigortalarına ilişkin olarak değinilmesi gereken bir başka sigorta düzenlemesi de 1 Eylül 2011’de yürürlüğe giren Çevre Kirliliği Mali Sorumluluk Sigortası’dır¹⁵⁰. Zorunlu olmayan bir sigorta düzenlemesi olmasına rağmen Türkiye’de gelişen bu süreçte, Avrupa Birliği ile olan ilişkiler, küreselleşen ekonomik ilişkiler ve en önemlisi işletmelerimizin ve ülkemizin ihtiyaç duyduğu yaşadığımız çevreye karşı sorumluluklarımız bu sigorta türünün önemini arttırmaktadır.

Bu sigorta sözleşmesi ile sigortacı, toprağın, yeraltı sularının, iç sular ve denizlerin, havanın; sözleşmenin kapsamına bağlı olarak birinde, bir kaçında veya hepsinde ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıkan kirlenme ya da kirlenme tehlikesi nedeniyle Çevre Mevzuatı çerçevesinde sigorta ettirene yöneltilecek ve sigorta ettirenin hukuken ödemek

¹⁴⁹ 9 Mayıs 2010 tarihli ve 27576 sayılı Resmi Gazete

¹⁵⁰ <http://www.tsb.org.tr/cevre-kirliligi-mali-sorumluluk-sigortasi-genel-sartlari.aspx?pageID=472> adresinden 28.02.2016 tarihinde alınmıştır.

zorunda kalacağı tazminat taleplerini ilgili genel şartlar çerçevesinde güvence altına alır (m. A. 1).

Bu sigorta ile sigortacı, poliçede belirtilen tesisin poliçede belirtilen faaliyetlerinden kaynaklanan kirlenmenin neden olduğu, üçüncü şahıslar nezdindeki maddi hasar, ölüm, sakatlık ve bedensel yaralanmaya ilişkin zararlar ile kirlenme veya kirlenme tehlikesi nedeniyle poliçede sınırları belirtilen tesisin dışında yapılan temizleme masrafları, toplanan atıkların taşınması ve bertarafı masraflarını Çevre Mevzuatındaki hükümler çerçevesinde poliçede yazılı teminat limitlerine kadar tazmin eder. Bu sigorta ile poliçede belirtilen süreklilik tarihi içerisinde meydana gelen kirlenme veya kirlenme tehlikesi neticesinde, poliçede belirtilen geriye dönük geçerlilik tarihinden sonra ortaya çıkan zararlar için poliçe vadesi ya da ek bildirim süresi içinde sigorta ettirene yöneltilmiş olan tazminat talepleri teminat altına alınır (A. 2).

Çevre kirliliği mali sorumluluk sigortasında ölüm, sakatlık, tedavi masrafları, maddi hasar, temizleme masrafları, atıkların taşıma ve bertarafı masrafları teminat kapsamında sayılmıştır. Ayrıca nelerin teminat kapsamı dışında kaldığı ve aksine sözleşme yoksa teminat dışında kaldığı düzenlenmiştir (A. 6, A. 7).

1.1.7.3. Zorunlu çevre sorumluluk sigortası, uygulaması ve öneriler

Sorumluluk sigortası, sigorta ettirenlerin karşılaştıkları sorumluluk riskinin güvence altına alınmasını sağlar. Çevre sorumluluk sigortası açısından bakıldığında sigorta ettiren işletmelerin sahipleri veya işletenleri yaptıracakları sorumluluk sigortası ile kendilerinden talep edilecek tazminatlardan etkilenmeden işletme faaliyetlerine devam etme imkanına sahip olacaklardır. Sorumluluk sigortasında söz konusu olan toplumsal yarar sigorta ettiren zarar verenin yanı sıra zarar gören açısından da geçerli olacaktır. Şöyle ki, sorumluluk sigortasının yapılmış olması halinde zarar görenler, zararlarının tazmin edilmesi hususunda karşılarında sigorta ettiren zarar verene göre çok daha güçlü

sigorta şirketini bulurlar. Bu sayede zarar görenler zarar verenlerin ekonomik yetersizliklerine karşı korunmuş olacaktır¹⁵¹.

Sigorta sözleşmesinin yapılmasının tarafların iradesine bırakıldığı isteğe bağlı sorumluluk sigortası, zarar gören ve sigorta ettiren için gerekli korumayı sağlama hususunda yetersiz kalabilir. Zarar verme tehlikesi bulunanlar sigortayı ya hiç yaptırmama ya da karşılaşılabilecekleri sorumluluk riskinin sadece bir bölümünü sigorta ettirebilirler. Sigorta yaptırmayan ve sebep oldukları çevre zararlarından dolayı yüksek meblağlı tazminat talepleriyle karşılaşan işletmeler tüm sermayesini kaybetme riskiyle karşılaşacaklardır. Zarar görenler açısından ise sorumlunun yeterli ödeme gücünün bulunmaması sebebiyle uğradıkları zararın tazmin edilememesi riskiyle karşılaşacaklardır. İsteğe bağlı sorumluluk sigortasının yetersiz kalmasından dolayı çeşitli alanlarda zorunlu sorumluluk sigortasının yapılması yoluna gidilmektedir¹⁵².

Sorumluluk sigortasının toplumsal yararlarının sağlanabilmesi endişesi çevre sorumluluk sigortası için de geçerli olabilmektedir. Bundan dolayı çevre sorumluluk sigortasının zorunlu sigorta olması gerektiği ifade edilmektedir. Çevre sorumluluk sigortasının zorunlu olması ile kirleten öder ilkesi güçlenmiş olacaktır. Bu şekildeki bir sigortada primlerin çeşitli işletme veya tesislerin çevre için oluşturabilecekleri tehlike dereceleri göz önünde alınarak belirlenmesi, bunların daha az prim ödemek için daha güvenli işletme faaliyetinde bulunmalarını sağlayabilecektir. Bu şekildeki işletmeler sorumluluk riskini azaltabilir ve bu ölçüde işletmeleri çevre zararının önlenmesi için önlem almaya yönlendirir¹⁵³.

1.2. Çevre Hukukunun İlkeleri

Çevre hukukunda genel veya özel nitelikli ilkeler ve bu ilkelerin bir kısmına ait alt ilkeler vardır. Temel ilkeler; önleme ilkesi, işbirliği ve eşgüdüm ilkeleri, entegrasyon ilkesi, katılım ilkesi ve ihtiyat ilkesi olarak sayılabilir. Birbiriyle yakından ilişkili olan bu ilkeler olmakla birlikte çevre hukukunun gelişmesinde ve bağımsız bir hukuk dalı kazanmasında

¹⁵¹ Yongalık, 1998, 221.

¹⁵² Yongalık, 1998, 222.

¹⁵³ Yongalık, 1998, 223.

önemli bir işleve sahiptir¹⁵⁴. İlkeler birbirini tamamlayıcı özelliğe sahip olmakla birlikte bir ilke başka bir ilkeyi içerebilir. Bütünleşme ilkesinin işbirliği ilkesini içermesi buna örnektir¹⁵⁵.

Temel ilkeler, hem evrensel ve bölgesel düzeydeki bildirge, sözleşme, direktif, tavsiye kararı gibi metinlerde hem de ulusal düzeydeki, özellikle çevre politikasına ilişkin plan ve program gibi metinlerde yer almıştır. Hazırlanan metinlerde söz konusu ilkelere yer verilmesi yargı dahil olmak üzere devletin tüm organları için yönlendirici bir işleve sahip olmuştur¹⁵⁶.

Genel ve soyut ifadelerle anlatılan ilkeler, öğreti ve uygulayıcıların yaratıcı çalışmalarını da ön plana çıkarmaktadır. Temel ilkelerin genel ve soyut olması çevre hukukunun zamanla ortaya çıkan gelişmelere uyması, evrensellik ve disiplinlerarasılık gibi özelliklerine de uygundur. Temel ilkelerin, biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilir kalkınma, genişletilmiş sorumluluk gibi yeni sosyal değerlerin tanınmasında, çevre mevzuatında somut normlara yansıtılarak yerleşmesinde katkısı olmuştur¹⁵⁷.

Avrupa Birliği hukuku kapsamında baktıldığında Avrupa Birliği'nin Çalışma Usulüne İlişkin Anlaşma (ABÇÜİA)'nın 191. maddesinin 2. fıkrasında Birliğin ortak çevre politikasının dayandığı temel ilkelere yer verilmiştir. Bu fıkra da Birlik politikasının bölgesel farklılıkları gözetenerek yüksek seviyede bir koruma hedeflediği, ihtiyat ve önleme ilkelerine, çevresel zararın önce kaynağında giderilmesi ve kirleten öder ilkelerine dayandığı ifade edilmiştir. Birliğin ilkeleri burada ifade edilenlerden ibaret değildir. Ayrıca ABÇÜİA'nın 11. maddesinde entegrasyon ilkesi düzenlenmiştir. Avrupa Birliği çevre politikasının temelini oluşturan bu ilkeler Birliğin çevre politikasına da yön vermektedir. Bu ilkeler hedefe ulaşmak için gerekli yöntem ve araçları ortaya koymaktadır. Bu ilkeler hukuki olarak bağlayıcıdır. Şöyle ki bu ilkelere aykırı tasarruflar Avrupa Birliği yargı organları tarafından iptal veya hareketsizlik davalarına konu edilebilir. Avrupa Birliği çevre hukuku ilkeleri birbirini tamamlayıcı özellikte olup, aralarında bir hiyerarşi yoktur. Bu ilkeler soyut ve

¹⁵⁴ Turgut, N. (2009). *Çevre Politikası ve Hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi, 109.

¹⁵⁵ Sevik, 2013, 12, 13.

¹⁵⁶ Turgut, 2009, 109.

¹⁵⁷ Turgut, 2009, 110.

genel nitelikte olduğundan üye devletlerde doğrudan uygulanma özellikleri yoktur. Ancak bu ilkeler, Birlik organlarının ikincil hukuk niteliğindeki tasarrufları ya da Birliğin yargı organlarının vereceği kararlar ile somutlaşarak üye devletlerde geçerli olma olanağına kavuşurlar¹⁵⁸.

Çevre hukukunun temel ilkeleri, hukuki sorumluluk kurallarının gelişmesinde yol gösterici olmuştur. Zira bu ilkeler, çevre hukukunun sorumluluğa ilişkin diğer alanlarında olduğu gibi hukuki sorumluluğa ilişkin kısmının da gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle “önleme” ve “kirleten öder” ilkeleri çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun temelini oluşturmaktadır.

1.2.1. Önleme İlkesi

Önleme ilkesi Çevre Hukuku bakımından en önemli ve en temel ilkedir¹⁵⁹. Önleme ilkesi çevre zararı oluşmadan gerekli önlemlerin alınmasını anlatır¹⁶⁰. Çevre sorunlarına karşı getirilen ilk çözümler, bu sorunların ortaya çıkan sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik olmuş; fakat bu sonuçların büyük kısmının giderilmesinin mümkün olmadığı görülünce önleme ilkesinin kabulü mecburiyeti ortaya çıkmıştır¹⁶¹. Bunun yanı sıra ortaya çıkacak zararın giderilmesi, zararın önlenmesinden daha fazla maliyeti gerektireceğinden önleme ilkesinin uygulanması ekonomik bakımdan da faydalıdır¹⁶². Bu nedenlerden dolayı önleme ilkesine hem ulusal hem de evrensel metinlerde yer verilmiştir¹⁶³.

Önleme ilkesine bağlı alt ilkeler oluşturulmuştur. Bunlar çevre kirliliğini oluşturduğu yerde önlemeye yönelik kaynakta önleme ilkesi ve kirliliği üretim yerinde ya da buraya en yakın yerde kaldırmaya yönelik yakınlık ilkesidir¹⁶⁴.

1982 Anayasasının 56. maddesinin 2. fıkrasına göre çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Bu

¹⁵⁸ Güneş, 2015, 119 vd.

¹⁵⁹ Üçışık G., Üçışık F. (2013). *Çevre Hukuku*. Ankara: Ötüken Yayınevi, 26; Turgut, 2009, 111.

¹⁶⁰ Sevük, 2013, 15.

¹⁶¹ Turgut, N. (2009). *Çevre Politikası ve Hukuku*, Ankara: İmaj Yayınevi, 111.

¹⁶² Keleş, Ertan, 2002, 157; Turgut, 2009, 111; Ertaş, 2012, 118.

¹⁶³ Turgut, 2009, 111.

¹⁶⁴ Sevük, 2013, 15; Turgut, 2001, 204, 205.

hükümle devlete ve vatandaşa oldukça geniş kapsamlı ödev yüklenildiği görülür. Zira burada kullanılan çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek oldukça geniş kavramlardır. Çevre kirliliğinin önlenmesi de madde kapsamına alınarak önleme ilkesi adına önemli bir adım Anayasamızda da yer almıştır. Ayrıca 166. maddeye göre ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayiinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.

Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde sürdürülebilir çevre, gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fizikî vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi süreci olarak; sürdürülebilir kalkınma ise bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişme biçiminde tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ile ekonomide kaynakların özüne zarar vermeden etkin bir şekilde kullanılması ve geleceğe aktarılacak kaynakların bilinçsiz bir şekilde kullanılmasını önlemek amaçlanmaktadır¹⁶⁵.

Çevre Kanunu çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirletme bedeli alınması, karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşvikler kullanılmasını düzenlemektedir (m. 3/h).

Çevre Kanunu'ndaki hükümlerin büyük kısmı doğrudan veya dolaylı bir şekilde önleme amacına yönelik kurallardır. Bu doğrultuda çevresel etki değerlendirmesi, planlamalar, yasaklamalar, izin sistemleri ve uygun teknoloji önleme ilkesini gerçekleştirmeye yöneliktir¹⁶⁶. Bunun yanı sıra biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanım esaslarının belirlenmesi (m. 9/a), tehlikeli kimyasallara ilişkin sınırlamalar (m. 13), anız

¹⁶⁵ Ertaş, 2012, 118.

¹⁶⁶ Keleş, Ertan, 2002, 157; Turgut, 2001, 205.

yakılmasının yasaklanması (Ek m. 1/c) önleme ilkesine dayalı olarak düzenlemiş hükümlerdir¹⁶⁷.

Çevre Kanunu'na göre *“Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir. Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir”* (m. 30).

Avrupa Birliği (AB) düzeyinde Birinci Çevre Eylem Programı başta olmak üzere hazırlanan tüm eylem programlarında önleme ilkesinin önemi vurgulanmıştır. Bu doğrultuda kirlilik ve doğanın korunması ile ilgili çevre mevzuatında bu ilkeyi sağlayıcı hükümlere yer verilmiştir.

Avrupa Birliğinin Çalışma Usulüne İlişkin Anlaşma'ya göre, çevrenin korunması gereklilikleri özellikle sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlamak amacıyla Birlik politika ve tedbirlerinin belirlenmesi ve uygulanmasıyla bütünleştirilmelidir (m. 11). Birliğin çevre alanındaki politikası, çevre kalitesinin korunup iyileştirilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların özenli ve rasyonel kullanılması, iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi, çevrenin evrensel ve bölgesel sorunlarına karşı öngörülen önlemlerin uluslararası düzende geliştirilmesi hedeflerinin izlenilmesine katkı sağlamaktır (m. 191/1)¹⁶⁸.

1.2.2. İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi

İşbirliği ve eşgüdüm, karşılıklı görüşlerin, bilgi ve belgelerin paylaşılmasını, gerekli dayanışmanın sağlanmasını ve bu konuda ortak gayret gösterilmesini ifade eder¹⁶⁹. İşbirliği çevre konusunda devletin, toplumun, kamu kurum ve kuruluşlarının, kişilerin belli yükümlülükler üstlenerek işbirliği içerisinde olmasını öngörmektedir¹⁷⁰. İşbirliği ilkesi,

¹⁶⁷ Üçışık, 2013, 29.

¹⁶⁸ Güneş, 2015, 21.

¹⁶⁹ Turgut, 2001, 207.

¹⁷⁰ Turgut, 2001, 207; Üçışık, 2013, 30.

çevrenin korunmasının sadece devletin ödevi olmadığını, bunun yerine çevresel sorunlarda kamu birimlerinin ve toplumun birlikte hareket etmesini anlatmaktadır¹⁷¹. Bu işbirliği çevre ile ilgili plan ve programların yapılmasında, ortaya çıkan uyumsuzlukların çözümünde gereklidir¹⁷².

Çevre Kanunu'na göre başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile görevli olup bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler (m. 3/a).

Çevre Kanunu'na göre çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğin giderilmesi alanlarındaki her türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparlar (m. 3/b).

Avrupa Birliği düzeyinde de işbirliği ortak çevre politikalarını oluşturma ve uygulamada üye devletler ve toplumun diğer kesimlerinin birlikte hareket etmesiyle uygulanacaktır¹⁷³. Evrensel metinlerde de işbirliğinin önemi vurgulanmıştır. Rio Bildirgesi'nin 7. ve 12. ilkelerinde işbirliği ilkesine yer verilmiştir. 7. ilkede dünyadaki ekosistemin sağlık ve bütünlüğünün kurulması ve korunması için devletlerin küresel ortaklık içinde işbirliği yapmaları gerektiği ifade edilmiştir¹⁷⁴. 1972 yılında Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sonunda yayınlanan Bildirgede, çevre koruma ve geliştirmeye ilişkin uluslararası konuların tüm ülkeler tarafından işbirliğine imkan sağlayacak şekilde ele alınması (m. 24) düzenlenmektedir¹⁷⁵.

1.2.3. Entegrasyon İlkesi

Entegrasyon ilkesi, çevresel sorunları ilgili oldukları bütün yönleriyle beraber ele almak ve çözümleri de bu kapsamda belirlemeyi ifade eder¹⁷⁶. Çevrenin korunma amacı, çevre yönetimi ve çevre korunması hususlarının diğer politika ve faaliyetlere dahil

¹⁷¹ Güneş, 2015, 134.

¹⁷² Turgut, 2001, 207.

¹⁷³ Güneş, 2015, 134, 135.

¹⁷⁴ Turgut, 2001, 206.

¹⁷⁵ Üçışık, 2013, 31.

¹⁷⁶ Sevük, 2013, 13.

edilmesini öngören entegrasyon ilkesi ile gerçekleşebilir¹⁷⁷. Ulusal düzeyde uygulanan çevre politikasının bölgesel ve evrensel düzeyde belirlenen çevre politikalarıyla entegre edilmesi gerekir. Entegrasyon ilkesi, çevre politikalarının bölgesel ve evrensel düzeydeki çevre politikalarıyla bütünleşmesini anlatmanın yanı sıra çevreyi koruma amacının diğer politikalarla da bütünleşmesini anlatır¹⁷⁸.

Dış entegrasyon ve iç entegrasyon olmak üzere iki çeşit entegrasyondan bahsedilmektedir. Dış entegrasyon, çevrenin korunması amacıyla oluşturulan ilkelerin, kamu yönetiminin diğer politikalarıyla birleştirilmesini; iç entegrasyon ise çevre hukukunun kendi içindeki çeşitli çevre unsurlarına ilişkin koruma esaslarının bütünleştirilmesini anlatır¹⁷⁹.

Entegrasyon ilkesinin bir gereği olarak çevrenin korunma amacının ve bu konudaki esasların kamu yönetiminin diğer tüm politikalarının oluşturulmasında dikkate alınması gerekir. Bu politikalar ulaşım, enerji, tarım, ticaret, vergilendirme, devlet yardımları gibi ekonomik sektörlere ilişkin politikalardır. Avrupa Birliği düzeyinde ise bu politikalara malların serbest dolaşımı ve rekabet gibi politikaları da eklemek gerekir¹⁸⁰.

Entegrasyon ilkesinin uygulanması için, idari örgütlenmeye, maddi ve usulü esaslara yönelik hukuki düzenlemelerin yapılması gereklidir¹⁸¹. Bu doğrultuda ÇED önemli bir araçtır¹⁸². Burada proje düzeyindeki ÇED den ziyade stratejik ÇED entegrasyon ilkesinin amacına ulaşmasını sağlayacak en önemli yöntemdir. Çevre Kanununda onaya tabi plan ya da programın onayından önce planlama veya programlama sürecinin başlangıcından itibaren, çevresel değerlerin plan ve programa entegre edilmesini sağlamak, plan ya da programın olası çevresel etkilerini en aza indirmek ve karar vericilere yardımcı olmak üzere katılımcı bir yaklaşımla sürdürülen ve yazılı bir raporu da içeren çevresel değerlendirme çalışmaları olarak tanımlanan stratejik çevresel değerlendirme (m. 2)

¹⁷⁷ Sevük, 2013, 13.

¹⁷⁸ Sevük, 2013, 13.

¹⁷⁹ Keleş, Ertan, 2002, 158.

¹⁸⁰ Turgut, 2001, 209, 210.

¹⁸¹ Turgut, 2001, 210, 211.

¹⁸² Turgut, 2001, 211.

entegrasyon ilkesinin bir sonucudur¹⁸³. Entegrasyon ilkesinin uygulanmasında bir diğer araç ise planlamadır. Bu doğrultuda yerel, bölgesel, ülkesel ölçekteki planlamaların bir hiyerarşi içinde yapılması sağlanmalıdır¹⁸⁴.

Avrupa Birliği'nin Çalışma Usulüne İlişkin Anlaşma'nın 11. maddesine göre *"Çevrenin korunması gereklilikleri, özellikle sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlamak amacıyla Birlik politika ve tedbirlerinin belirlenmesi ve uygulanmasıyla bütünleştirilmelidir"*. Bu hükme göre Birliğin çevrenin korunması politikasının diğer politikalarla bütünleştirilerek, bunlarla uyumlu olarak yürütülmesi gerekmektedir. İlk kez Birliğin 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi'nde yer verilen bu ilke sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında bir araç olarak görülmektedir¹⁸⁵.

1.2.4. Kirleten Öder İlkesi

Çevreye zarar verenin bunun bedelini ödemesi şeklinde tanımlanabilecek "kirleten öder ilkesi" ilk ortaya çıkan ilkedir¹⁸⁶. Bu ilkeyle çevreye karşı verilen zarardan kimin sorumlu olacağı ve oluşan zararı azaltmakla veya ortadan kaldırmakla kimin yükümlü olacağı tespit edilmektedir¹⁸⁷. Kirleten öder ilkesine göre kirleten, kirliliği önlemek ya da kirliliği ortadan kaldırmak için ödeme yapmak zorundadır¹⁸⁸.

Kirleten öder ilkesi ilk kez Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından ortaya konulmuştur. OECD 1972'deki toplantısında kabul ettiği Çevresel Politikaların Uluslararası Ekonomik Yönlerine İlişkin Rehber İlkeler Konusunda Konsey Tavsiyesi¹⁸⁹ başlıklı kararında bu ilke ilk olarak orta konulmuş, daha sonraki tavsiyesinde¹⁹⁰ ise ilke açıklanmıştır. Bu tavsiye kararından sonra kirleten öder ilkesi uluslararası ve ulusal

¹⁸³ Sevük, 2013, 14.

¹⁸⁴ Turgut, 2001, 211.

¹⁸⁵ Güneş, 2015, 131.

¹⁸⁶ Turgut, 2001, 213.

¹⁸⁷ Üçışık, 2013, 33.

¹⁸⁸ Beder, S. (2012). *Environmental Principles and Policy*. London, 32.

¹⁸⁹ The Recommendation of the Council on the Guiding Principles Concerning International Aspects of Environmental Policies (26 May 1972) in Fair Principles for Sustainable Development E. Dommen) Unctad 1993,139-45; ILM 1975,236.

¹⁹⁰ The Recommendation of the Council on the Implementation of the Polluter-Pays Principles (14 November 1974).

metinlere girmeye başlamıştır¹⁹¹. Bu ilkeyle OECD, kirliliği azaltmak ve alınan önlemlere kirletenin katlanması amacındadır¹⁹².

Çevre Kanunu'nda, "kirleten, faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler" (m. 2) olarak tanımlanmıştır.

Çevre Kanunu'na göre, "kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir" (m. 3/g).

Çevre Kanunu'nun "Kirletme yasağı" başlıklı 8. maddesinde ise kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlü kılınarak kirleten öder ilkesine yönelik önemli bir düzenlemeye yer verilmiştir.

Bu maddelere göre Çevre Kanunu kirleten öder ilkesini, kirlenmeyi önlemek, kirlenme oluştuğunda durdurmak, ortadan kaldırmak ve azaltmak için gerekli masraflar açısından esas almıştır¹⁹³. Kirleten önce kirlenme ihtimaline karşı gerekli önlemleri alıp, bunun masraflarına katlanacaktır. Buna rağmen kirliliğin ortaya çıkması durumunda da kirliliği ortadan kaldırmak veya azaltmak için gerekenleri yapacak ve bunun masraflarına katlanacaktır. Kirlilik ortaya çıktıktan sonra önlemlerin hemen alınması gereken durumlarda kirleten harekete geçmediyse önlemler kamu otoritelerince yerine getirilir, fakat bu masraflar da kirletenden alınır. Bunun gibi durumlarda kamu otoritelerinin bu harcamaları yapabilmesi için evrensel sözleşmelerde ve ulusal mevzuatlarda acil

¹⁹¹ Turgut, 2001, 221; Turgut, 2009, 122.

¹⁹² Beder, 2012, 33.

¹⁹³ Üçışık, 2013, 33.

müdahale fonlarının oluşturulması öngörülmüştür¹⁹⁴. Ayrıca bu konudaki Çevre Kanunu'ndaki düzenlemeye göre;

“Çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesine ilişkin faaliyetler teşvik tedbirlerinden yararlandırılır. Bu amaçla her yılın başında belirlenen teşvik sistemine Bakanlığın görüşü alınmak sureti ile Hazine Müsteşarlığınca yeni esaslar getirilebilir.

Arıtma tesisi kuran, işleten ve yönetmeliklerde belirtilen yükümlülükleri yerine getiren kuruluşların arıtma tesislerinde kullandıkları elektrik enerjisi tarifesinin, sanayi tesislerinde kullanılan enerji tarifesinin yüzde ellisine kadar indirim uygulamaya Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Teşvik tedbirleri ile ilgili esaslar yönetmelikle belirlenir. Bu Kanunda belirlenen cezalara neden olan fiilleri işleyen gerçek ve tüzelkişiler, verilen süre içinde söz konusu yükümlülüklerini yerine getirmedikleri takdirde bu maddede yazılı teşvik tedbirlerinden yararlanamazlar ve daha önce kendileri ile ilgili olarak uygulanmakta olan teşvik tedbirleri durdurulur” (m. 29).

Kirleten öder ilkesi, çevreyi kirletenlere bu kirliliğin bedelinin ödettirilmesinin dışında kirletenleri bu zararları azaltmaya ve daha az zarara yol açacak yöntemler üretmeye de yönlendirmektedir¹⁹⁵.

Avrupa Topluluğu 1973'de hazırlanan Birinci Çevre Eylem Programı'nda¹⁹⁶ kirleten öder ilkesini kabul etmiş, daha sonraki tavsiye ve programlarda da bu ilkeye yer verilmiştir¹⁹⁷. Bu konudaki en önemli adımlardan biri de kirleten öder ilkesinin Avrupa Tek Seneti'nden sonra Topluluk Antlaşması'nda da yer alması olmuştur¹⁹⁸. Rio Bildirgesi'nin 16. maddesinde, ulusal otoritelerin kirleten öder ilkesini dikkate alması düzenlenerek

¹⁹⁴ Turgut, 2009, 123.

¹⁹⁵ Üçışık, 2013, 34; Güneş, 2015, 128.

¹⁹⁶ Program of Action of the European Communities on the Environment, OJC 112/1 1973.

¹⁹⁷ Turgut, 2001, 221; Turgut, 2009, 121.

¹⁹⁸ Turgut, 2001, 221, 222.

çevre maliyetlerinin uluslararası hale getirilmesi ve ekonomik araçların kullanımının geliştirilmesine çaba gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır¹⁹⁹.

Kirleten öder ilkesinin ele alındığı en önemli metin Çevresel Sorumluluk Direktifi'dir²⁰⁰. Bu Direktif kirleten öder ilkesini, çevresel zarar tehlikesini önlemek için gerekli önlemlerin alınması ve zarar oluştuğunda da bunu ortadan kaldıracak önlemlerin alınması şeklinde iki yönüyle ele almıştır. Bu önlemlerin masrafları kirleten tarafından karşılanacak olup; kirletenler de çoğunluğu endüstriyel ve tarımsal faaliyetler olmak üzere Ek III'te düzenlenen faaliyetleri yapanlardır. Düzenlenen faaliyetler dışındaki faaliyetlerde de doğal yaşam veya türlere zarar veren veya zarar tehlikesi oluşturanlar da kirleten sayılmıştır²⁰¹. Buna göre kamu otoriteleri ya kirletenleri önlemleri almaya zorlayacak ya da kendisi önlem alıp, masrafları kirletenlerden talep edecektir²⁰². Kirleten öder ilkesi OECD ülkeleri de dahil pek çok ülke tarafından çevre ilkesi olarak kabul edilmektedir²⁰³.

1.2.5. Katılım İlkesi

Katılım genel anlamıyla bireylerin çevresel yönetim sürecinde rol almaları, etkili olmaları ve kendilerini de etkileyecek bu süreçte yönlendirmede bulunmalarınıdır. Buradaki yönetim süreci kavramına plan, mevzuat ve politikaların belirlenmesi ve bunların uygulanması dahildir²⁰⁴. Çevrenin korunmasında etkinliğin sağlanması devlet ve bireylerin birlikte katılım sağlamasıyla mümkündür. Bireylerin çevre korunmasında rol alabilmesi ise, çevre ile ilgili konulara farklı seviyede katılımın sağlanmasıyla mümkündür²⁰⁵.

Katılım ilkesine Stockholm Bildirgesi ve Rio Konferansı'nda yer verilmiştir. Fakat bu konudaki en önemli gelişme BM Avrupa Ekonomik Komisyonunca 1998'de imzalanıp 2001'de yürürlüğe giren Aarhus Sözleşmesi'dir (Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar Vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi)²⁰⁶. Aarhus Sözleşmesi'nde taraf

¹⁹⁹ Turgut, 2001, 221; Turgut, 2009, 122; Sevik, 2013, 17.

²⁰⁰ Directive 2004/35/CE Of The European Parliament And Of The Council on Environmental Liability with regard to the Prevention and Remedying of Environmental Damage

²⁰¹ Turgut, 2009, 125.

²⁰² Turgut, 2009, 125, 126.

²⁰³ Beder, 2012, 34.

²⁰⁴ Turgut, 2009, 153.

²⁰⁵ Güneş, A. (2015). *Çevre Hukuku*. Ankara, 83.

²⁰⁶ Beder, 2012, 119; Güneş, 2015, 86.

devletlerin çevreyle alakalı plan, program ve politikaların hazırlanmasında halkın katılımını, açıklık ilkesini ve adil olmayı sağlamaları (m. 7) ve yasaların yapımına halkın katılımı (m. 8) düzenlenmiştir. Sözleşmede katılım hakkı hususunda bilgi ve belge edinme ve yargıya başvurmayaya yer verilmiştir. Bu sözleşmeyi uygulamak amacıyla AB düzeyinde Halkın Çevre Konusundaki Bilgi ve Belgelere Erişmesi²⁰⁷ adında bir Direktif yayımlanmış ve üye devletler de bu hususlara kendi mevzuatlarında yer vermiştir²⁰⁸. Bununla vurgulanan ulusal kararların alınmasındaki katılım olmasına rağmen, aynı zamanda halkın katılımı ilkesi uluslararası karar almada da tarafların katılımını gerekli kılar²⁰⁹.

Türk mevzuatında çevre alanında bu konuya ilk kez katılım hakkı şeklinde Çevre Kanunu'nda 2006'da yapılan değişiklikte yer verilmiştir²¹⁰. Bu düzenlemeye göre *“Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür”* (m. 3/e). Çevre Kanunu'ndaki konuya ilişkin bir diğer düzenleme de biyolojik çeşitliliğin korunması hususundadır. Buna göre *“Doğal çevreyi oluşturan biyolojik çeşitlilik ile bu çeşitliliği barındıran ekosistemin korunması esastır. Biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanım esasları, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili diğer kuruluşların görüşleri alınarak belirlenir”* (m. 9/a). Türkiye Aarhus Sözleşmesi'ne taraf değildir. Bu yüzden katılım ilkesine ilişkin direktif iç hukuka aktarılmamıştır. Katılıma ilişkin düzenlemeler başta ÇED'e ilişkin olmak üzere çıkarılan yönetmeliklerle sınırlı kalmıştır. ÇED Yönetmeliği ulusal hukukumuzda halkın katılımına ilişkin açık ve kapsamlı hükümler içeren tek denilebilecek yönetmeliktir. Bu Yönetmelik'in “Halkın katılımı toplantısı” başlıklı 9. maddesindeki:

“(1) Halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere; Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar ve proje sahibinin katılımı ile Bakanlıkça belirlenen tarihte, projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği Valilikçe belirlenen merkezi bir yer ve saatte Halkın Katılımı Toplantısı düzenlenir.

²⁰⁷Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council on Public Access to Environmental Information and Repealing Council Directive 90/313/EEC.

²⁰⁸ Turgut, 2009, 155 vd.

²⁰⁹ Beder, 2012, 119.

²¹⁰ Turgut, 2009, 170.

a) Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar toplantı tarihini, saatini, yerini ve konusunu belirten bir ilanı; projenin gerçekleştirileceği yörede yayınlanan yerel süreli yayın ile birlikte yaygın süreli yayın olarak tanımlanan bir gazetede toplantı tarihinden en az on (10) takvim günü önce yayınlatır.

b) Halkın Katılımı Toplantısı, Çevre ve Şehircilik İl Müdürünün veya görevlendireceği bir yetkilinin başkanlığında yapılır. Toplantıda; halkın, proje hakkında bilgilendirilmesi, görüş, soru ve önerilerinin alınması sağlanır. Başkan, katılımcılardan görüşlerini yazılı olarak vermelerini isteyebilir. Toplantı tutanağı, bir sureti Valilikte kalmak üzere Bakanlığa gönderilir.

(2) Valilik, Halkın Katılımı Toplantısı ile halkın görüş ve önerilerini bildirebileceği süreç ile ilgili zamanlama takvimini ve iletişim bilgilerini halka duyurur. Halkın görüş ve önerileri, zamanlama takvimi içerisinde Komisyona sunulur.

(3) Komisyon üyeleri, kapsam belirlemesi öncesinde proje uygulama yerini inceleyebilir, kendilerine iletilen tarihe göre Halkın Katılımı Toplantısına katılabilirler.

(4) Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından halkı bilgilendirmek amacıyla broşür dağıtmak, anket, seminer gibi çalışmalar Halkın Katılımı Toplantısından önce yapılabilir veya internet sitesinden yayınlanabilir.” hükmü katılım ilkesi açısından önemli bir hükümdür.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ÇED kararlarına karşı oldukça çok dava açılmaktadır. Vatandaşlar gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, sivil toplum kuruluşları, dernekler ÇED kararlarına karşı yargıya başvurmaktadır. Katılım ilkesinin uygulanmasına ilişkin olarak ÇED süreci ve ÇED kararlarına karşı açılan davalar önemli bir yere sahiptir.

Çevre Kanununda bilgi ve belge edinme hakkına yönelik olarak 2004’te yürürlüğe giren Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’na gönderme yaparak bir düzenleme yapmıştır. Buna göre;

“Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir.

Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir” (m. 30).

Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde hazırlanan Çevre Kanunu’na ilişkin yönetmeliklerde konuya ait bilgilerin yetkililerce halka duyurulmasına yönelik hükümler bulunmaktadır²¹¹.

1.2.6. İhtiyat İlkesi

Çevre hukukunun en yeni ilkesidir. Bu ilke bilimsel belirsizliğin var olduğu durumlarda çevrenin korunması için gerekli önlemlerin alınmasının zorunlu olduğunun kabulünden hareketle ortaya çıkmıştır²¹². İhtiyat ilkesiyle kastedilen bilimsel olarak mümkün fakat kesin olmayan zarara yol açabilecek insan eylemlerinde bu zararı azaltacak veya önleyecek eylemlerin uygulanmasıdır²¹³. Bilimsel ve teknolojik belirsizliğin çevreyi korumak için önlem alınmasında bir mazeret olarak ileri sürülmesini önlemeye yöneliktir²¹⁴. Temel evrensel ve ulusal metinlerde ihtiyat ilkesi bilimsel belirsizlik ve çevresel zarar tehlikesi olmak üzere 2 ana öge üzerine kuruludur²¹⁵. Bilimsel belirsizlikle kastedilen bilimin açık, net, inandırıcı kanıt sunamamasıdır²¹⁶. Tehlike ise muhtemel zararlı etkiler, potansiyel zararlı etkilerdir²¹⁷. Çevrenin doğrudan veya dolaylı olarak olumsuz etkilenme ihtimalinin bulunduğu hallerde genel olarak çevresel riskin varlığı kabul edilir²¹⁸. Çevreye karşı önemli tehdit ve risklerin bulunması durumunda bilimsel

²¹¹ Turgut, 2009, 171.

²¹² Turgut, 2009,186; Güneş, A. (2012). *Çevre Hukukunda İhtiyat İlkesi*. Ankara: Bilge Yayınları, 25 vd.

²¹³ Beder, 2012, 48.

²¹⁴ Keleş, Ertan, 2002, 161; Sevük, 2013, 19.

²¹⁵ Turgut, 2009, 187.

²¹⁶ Turgut, 2009, 187; Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Güneş, 2012, 36 vd.

²¹⁷ Turgut, 2009, 187; Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Güneş, 2012, 50 vd.

²¹⁸ Güneş, 2012, 48.

belirsizliğe rağmen gerekli önlemlerin alınması anlamındaki ihtiyat ilkesine göre bilimsel belirsizliğin varlığı ve ne ölçüde bir riskin bulunması gerektiği saptanmalıdır²¹⁹.

İhtiyat ilkesi, hem evrensel hem de ulusal uygulamalarda kirlilik ve bunun dışındaki çevresel konularda düzenlenmiştir. İlk olarak kirlilik konusunda denizlerin korunmasına ilişkin sözleşmelerde ihtiyat ilkesi yer almaktadır²²⁰. İhtiyat ilkesine, baz istasyonları, genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar, iklim değişikliği, küresel ısınma/sera etkisi ve ozon tabakasının delinmesi konularında da yer verilmektedir. Bu alanlar belirsizliklerin çokluğu ve çok sayıda çevresel ve sosyal/ekonomik sorunlarla yakından ve evrensel ölçekli bağlantısı nedenleriyle ihtiyat ilkesinin önemli olduğu uygulama alanlarındandır²²¹. Bu konuya ait sözleşmelerde ve bunlara ilişkin protokollerde belirsizlikler karşısında bazı önlemlerin alınması çabalarına rastlanmaktadır²²². Ulusal düzeyde de kirlilik, su kirliliği, nükleer enerji, kimyasallar, yaşam ortamları bu ilkenin uygulama alanına dahil edilmiştir²²³.

İhtiyat ilkesi uluslararası düzeyde açıkça ilk kez 1992 yılında Rio Zirvesi olarak bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda (UNCED) ortaya çıkmıştır²²⁴. Rio Bildirgesi'nin 15. maddesine göre çevrenin korunması amacıyla ihtiyat ilkesinin devletlerin kapasitesi doğrultusunda yaygın bir şekilde uygulanacağı, ciddi tehditlerin veya tamiri mümkün olmayan zararların bulunması halinde, bilimsel belirsizliğin, önlemlerin alınmasını erteleyecek bir neden olarak kullanılmaması gerektiği belirtilmektedir²²⁵. Daha sonra İhtiyat ilkesi ulusal hukuk ve neredeyse tüm uluslararası anlaşmalarda çevreyi korumak amacıyla yer almıştır²²⁶. Bu ilkeye dolaylı ya da doğrudan, BM 1992 Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nde, Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi'nde, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde yer

²¹⁹ Turgut, 2009, 187; Sevük, 2013, 18,19; Duru, B. (2007). *"Avrupa Birliği Çevre Politikaları"*. Ankara, <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/duruabcevre.pdf> adresinden 08.04.2016 tarihinde alınmıştır.

²²⁰ Turgut, 2009, 188.

²²¹ Turgut, N. (1996), "İhtiyat İlkesi". *AÜHFD*, 81.<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2735.pdf> adresinden 08.04.2016 tarihinde alınmıştır.

²²² Turgut, 1996, 81, 82.

²²³ Turgut, 2009, 189.

²²⁴ Güneş, 2012, 31; Beder, 2012, 64.

²²⁵ Sevük, 2013, 18.

²²⁶ Beder, 2012, 65.

verilmiştir²²⁷. Almanya, Belçika ve İsveç'in de dahil olduğu birçok ülke hukukunda bu ilkeye yer verilmiş ve ayrıca bu ülkelerin mahkeme kararlarını da etkilemiştir²²⁸.

İhtiyat ilkesine Çevre Kanunu'nda yer verilmediği gibi resmi belge ve planlamalarda da yer verilmemiştir²²⁹. Bu konuda dayanaklar ancak taraf olduğumuz, imzaladığımız bazı uluslararası metinlerdeki ifade ve önlemlerle sınırlı kalmıştır. İhtiyat ilkesine Türk mevzuatında kanun altı düzenlemelerde açıkça yer veren bir hüküm bulunmamakla birlikte çevrenin korunmasına yönelik hükümler içeren yönetmeliklerde ihtiyat ilkesinin farklı yansımaları görülmektedir²³⁰. Mülga Tehlikeli Atıklar Kontrolü Yönetmeliği ihtiyat ilkesi hakkında bir belirleme yapmamasına rağmen ihtiyat adına önemli olan ilk adımdır²³¹. Bu Yönetmelikle istisnalar dışında her türlü atığın ithalatı yasaklanmıştır (m. 5). Bunun dışında Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerine Dair Yönetmelik, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Çevresel Etki Değerlendirilmesi Yönetmeliği gibi çevrenin korunmasına dair pek çok yönetmelikte ihtiyat ilkesinin yansıması görülmektedir²³².

Yargıtay bir kararında; baz istasyonlarının kamuya hizmet vermeyi amaçladığının kabulü ile birlikte insan yaşamında tehlike yaratma ihtimalinin bulunması halinde insan yaşamına, sağlığına üstünlük tanınması gerektiğini vurgulayarak, bu hizmetin davacıya ait konutun bulunduğu yerde verilmesinde zorunluluk bulunmadığı gibi, davacıya ve çevreye zarar verme ihtimali bulunmayan bir yerde verilmesinin olanak dahilinde olduğunu belirtmiştir²³³. Yargıtay burada ihtiyat ilkesini göz önünde bulundurarak karar vermiştir²³⁴.

²²⁷ Çiçek, E. (2012). "İnsan Hakkı Olarak Çevre ve Çevre Hukukuna Hakim Olan Bazı İlkeler". *TBBB*, 367, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-103-1238> adresinden 08.04.2016 tarihinde alınmıştır; Güneş, 2012, 31 vd.; Beder, 2012, 65.

²²⁸ Beder, 2012, 65.

²²⁹ Turgut, 2009, 202; Güneş, 2012, 241.

²³⁰ Güneş, 2012, 244.

²³¹ Turgut, 2009, 202.

²³² Güneş, 2012, 241 vd.

²³³ YHGK, 30.05.2012, E.2012/4-147; K. 2012/327.

²³⁴ Sevük, 2013, 19.

2. BÖLÜM

HUKUKİ SORUMLULUĞUN NİTELİĞİ, YASAL DÜZENLEMELER, SORUMLULUK HÂLLERİ

2.1. Genel Olarak Hukuki Sorumluluk ve Türleri

Hukuki sorumluluk kavramından, en geniş anlamıyla kişinin başkasına verdiği zarar nedeniyle ortaya çıkan zararı giderim yükümlülüğünün anlaşılması gerekir²³⁵. Sorumluluk bir eylem neticesinde ortaya çıkan zarardan kimin sorumlu olduğunu gösteren, zarar görenin, zarar verenden zararı telafi etmesini talep hakkını düzenleyen normlar bütünüdür²³⁶. Sorumluluk hukuku, bir borç ilişkisinde ortaya çıkan zararın karşılanmasını haklı gösterecek bazı temel ilkeleri belirleyen bir hukuk dalıdır²³⁷.

Sorumluluk, “haksız fiil sorumluluğu” ve “borca aykırılıktan doğan sorumluluk” olarak ikiye ayrılmaktadır²³⁸. Haksız fiil sorumluluğuna ilişkin TBK m. 49 genel bir sorumluluk hükmüdür ve dar anlamda haksız fiil sorumluluğunu düzenleme altına almaktadır.

Haksız fiil sorumluluğu, kusur sorumluluğu ve kusursuz sorumluluk olarak ikiye ayrılmaktadır. Kusursuz sorumluluk halleri, olağan kusursuz sorumluluk ve ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk başka bir deyişle tehlike sorumluluğu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır²³⁹. Tehlike sorumluluğu dışındaki kusursuz sorumluluk halleri, olağan kusursuz sorumluluk olarak anılmaktadır²⁴⁰. Olağan kusursuz sorumlulukta, zarardan sorumlu olan kişinin, objektif özen ve gözetim yükümünü yerine getirmemesi veya sahip olduğu ya da hâkimiyetinde bulundurduğu şeyin eksikliği sorumluluğa yol açmaktadır.

²³⁵ Kılıçoğlu, A. (2016). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. (20. Bası). Ankara: Turhan Kitabevi, 33; Ateş, 1995, 69; Demir, 2011, 60.

²³⁶ Ertan, B., Ertan, K. (2015). “Çevre Hukukunda Sorumluluk”. *TODAİED*, 38 (3 Eylül 015), 1-18, 2.

²³⁷ Kaypak, Ş. (2009). *Çevrenin Korunmasında Sorumluluk Hukukunun Yeri*. Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, 319.

²³⁸ Oğuzman, K., Öz T. (2012). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2*. (Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş 9. Bası). İstanbul, 14.

²³⁹ Eren, 2017, 516 vd.

²⁴⁰ Oğuzman, Öz, 2012, 7.

Tehlike sorumluluğu, Sanayi Devrimi'nin etkisi ile ortaya çıkmaya başlamış bir sorumluluk türü olup sorumlulukların en ağırını oluşturmaktadır²⁴¹.

Hukuki sorumluluk ikiye ayrılarak incelenebilir. Bunlar; "kusur sorumluluğu" ve "kusursuz sorumluluk"tur.

2.1.1. İlke: Kusur Sorumluluğu

Kusur sorumluluğu sorumluluk hukukunun genel ilkesi olup, en yaygın uygulanan türüdür. Bu sorumluluk şeklinde zarar kimin kusuru sonucu doğmuşsa zararı gidermekle o yükümlüdür²⁴². TBK'da kusur tanımına yer verilmemiştir. Kusur bir kimsenin hukuk düzeni tarafından onaylanmayan ve uygun bulunmayan davranış biçimi olarak tanımlanabilir. Hukuk düzeni davranışın bu şekilde olmamasını beklediğinden, kişiyi kusurlu saymaktadır²⁴³. Yargıtay farklı kararlarında kusur için, *"hukuk düzenince kınanan, beğenilmeyen bir zihin ve ruh hali, bir irade eksikliği olgusuyla ortaya çıkan davranış"* şeklinde bir tanımlamaya yer vermiştir²⁴⁴. Kusur sorumluluğu, hukuka aykırı ve kusurlu bir davranışla, bir kimseye verilen zararın giderilmesini düzenler. Türk sorumluluk hukukuna egemen olan ilke, kusur sorumluluğudur. Haksız fiilin unsurları, fiil, zarar, uygun nedensellik bağı, kusur ve hukuka aykırılıktır. Kusur sorumluluğu, "sübjektif sorumluluk" veya "dar anlamda haksız fiil sorumluluğu" şeklinde de ifade edilmektedir²⁴⁵. Bu sorumluluk türünde zarar kimin kusurundan doğmuşsa zararı tazmin ile de o yükümlüdür²⁴⁶. Bu sebeple, sorumluluğun doğması için zarar, uygun nedensellik bağı ve hukuka aykırılık unsurlarının yanında zarar verenin davranışının kusurlu olması da aranır²⁴⁷.

²⁴¹ Tandoğan, H. (1981). *Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku*. Ankara, 1981, 22; Eren, 2017, 519.

²⁴² Ateş, 1995, 69.

²⁴³ Kılıçoğlu, 2016, 326.

²⁴⁴ Ertan, Ertan, 2015, 2.

²⁴⁵ Oğuzman, Öz, 2012, 6.

²⁴⁶ Ateş, 1995, 69.

²⁴⁷ Kılıçoğlu, 2016, 326 vd., Demir, 2011, 63.

Kusurun üç işlevi bulunmaktadır. Bunlar sorumluluk ve tazminat borcu doğurması, ikinci olarak, kusur olmadıkça tazminat yükümlülüğünün doğmaması ve son olarak tazminat miktarının belirlenmesinde kusurun derecesinin göz önüne alınmasıdır²⁴⁸.

2.1.2. İstisna: Kusursuz Sorumluluk

Sorumluluk hukukunda, kusura dayanmayan sorumluluk yerine "kusursuz sorumluluk"²⁴⁹ "sebeplere sorumluluğu"²⁵⁰, "sonuç sorumluluğu", "objektif sorumluluk" "umulmayan hal sorumluluğu" gibi terimler de aynı anlamda kullanılmaktadır²⁵¹.

Hukuki sorumlulukta kural kusura dayanan sorumluluk olmakla birlikte, bir takım sosyal düşünceler ve hakkaniyet gereği oluşan zarar nedeniyle kusuru bulunmayan bazı kişilerin sorumlu tutulmaları gerekmiştir. Kusuru olmayan bazı kişilerin sorumlu olmasını kanun koyucu da kabul etmiş ve buna "kusursuz sorumluluk" adı verilmiştir²⁵².

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 65. maddesinde kusursuz sorumluluk üst başlığı adı altında hakkaniyet sorumluluğu; özen sorumluluğu üst başlığı adı altında 66. maddesinde adam çalıştıranın sorumluluğu, 67. maddesinde hayvan bulunduranın sorumluluğu, 69. maddesinde yapı malikinin sorumluluğu; 71. maddesinde tehlike sorumluluğu ve denkleştirme sistematik olarak düzenlenmiştir.

Kusursuz sorumluluğun kabul edilmesinde dikkat ve özen ilkesi, hakkaniyet ilkesi ve tehlike ilkesi esas alınmaktadır²⁵³. Dikkat ve özen ilkesine göre, kişi gerekli dikkat ve özeni göstermediği için oluşan zarardan dolayı kusuru bulunmadığı halde sorumludur. Buna örnek olarak adam çalıştıranın (TBK m. 66), hayvan barındıranın (TBK m. 67), ev başkanının (TBK m. 369) kusursuz sorumlulukları gösterilebilir. Tartışmalı olmakla beraber yapı malikinin sorumluluğu (TBK m. 69) da burada örnek olarak sayılabilir. Hakkaniyet

²⁴⁸ Kılıçoğlu, 2016, 326 vd. ; Demir, 2011, 70.

²⁴⁹ Kılıçoğlu, 2016, 331; Yongalık, 98, 64; Eren, 2017, 513.

²⁵⁰ Eren, 2017, 513.

²⁵¹ Ateş, 1995, 70; Oğuzman, Öz, 2012, 131; Demir, 2011, 64.

²⁵² Kılıçoğlu, 2016, 332. Üçışık, G. (2009, 28-29 Mayıs). *Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural ile Düzenlenmesi*. Sorumluluk Ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 128 vd; Korkusuz, R, (2009, 28-29 Mayıs). *Hukukumuzda Tehlike Sorumluluğu Uygulaması ve Yeni Borçlar Kanunu Tasarısındaki Düzenlenmesi*. Sorumluluk Ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 49 vd.

²⁵³ Kılıçoğlu, 2016, 332 vd., Ateş, 1995, 70.

ilkesine göre bazı kişilerin kusuru bulunmasa da doğan zarardan hakkaniyet gereği sorumlu tutulması gerektiği kabul edilir. TBK m. 65'e göre akıl hastası ya da akıl zayıfı olması nedeniyle haksız fiil ehliyetine sahip olmayan kişinin hakkaniyet gereği oluşan zararı tazmin etmesi gerekebilir. Tehlike ilkesine göre ise, başkalarının can ve mal güvenliğini tehdit eden ve zarar oluşturabilen tehlikeli faaliyetler ya da nesneler dolayısıyla kabul edilen bir ilkedir. Bu sorumluluk türünde kurtuluş kanıtı getirme olanağı yoktur. Türk Hukukunda bu ilkeye dayanan sorumluluğun en yaygın örneklerini 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu m. 85 ile getirilen motorlu araç işletenin sorumluluğu ve tartışmalı olmakla beraber çalışmamızın temelini oluşturan 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 28 ile getirilen çevreyi kirletenin kusursuz sorumluluğudur²⁵⁴.

Hukukumuzda kusursuz sorumluluk, İsviçre Hukuku'nda olduğu gibi "olağan kusursuz sorumluluk" ve "tehlike sorumluluğu" şeklinde ikiye ayrılmaktadır²⁵⁵. Ancak, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun "Kusursuz Sorumluluk" üst başlığı altında yer alan "Hakkaniyet Sorumluluğu" alt başlıklı 65. maddesinde; *"Hakkaniyet gerektiriyorsa; hâkim, ayırt etme gücü bulunmayan kişinin verdiği zararın, tamamen veya kısmen giderilmesine karar verir."* şeklinde yeni bir düzenleme yapılarak, sorumluluk hukukunda hakkaniyet sorumluluğu da kusursuz sorumluluk hali olarak düzenlenmiştir²⁵⁶.

2.1.2.1. Olağan kusursuz sorumluluk

Olağan kusursuz sorumluluk, kusursuz sorumluluğun en hafif biçimini oluşturur ve kusur sorumluluğu ile tehlike sorumluluğunun arasında yer alır. "Nezaret ve ihtimam gösterme yükümlülüğünden doğan sorumluluk, özen sorumluluğu, olağan kusursuz sorumluluk, alelade olağan kusursuz sorumluluk ve kurtuluş kanıtı getirilebilen olağan kusursuz sorumluluk" olarak da ifade edilmekte olup genel anlamıyla, tehlike sorumluluğu ve fedakârlığın denkleştirilmesi dışında kalan, kusura dayanmayan sorumluluk durumlarını

²⁵⁴ Kılıçoğlu, 2016, 332 vd; İnan, A. N., Yücel, Ö. (2104). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 412, 431. Bu konuda ayrıntılı bilgi ve aksi görüşler aşağıda açıklanmaktadır.

²⁵⁵ Oğuzman, Öz, 2012, 131, Ateş, 1995, 70. Bu ayrımın yanı sıra hakkaniyet sorumluluğu, gözetim ve özen gösterme yükümünden doğan sorumluluk ve tehlike sorumluluğu şeklinde üçlü ayrıma tabi tutanlar da bulunmaktadır. Bak. Tekinay, S. S., Akman, S., Burcuoğlu, H., Altop, A. (1993). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. (Yedinci Baskı). İstanbul, 498.

²⁵⁶ Kılıçoğlu, 2016, 333; Demir, 2011, 67.

ifade etmek için kullanılır²⁵⁷. Bu sorumluluğun dayanağı objektif özen gösterme yükümlülüğünün yerine getirilmemesidir. Bu nedenle pek çok olağan kusursuz sorumluluk türünde, sorumlu gerekli özeni göstermiş olsa bile, zararın oluşacağını kanıtlayarak sorumluluktan kurtulabilir. Bu tür kusur sorumluluğuna “basit kusursuz sorumluluk” veya “*kurtuluş kanıtı getirme imkanı olan kusursuz sorumluluk*” denir. Ancak bazı kusursuz sorumluluklarda, sorumluya kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınmamıştır. Bu tür sorumluluğa da “*ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk*” adı verilmektedir²⁵⁸.

Basit olağan kusursuz sorumluluk, sorumlu kişinin objektif özen gösterme ve gözetme borcunu yerine getirmesine dayanmaktadır. Basit olağan kusursuz sorumluluklarda, özen borcunun yerine getirildiği veya yerine getirilseydi bile zararın yine de ortaya çıkacağını kanıtlanarak sorumluluktan kurtulmak mümkündür²⁵⁹. Adam çalıştırmanın sorumluluğu (TBK m. 66), hayvan tutucusunun sorumluluğu (TBK m. 67) ve aile başkanının sorumluluğu (TMK m. 369) bu tür sorumluluğa örnek olarak gösterilebilir²⁶⁰.

Ağırlaştırılmış olağan kusursuz sorumlulukta, nedensellik bağı gerçekleşmiş ise, sorumlunun kendisinden beklenen özeni gösterdiğini kanıtlamak suretiyle sorumluluktan kurtulma olanağı yoktur²⁶¹. Ağırlaştırılmış olağan kusursuz sorumlulukta, sorumlu kişinin sahip olduğu mallar ya da faaliyetinin zarar doğurması kaçınılmaz görüldüğünden dolayı sorumluluğu ağırlaştırılmış bulunmakta ve bu nedenle kişi ancak, illiyet bağının bulunmadığını yani zararın kendi faaliyetinden ya da sahip olduğu mallardan doğmadığını kanıtlayarak sorumluluktan kurtulabilir. Ağırlaştırılmış olağan kusursuz sorumlulukta, tehlike sorumluluğu anlamında kullanılan, “ağırlaştırılmış objektif sorumluluk” kavramıyla karıştırılmaması gerekir. Ağırlaştırılmış objektif sorumluluk tehlike sorumluluğu anlamında kullanılmakta olup diğer bir kusursuz sorumluluk türünü oluşturmaktadır²⁶².

²⁵⁷ Kılıçoğlu, 2016, 333; Eren, 2017, 518; Demir, 2011, 67; Ateş, 1996, 70; Badur, 2011, 110, 111.

²⁵⁸ Badur, 2006, 111; Gökyayla, K. (1999). “2872 Sayılı Çevre Kanuna Göre Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”. Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay’a Armağan, C. 11, S. 1-3, İstanbul, 285.

²⁵⁹ Eren, 2017, 518; Demir, 2011, 69; Ateş, 1995, 70.

²⁶⁰ Demir, 2011, 69.

²⁶¹ Eren, 2017, 518.

²⁶² Demir, 2011, 70; Eren, 2017, 518.

Türk Medeni Kanunu'nun 730. maddesinde düzenlenen taşınmaz malikinin sorumluluğu, Türk Borçlar Kanunu'nun 69., 70. ve 174. maddelerinde düzenlenen bina ve yapı eseri maliklerinin sorumluluğu ve Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluğa örnek olarak gösterilmektedir²⁶³.

2.1.2.2. Tehlike sorumluluğu

Tehlike kavramı, “risk”, “hasar” ve “zarar” sözcükleri ile ifade edilmektedir. Kelime olarak tehlike, büyük zarar veya yok olmaya yol açabilecek durum, muhatara, gerçekleşme ihtimali bulunan fakat istenmeyen sakıncalı durum anlamlarına gelmektedir²⁶⁴. Tehlike sorumluluğuna ilişkin TBK m. 71 açısından tehlike kavramı ise, söz konusu işletmenin faaliyetinden doğan zararın nitelik ve nicelik olarak ağır olması, başka bir ifadeyle sık ya da ağır zarar meydana gelmesi halini ifade etmektedir²⁶⁵.

Tehlike sorumluluğunun ortaya çıkışının temelinde toplumsal etkenler vardır. Tehlike kavramı, sanayi devrimi sonucu yaşanan teknolojik gelişme ve tehlike arz eden işletmelerin çoğalması ve işletmede çalışanların uğradıkları zararların kusur ilkesi ile giderilememesi sonucu ortaya çıkmıştır²⁶⁶.

Kusura dayalı sorumluluk ilkesi, bir zarar meydana geldiğinde, bu zarara kusuru ile sebep olan kimsenin sorumluluğunu öngörmektedir. Bir kimsenin vermiş olduğu zarardan ancak kusuru bulunması durumunda sorumlu tutulması, kural olarak hakkaniyete uygun bir çözüm olmaktadır. Ancak bazı durumlarda, kusur ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalınması hakkaniyete aykırı sonuçlara yol açabilmektedir²⁶⁷. Bu nedenle, sanayileşen toplumlarda kusurun sorumluluğun temel ve tek unsuru olarak görülmesi, tatmin edici bir çözüm

²⁶³ Üçışık, 2009, 136; Demir, 2011, 70, 71;

²⁶⁴ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr.

²⁶⁵ Eren, 2017, 524; Tandoğan, H. (1979). Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu. *BATİDER*, X (2), 12.

²⁶⁶ Saraç, Senem, (2012). Türk Borçlar Kanunu'nda Tehlike Sorumluluğu ve Denkleştirme, İstanbul, 12, erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tez.SorguSonucYeni.jsp>, 27.04.2015 tarihinde alınmıştır.

²⁶⁷ Tekinay, Akman, Burcuoğlu, Altop, 1993, 497.

sağlamamaktadır. Kusur ilkesinin uygulanması ile her zaman hakkaniyet sağlanamaması sonucu, kusursuz sorumluluk halleri ortaya çıkmış ve zamanla gelişmiştir²⁶⁸.

Sanayi devrimi ve gelişen teknoloji, kusur ilkesinin yetersiz kalmasına ve dolayısıyla kusursuz sorumluluğun etkisinin artmasına yol açmıştır. Tehlike sorumluluğu teknolojinin gelişmesi ile paralel olarak en çok gelişen kusursuz sorumluluk hali olarak kabul edilmektedir. Zira tehlike sorumluluğunun ortaya çıkışında en büyük payı, işletme kazalarının sayısındaki artış oluşturmuştur²⁶⁹.

Tehlike sorumluluğunun ortaya çıkması ve öneminin artmasında ekonomik sebepler de etkili olmuştur²⁷⁰. Önemli ölçüde tehlike arz eden işletmenin faaliyetinden zarar görenler, genellikle ekonomik gücü zayıf gerçek kişiler olmaktadır. İşletmenin faaliyeti sonucu ortaya çıkan zararlar dolayısıyla ekonomik açıdan işletmenin sahibine göre zayıf durumda bulunan kişilerin içine düştükleri durum, kusur ilkesinin etkisinin zayıflamasında oldukça etkili olmuştur²⁷¹. Söz konusu problem, yarar-zarar ilkesinin de etkisi ile işletmeden yarar sağlayanların doğan zararı tazmin etmesi düşünülerek çözülmüştür²⁷².

Tehlike ilkesi, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin sahibinin, söz konusu işletmenin faaliyetinden zarar doğması durumunda, bu zarardan sorumlu olması şeklinde ifade edilebilir. Buna göre tehlike ilkesi, TBK m. 71 düzenlemesinde daha dar ele alınmaktadır. Çünkü sorumluluk işletmenin faaliyetinden doğan zarara bağlanmaktadır²⁷³. İşletmenin faaliyeti sırasında çalışan makine, araç ve gereçlerin, dağılan maddelerin başkalarının malvarlığı veya kişi varlığı değerlerinde zararlar oluşturmasında tehlike sorumluluğu söz konusudur. Fakat işletmenin üretilen piyasaya çıkardığı ürünlerden kaynaklı zararlardan sorumluluk TBK m. 71 kapsamında değerlendirilemez²⁷⁴. Aynı şekilde

²⁶⁸ Kılıçoğlu, 2016, 381; Tiftik, M. (2005). *Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural İle Düzenlenmesi Sorunu*. (İkinci Bası). Ankara, 11.

²⁶⁹ Saraç, 2012, 16; Reisoğlu, S. (2014). *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul, 197.

²⁷⁰ Resioğlu, 2014, 197.

²⁷¹ Ulsan, İ. (1970). "Tehlike Sorumluluğu Üstüne", 30.

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhad/article/view/1023002944/1023002542> adresinden 23.04.2016 tarihinde alınmıştır.

²⁷² Saraç, 2012, 17.

²⁷³ Oğuzman, Öz, 2012, 187; Saraç, 2012, 17.

²⁷⁴ Oğuzman, Öz, 2012, 187.

kişinin yapmış olduğu faaliyet ya da elinde bulundurduğu nesne dolayısıyla çevresi için tehlike arz etmesi ve söz konusu tehlikenin gerçekleşmesi durumunda, TBK m. 71 düzenlemesi uygulama alanı bulamayacaktır²⁷⁵.

TBK'nun kabulünden önce, Türk hukukunda tehlike sorumluluğu özel kanunlar ve bazı durumlarda da mahkeme içtihadı ile düzenlenmekteydi. TBK'da ise tehlike sorumluluğuna ilişkin genel hüküm niteliğinde olan m. 71 düzenlemesi getirilmektedir. Buna göre TBK'nun uygulanmaya başlanması ile Türk hukukunda tehlike sorumlulukları açısından genel hüküm ile özel düzenlemelerin bir arada yer aldığı karma bir sistem mevcut olduğunu söylemek mümkündür. TBK m. 71/3 düzenlemesinde, belirli bir tehlike hali için öngörülen özel sorumluluk hükümleri saklı tutulmaktadır²⁷⁶.

TBK m. 71' deki düzenleme şu şekildedir;

“Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur.

Bir işletmenin, mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olduğu kabul edilir. Özellikle, herhangi bir kanunda benzeri tehlikeler arz eden işletmeler için özel bir tehlike sorumluluğu öngörülmüşse, bu işletme de önemli ölçüde tehlike arz eden işletme sayılır.

Belirli bir tehlike hâli için öngörülen özel sorumluluk hükümleri saklıdır.

Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler.”

²⁷⁵ Saraç, 2012, 17.

²⁷⁶ Oğuzman, Öz, 2012, 185; Saraç, 2012, 20.

Buna göre, düzenlemenin ilk fıkrasında, önemli ölçüde tehlike arz eden bir faaliyetten zarar doğması ihtimalinden söz edilmektedir. İkinci fıkradaki düzenlemede, önemli ölçüde tehlike arz eden işletme tanımı yapılmaktadır. Üçüncü fıkarda belirli bir tehlike hali için öngörülen özel sorumluluk hükümleri saklı tutulmaktadır. Dördüncü fıkradaki düzenlemede, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenlerin, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararları uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilecekleri öngörülmektedir.

Tehlike sorumluluğunun uygulanabilmesi koşullarına bakıldığında; TBK'nun "*Tehlike sorumluluğu ve denkleştirme*" başlıklı 71. maddesinde, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işletenin müteselsilen sorumlu olacağı düzenlenmektedir. Bu düzenlemeye göre tehlike sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için bir işletmenin varlığı, bu işletmenin önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olması ve önemli ölçüde tehlike arz eden bu işletmenin faaliyetinden bir zarar doğması gerekmektedir²⁷⁷.

Haksız fiil sorumluluğuna ilişkin genel esaslar çerçevesinde, TBK m. 71 düzenlemesi açısından işletmenin sahibinin ya da varsa işletenin sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için ayrıca doğan zarar ile önemli ölçüde tehlike arz eden işletmenin faaliyeti arasında uygun illiyet bağı bulunması şarttır. Sorumluluğun kurulması bağlamında hukuka aykırılık, hukuka aykırılık bağı ve tehlike bağının da değerlendirilmesi gerekir²⁷⁸.

Madde gerekçesinde de açıklandığı üzere zarar, "tipik tehlike olgusunun doğurduğu tipik zarar"dır. Tipik olmayan zararlar tehlike olgusu tehlike sorumluluğu kapsamında değildir²⁷⁹. Örneğin nükleer santral işletmesinde en tipik zarar radyasyon sızıntısına bağlı olan zarardır. Fakat şiddetli bir rüzgardan dolayı santral binasındaki tabela yerinden çıkıp birine çarparak zarar verirse bu zarar tipik bir zarar değildir²⁸⁰.

²⁷⁷ Kılıçoğlu, 2016, 382 vd.; Oğuzman, Öz, 2012, 186, 187; Reisoğlu, 2014, 198; Yıldırım, A. (2015). *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara, 202; Akıncı, Ş, (2013). *Borçlar Hukuku Bilgisi Genel Hükümler*. Konya, 168; Nomer, H. (2012). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. (12. Bası). İstanbul, 145.

²⁷⁸ Saraç, 2012, 25; Kılıçoğlu, 2016, 382 vd.; Yıldırım, 2015, 202.

²⁷⁹ Akıncı, 2013, 167; Yıldırım, 2015, 202; İnan, Yücel, 2014, 434.

²⁸⁰ Akıncı, 2013, 167.

TBK m. 71 düzenlemesi, işletme kavramına bağlı sorumluluklardandır. TBK m. 71/1'de, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibinin ve varsa işletenin müteselsilen sorumlu olacağı öngörülmektedir. Buna göre, işletmenin sahibi ve varsa işleteni, tipik tehlikeli olgunun gerçekleşmesi ile meydana gelen zarara, kusuru bulunmasa da katlanmak durumunda kalacaktır²⁸¹.

Kanun'a göre tehlike arz eden faaliyetin bir işletme faaliyeti olması gerekmektedir. TBK'ya göre işletmenin ticari işletme olması aranmamıştır. Bu maddedeki uygulamaya ticari olmayan işletmeler de dahildir²⁸². İşletme faaliyetine hukuk düzeni tarafından izin verilmiş olması önemli değildir. Genellikle tehlikeli faaliyetler izne tabidir. Kanun yetkili makamlardan izin alınmış olmasının sorumsuzluk sebebi olamayacağını düzenlemiştir. Fakat TBK m. 71/4 e göre yetkili makamlardan izin alınıp alınmaması sonuçların oluşumu bakımından farklıdır. Eğer faaliyet için izin alınmışsa doğan zararın uygun bir bedelle denkleştirilmesi söz konusu iken, izin alınmamışsa doğan zararın tamamı tazmin edilecektir²⁸³.

TBK'daki düzenlemeye göre tehlike sorumluluğundan bahsedebilmek için faaliyet tehlike arz etmeli ve bu tehlike önemli ölçüde olmalıdır. Bu koşullar somut olaya göre değerlendirilecektir²⁸⁴. Önemli ölçüde tehlike arz etme, somut olayda işletmenin tehlike oluşturmaya değil, işletmenin faaliyetinin ve niteliğinin tehlike oluşturmaya sürekli yatkın olmasıyla tehlike sorumluluğu oluşturur²⁸⁵. Önemli ölçüde tehlike kavramı soyut olması nedeniyle TBK m. 71/3 bazı ölçütler getirmiştir. Maddedeki ölçütlere göre:

Büyük özen gösterilmesine rağmen sıkça ve ağır zararlar doğurmaya elverişlilik:

Maddede işletmenin niteliği, işletmede kullanılan malzeme, araç veya güçler göz önünde tutulduğunda bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa

²⁸¹ Saraç, 2012, 37.

²⁸² Kılıçoğlu, 2016, 383.

²⁸³ Kılıçoğlu, 2016, 383.

²⁸⁴ Kılıçoğlu, 2016, 383.

²⁸⁵ Oğuzman, Öz, 2012, 186.

önemli ölçüde zarar tehlikesi olduğu kabul edilecektir. Buna göre uzman bir kişinin zararın doğmaması için göstereceği azami özen durumunda dahi zarar kaçınılmaz ise önemli ölçüde zarar tehlikesi unsuru gerçekleşecektir. Bu durumda, tehlikenin ölçütleri sıkça zarar doğurmaya elverişlilik veya ağır zararlar doğurmaya elverişlilik olacaktır. Bu iki durumdan birinin bulunması tehlikenin varlığının kabulü için gerekli ve yeterlidir; her iki durumun bir arada bulunması da olasıdır²⁸⁶.

Benzer tehlikeler için özel tehlike sorumluluğunun varlığı:

Maddede önemli ölçüde zarar tehlikesinin varlığı konusunda örnek özelliğinde benzer tehlikeler için özel bir tehlike sorumluluğunun kabul edilmiş olması ölçüsü kabul edilmiştir. Özel bir tehlike sorumluluğunun düzenlendiği durumlarda benzerlik gösteren tehlikeli bir işletme faaliyeti var ise bu faaliyet için de önemli ölçüde zarar tehlikesinin olacağı varsayılacaktır²⁸⁷.

Tehlike sorumluluğunu, kusura dayalı haksız fiil sorumluluğunda olduğu gibi genel bir hükümle düzenleme altına alma yeniliğini getiren TBK'nun, sorumluluk hukuku alanında önemli bir adım attığı kabul edilmelidir. Zira TBK m. 71 hükmünün kabulü ile Türk hukukunda tehlike sorumluluğuna ilişkin izlenecek esas yöntem tehlike sorumluluklarının genel hükümle düzenlemesi olmaktadır. Bu yöntemin kabulünün, tehlike sorumluluğunun uygulanmasına ilişkin diğer iki yöntemi dışlayıp dışlamadığı ise değerlendirilmesi gereken bir husustur. TBK m. 71/3 düzenlemesinde öngörüldüğü üzere tehlike sorumluluğuna ilişkin özel düzenlemeler saklı olduğundan, tehlike sorumluluğuna ilişkin genel hüküm teşkil eden TBK m. 71 ve belli bazı tehlike sorumluluklarını düzenleyen özel düzenlemeler bir arada uygulama alanı bulacaktır. Bu durumda, özel düzenlemeler ve genel düzenleme ile tehlike sorumluluğunun kurulmasını sağlayan karma bir sistemin söz konusu olacağı ifade edilebilir. Genel hüküm niteliğindeki TBK m. 71 hükmü yürürlüğe girdikten sonra tehlike sorumluluğuna dair özel kanunla bir düzenleme yapılır ise, özel nitelikli sonraki tarihli düzenlemenin uygulanacağı; fakat genel nitelikli TBK m. 71 hükmünün de özel kanunu tamamlamak ve daha kapsamlı koruma sağlamak üzere özel kanunun yanı sıra

²⁸⁶ Akkayan Yıldırım, A. (2012). 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeler Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, LXX (1, 204) 203- 220, 210.

²⁸⁷ Kılıçoğlu, 2016, 385; Akıncı, 2013, 168.

uygulanabileceği söylenebilir. Ayrıca kanun koyucu, genel hüküm niteliğindeki TBK m. 71 hükmünün yürürlüğe girmesi öncesindeki tehlike sorumluluğuna dair özel düzenlemelerin durumuna dair TBK m. 71/3 düzenlemesiyle, belirli bir tehlike hali için öngörülen özel sorumluluk hükümlerinin saklı olduğunu ifade ederek düzenleme altına almıştır. Buna göre, TBK m. 71 hükmünün yürürlüğe girmesi öncesinde var olan tehlike sorumluluğuna ilişkin özel düzenlemeler bakımından da, özel düzenlemeye tabi hale özel nitelikli düzenleme uygulanabilecektir²⁸⁸.

İşletme faaliyetinin izin alınarak veya izin alınmayarak yapılmış olmasına göre ikili bir ayırım söz konusudur.

TBK m. 71/4'e göre işletme faaliyetinin kanunlara ve yetkili makamlarca öngörülen usule göre izin alınarak yapılmış olması halinde doğan zararda denkleştirme ilkesi kabul edilmiştir. Burada faaliyetini izne tabi olarak yapan işletme sorumluları ile zarar gören kişi arasında fedakârlığın denkleştirilmesi söz konusu olur²⁸⁹.

TBK m. 71/4 ün yorumundan işletme faaliyetinin izinsiz olarak yapılması halinde işletmenin doğan zararın tamamından sorumlu olacağı kabul edilir. Burada fedâkarlığın denkleştirilmesi söz konusu olmayıp, zararın tamamından sorumlu tutulma söz konusu olacaktır²⁹⁰.

TBK m. 71/1 hükmü işletme sahibi ve varsa işletenin müteselsilen sorumlu olacağını düzenlemiştir. Burada anlatılmak istenen işletmenin sahibi dışında bir başka gerçek veya tüzel kişi tarafından işletilmesi halinde hem işletme sahibi hem de sahibi olmayan işletenin birlikte müteselsilen sorumlu olacaktır²⁹¹.

Yargıtay'ın baz istasyonlarına ilişkin kararları "tehlike sorumluluğuna" ilişkindir²⁹². Yargıtay'ın baz istasyonlarına ilişkin olarak verdiği kararları genelde insan sağlığı ve

²⁸⁸ Akkayan, Yıldırım, 2010, 207; Kılıçoğlu, 2016, 381.

²⁸⁹ Kılıçoğlu, 2016, 383; Akıncı, 2013, 169.

²⁹⁰ Kılıçoğlu, 2016, 383.

²⁹¹ Kılıçoğlu, 2016, 383.

²⁹² Baz istasyonunun insan sağlığı üzerinde yaratabileceği zararın kaldırılması ve tehlikenin giderilmesi isteminin tartışıldığı bir dava konumuz açısından önemlidir. Davacılar Yargıtay'a tahsis edilen bir binada memur olarak çalıştıklarını, binaya yakın yerde bulunan Türk Telekom A.Ş.'nin binasında kurulan GSM baz

istasyonları ve mini link antenlerinin kanser tehlikesi yarattığını; bu yüzden isimlerini belirttiği Yargıtay'da çalışan kişilerin öldüğünü, davalıların bu haliyle yasal düzenlemelere bu bağlamda Türk Medeni Kanun'un (eski) 661 ve devamı maddelerinde (komşuluk hukuku) yer alan hususlara aykırı davrandıklarını ayrıntılı biçimde dilekçelerinde belirtmişler ve mevcut bilimsel verilere uygun olmayan bu istasyonun sökülerek kaldırılmasını, böylece tehlikenin giderilmesini talep etmişlerdir.

Yargıtay, dava konusu olan tesisin cep telefonlarının kullanımı için zorunlu olduğunu ve bu tesisin geniş bir kitleyi ilgilendirmesi itibarıyla da kamuya hizmet vermeyi amaçladığını, bu hizmetin verilmesinde ve tesisin kullanılması sonucu hukuk kurallarının bir gereği olarak doğan zararlardan da tesis sahibinin sorumlu olduğunu, bu sorumluluğun kusura dayanmayan, tehlike sorumluluğu olarak kabul edilmek gerektiğini, bu özelliği nedeniyle tesisi kullanan ve onu işletenin yüksek özen yükümlülüğü bulunduğunu, aksi halde en küçük bir özensizliğin maddi değerlerle ölçülemeyecek kadar ağır sonuçlar doğurmasının kaçınılmaz olduğunu öngörmüştür. Bunun için zarar görenin zararını değil, tesis ve işletme sahibinin tesisinin işletilmesinden dolayı kişilere, bu bağlamda çevreye bir zarar vermediği ve herhangi bir olumsuz sonuç yaratmadığının kanıtlanması gerekeceği belirtilmiştir. Kararda da belirtildiği üzere, bu sonucun genel sorumluluk kurallarının aksine, davalıların işletmesinin ağır tehlike doğuracak özelliğinden kaynaklandığı açıktır.

Davanın idari yargı yerinde açılması gerektiğine ilişkin iddia ise; davalıların özel hukuk hükümlerine tabi şirket olması hususu göz önünde tutularak reddedilmiştir. Ayrıca, davalıların kamu yararına hizmet verdikleri iddiası ise yerinde bulunmamıştır.

Kararda ayrıca, bilirkişi raporlarının yetersiz olduğu yolundaki iddia da geçerli bulunmamıştır. Yargıtay bilirkişilerin kendi alanlarında ve bu konuda uzman olan kişiler olduğu, bu bakımdan raporlara itibar edildiği, zaten sorunun çözümünün tamamen bilirkişilerin raporlarına dayandırılması gereken, bilimsel ve teknik incelemeyi gerektiren bir konu olduğu, yargıcın teknik bir konuda bilirkişi incelemesine başvurması ve bilirkişi tarafından konuyla ilgili olarak sunulan düşünce, başka teknik bir görüşle etkisiz hale getirilmedikçe uyması gerektiğini belirtmiştir. Bütün bu açıklamalar ve bilirkişi raporları çerçevesinde, söz konusu istasyonun konumu itibarıyla uzun süre sonunda kişi ve çevreye zarar verdiği, bu nitelikteki bir istasyonun halen bulunduğu yerde kullanılmasının sakıncalı bulunduğu, bunun daha uygun ve yerleşim çevresinden daha uzakta kurulması gerektiği ifade edilerek bu belirlemeler itibarıyla dar anlamda ve para ile ölçülebilen bir zarar yok ise de, çevre binalarda ve bu bağlamda davacının çalışmakta olduğu Yargıtay binasında çalışanlar için sağlık bakımından büyük endişeler taşıdığı, hatta yakın yıllara kadar istasyondan yansıyan radyasyonlardan kaynaklanan hastalıkla ölen kişiler olmamasına karşın son 3-4 yıl içerisinde ve tesise yakın binada çalışan beş kişinin ölmesi, halen çalışmakta olan bazı kişilerin bu hastalığa tutulması, bu yerde çalışanları psikolojik olarak yaşamını olumsuz biçimde etkilemekte olduğu ve bunun da psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratacağı, bu haliyle de yaşamdaki sağlık değerleri düşünüldüğünde o yerde çalışmasının olumsuz hale geleceği göz önünde tutulduğunda, davacının, zarar gördüğünün kabul edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Yargıtay'ın GSM baz istasyonunun insan sağlığı açısından tehlike yarattığı ve komşuluk hukukuna aykırı olduğu iddiasının tartışıldığı bir davada, tehlike sorumluluğu değerlendirilmiştir.

Yüksek Mahkemeye göre, dava konusu olan tesisin cep telefonlarının kullanımı için zorunlu olduğu ve bu tesisin geniş bir kitleyi ilgilendirmesi itibarıyla da kamuya hizmet vermeyi amaçladığı da tartışmasızdır. Ne var ki bu hizmetin verilmesinde ve tesisin kullanılması sonucu hukuk kurallarının bir gereği olarak doğan zararlardan da tesis sahibi sorumludur. Yargıtay'a göre, bu sorumluluğun kusura dayanmayan tehlike sorumluluğu olarak da kabul edilmesi gerekir ve bu özelliği itibarıyla tesisi kullanan ve onu işletenin yüksek özen yükümlülüğü bulunmaktadır. Aksi halde, en küçük bir özensizliğin maddi değerlerle ölçülemeyecek kadar ağır sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Bunun için zarar görenin zararını değil, tesis ve işletme sahibinin tesisin işletilmesinden dolayı kişilere, bu bağlamda çevreye bir zarar vermediği ve herhangi bir olumsuz sonuç yaratmadığının kanıtlanması gerekir. Bu sonuç genel sorumluluk kurallarının aksine olarak, davalıların işletmesinin ağır tehlike doğuracak özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yargıtay, tesisin tehlike arz edip etmediğinin ayrıntılı biçimde araştırılmasını istemektedir.

Yargıtay 14. Hukuk Dairesi'nin son zamanlarda baz istasyonlarına ilişkin verdiği bir kararı nda özetle Mahkemece Dairenin bozma ilamına uyularak karar verilmiş ise de; Dairenin bozma ilamına aykırı karar verildiği görüldüğü belirtilmiştir. Şöyle ki; mahkemece kararın bozulmasından sonra mahallinde yapılan keşif sonucu düzenlenen bilirkişi raporunda davaya konu baz istasyonunun ilgili yönetmelikte belirtilen güvenlik mesafesine uygun olarak çalıştığı ve yönetmelikle belirlenen limit değerlerin altında faaliyet gösterdiği belirtildiğinden mahkemece davanın reddine karar verilmesi gerekirken yönetmelik hükümlerine aykırı

çevrenin korunmasına da vurgu yapmakta ve bu konuda bazı belirlemeler getirmektedir²⁹³.

şekilde psikolojik danışman bilirkişinin raporundaki görüşlere yanlış anlam verilerek yazılı şekilde hüküm kurulması doğru görülmemiş, bu sebeple kararın bozulması gerekmiştir.

Davada, sağlığa zarar verdiği iddiası ile şirketine ait baz istasyonunun kaldırılması istenilmiş, mahkemece ilk olarak davanın kabulüne karar verilmiş, temyiz üzerine Dairece, ilgili yönetmelik hükümlerine uygun şekilde bilirkişi heyeti oluşturulması, baz istasyonunun yönetmeliğe uygun olarak işletilip işletilmediğinin tespiti ile davacının sağlığına zarar verip vermediğinin araştırılması gerekçeleriyle karar bozulmuş, yerel mahkeme bozma ilamına uymuş, bu doğrultuda bilirkişi heyeti oluşturup keşif ve inceleme yapmış, doktor raporu almış, bu deliller ışığında her ne kadar baz istasyonunun yönetmelik değerlerine uygun kurulup işletildiği saptanmış ise de davacının taşınmazına 4-5 metre mesafede kurulan baz istasyonunun davacıyı psikolojik olarak rahatsız ettiği, olumsuz etkilediği gerekçesiyle yine davanın reddine karar vermiş davalı tarafın temyizi üzerine Yüksek Daire çoğunluğunca, mahkemenin bozmaya uymakla birlikte bozma gereklerini yerine getirmediği delilleri yanlış değerlendirdiği toplanan delillere göre davanın reddi gerektiği gerekçeleriyle mahkeme hükmü bozulmuştur.

Karşı oyda ise özetle; "1982 Anayasasının 17. maddesinde "Yaşama Hakkı", yine 56. maddesinde "Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması" başlıkları altında yapılan düzenlemelerin "insan sağlığı ve yaşama hakkı" olarak diğer temel haklar örneğin "haberleşme hürriyeti" karşısında birincil önceliğe haiz bulunduğu kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle "yaşama hakkı" en kutsal ve öncelikli hak olup, tehdit ve tehlikeye maruz kalması halinde mülkiyet hakkı, haberleşme hakkı gibi haklardan önce gözetilmesi gerekir. Aksi halde yaşam hakkının tehlikede olduğu bir yerde diğer tüm hak ve hürriyetlerin hiçbir değeri kalmaz. Hiçbir hak insan hayatı kadar önemli ve öncelikli değildir.

Yine, Anayasamıza göre; herkes, yaşama, maddi-manevi varlığını koruma hakkına sahiptir. Devlet, herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamakla görevlidir. Herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını sağlamak bu kapsamda çevre sağlığını korumak, çevre kirlenmesini önlemek ve de çevreyi geliştirmek de Devlete ait bir yükümlülüktür.

Ayrıca, hukuksal bağlamda tehlike sorumluluğu, en ağır kusursuz sorumluluk halidir. Öteki sorumluluk hallerinde olduğu gibi tehlike sorumluluğunda da üç halde illiyet bağı kesilebilir. Bunlar; mücbir sebep, zarar görenin kusuru ve üçüncü kişinin kusurudur. Tehlike sorumluluğunda işleyen, kendisinden beklenen istisnasız tüm özeni ve önlemi yerine getirdiği halde yine de sonuç değişmemiş ve zarar oluşmuş ise ancak bu takdirde sorumlu tutulması hak ve adalet duygularıyla bağdaşmaz.

Tehlike sorumluluğunda işletenin, kusurlu olduğunun kanıtı gerekmez. Aksine kusursuz sorumluluk söz konusu olup, tüm dikkat ve özen gösterildiği halde "kaçınılmaz" şekilde zararın doğduğunu kanıt yükü işletene aittir.

Somut uyuşmazlıkta çözümün, tehlike sorumluluğu kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Buna göre işleyen konumundaki davalının, baz istasyonunun insan ve çevre sağlığına verebileceği zarara karşı "önce insan" yaklaşımı ile "ihtiyat" ilkesine uygun olarak gerekli tüm dikkat, özen ve önlemi aldığını ve bunun gereğini eksiksiz olarak yerine getirdiğini kanıtlı yükümlüdür. Bu kapsamda öncelikle baz istasyonunu hiç olmazsa, insan ve çevre sağlığına en az zarar ihtimali olan bölgede sonuçlandırdığını ve (RF) değerlerini asgari limitlerde tuttuğunu kanıtlaması gerekir. Davalı şirket kanıt yükümlülüğünü yerine getirmemiştir.

Tüm bu açıklamalar ışığında baz istasyonlarının, insan ve çevre sağlığına ciddi ve geri dönüşü olmayan zarar tehdidi içerdiği, yerel mahkemece bu gerçeğin somut olay bazında doğru olarak tespit edildiği gözetilmeksizin sayın çoğunluk tarafından yönetmeliğin ilgili maddesinin iptal edilmiş olması da değerlendirilmeden mahkeme kararını bozmuş olması isabetli görülmemiş, onama görüşünde olduğumuza dair karşı oy sunulmuştur".

Karşı oyda baz istasyonları işletenlerin sorumluluğu tehlike sorumluluğu kapsamında değerlendirilerek, işletenin kusurlu olduğunun kanıtının gerekmediğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca çevre hakkı ve ihtiyat ilkesine değinilmiştir.

²⁹³ Yargıtay'ın bu konuya ilişkin verdiği kararlardan bazıları şunlardır: 4. HD. 06.11.2008 E.14402, K. 13542; 4. HD. 05.05.2009 E.3119, K.6329; 4. HD. 02.06.2009 E. 4606, K. 7402; 4. HD. 12.07.2010 E.7568, K. 8483; 4. HD. 16.03.2010 E.667, K. 2876; 4. HD. 02.03.2010 E.14603, K. 2139; 4. HD. 11.02.2010 E. 14825, K. 1200; 4. HD. 21.03.2011 E.2802 K.2956.

2.2. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Niteliği

Çevre Kanunu'nda kirleten açısından iki çeşit sorumluluk öngörülmüştür. Bunlardan ilki, kirletenin, çevrenin kirlenmesinden dolayı kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğu; ikincisi ise, kirletenin kişilere vermiş olduğu zararlardan doğan sorumluluğudur²⁹⁴.

2.2.1. Kirletenin Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Karşı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (g) bendinde; *“Kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması ve mücadele için yapılan harcamaların kirleten tarafından karşılanması esastır. Kirletenin kirlenmeyi durdurmak, gidermek ve azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir”* hükmü yer almaktadır.

Buna göre çevre kirlenmesinin olması veya böyle bir tehlikenin doğması halinde kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılmış olan:

- Kirlenmenin ve bozulmanın önlenmesi için yapılan masrafların,
- Kirlenmenin ve bozulmanın sınırlandırılması için yapılan masrafların,
- Kirlenme ve bozulma ile mücadele için yapılan masrafların,
- Çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamaların

kirleten tarafından ödenmesinin istenebileceği düzenlenmiştir²⁹⁵.

Kirletenin bu masraflardan sorumlu tutulabilmesi için çevrenin kirlenmiş olması şart olmayıp, kirlenme tehlikesinin bulunması kişinin sorumluluğunun doğması için

²⁹⁴ Demir, 2011, 77; Ateş, 1995, 72.

²⁹⁵ Ertaş 2012, 161; Gökyayla, 1999, 287; Demir, 2011, 78.

yeterlidir²⁹⁶. Çevreyi kirletenler, bu davranışlarında kusurlu olmasa bile, verdikleri zararlar nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarına yaptıkları masrafları ödemek zorundadırlar. Kusursuz sorumluluk için de ortaya çıkan sonuca sebebiyet verilmesi kural olarak yeterli olup, davranışın taksire veya kasta dayanması gerekmez. Kirleten objektif özen gösterme yükümlülüğüne aykırı olarak kirlenmeye sebep olur ve bu kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması, mücadelesi ve çevrenin iyileştirilmesi için bir takım masraflar yapılacak olursa bu masrafları kusuru olmasa da tazmin etmekle yükümlüdür²⁹⁷.

Çevre Kanunu'nun 5491 sayılı Kanun'dan önceki halinde, kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluk kusursuz sorumluluk olarak kabul edilmekle birlikte, kirletene sorumluluktan kurtulma olanağı tanınmıştı. Buna göre, kirleten, söz konusu kirlenmenin önlemesi için gereken tüm tedbirleri almasına rağmen kirlenmenin gerçekleştiğini veya kirlenme tehlikesi doğduğunu kanıtlayarak, kamu kurumlarına karşı olan tazminat sorumluluğundan kurtulabilirdi²⁹⁸. Doktrinde de eleştirilen kurtuluş kanıtı yeni düzenlemede yer almamıştır. Zira kirletene bu şekilde kurtuluş kanıtı imkanı getirilmesi çevre hukukundaki kusursuz sorumluluk anlayışını yumuşatmaktaydı²⁹⁹. Sorumluya kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınmış olan bu sorumluluk türü, kusursuz sorumluluğun hafif bir türü olan olağan kusursuz sorumluluktur³⁰⁰.

2.2.2. Kirletenin kişilere verdiği zararlardan sorumluluğunun hukuki niteliği

Kirletenin, çevreyi kirletmesi dolayısıyla kişilere verdiği zararlardan doğan sorumluluğu, "Kirletenin Sorumluluğu" kenar başlığı altında, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre:

"Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar.

²⁹⁶ Ertaş 2012, 161; Gökyayla, 1999, 287.

²⁹⁷ Ateş, 1998, 72; Gökyayla, 1999, 288.

²⁹⁸ Gökyayla, 1999, 288.

²⁹⁹ Ertaş, 2012, 162.

³⁰⁰ Ertaş, 2012, 162; Yavuz, C. (1992). *Türk Hukukunda Çevre Kirletenlerin Hukuki Sorumluluğu*. İstanbul, 31; Gökyayla, 1999, 288.

Kirletenin meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.”

Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu, Çevre Kanunu’nun 28. maddesinde “*kusur şartı aranmaksızın*” ifadesiyle, bir kusursuz sorumluluk türü olarak düzenlenmiştir³⁰¹. Çevre Kanunu 28. madde ile getirilen sorumluluk, ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk olup, kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan kurtulmak için kurtuluş kanıtı getirilmesi mümkün değildir³⁰². Kirleten, objektif özen yükümlülüğünü yerine getirmekle sorumluluktan kurtulamaz³⁰³.

Çevre Kanunu’nun 28. maddesinde öngörülen kusursuz sorumluluğun objektif özen gösterme yükümlülüğünün ihlaline dayanan bir kusursuz sorumluluk esasına mı yoksa hakkaniyet düşüncesinden doğan fedakârlığın denkleştirilmesi esasına mı ya da tehlike esasına dayanan bir sorumluluk türü mü olduğu konusunda doktrinde tartışma vardır³⁰⁴.

Bir görüşe göre³⁰⁵ burada özel bir tehlike sorumluluğu bulunmaktadır. Tehlike sorumluluğu, kişinin sorumlu olması için kusurlu olması gerekmediği veya objektif özen gösterme yükümlülüğünü ihlal etmesi aranmadığı için sorumluluk türleri içinde en ağır olandır. Tehlike sorumluluğunun söz konusu olduğu hallerde fiille meydana gelen sonuç arasında illiyet bağının varlığı yeterlidir. Günümüzde sanayi ve teknolojinin hızla gelişmesi tehlikeli faaliyetleri de beraberinde getirmektedir. Bu faaliyetler de çoğu zaman çevre kirliliğine neden olmaktadır. Böyle bir durumda sorumluluğun tehlike esasına dayandırılması gerekse de her çevre kirliliğinin kaynağı tehlikeli faaliyet olmayabilir. Bazı hallerde çevre kirliliğine hukuka uygun bir fiil de yol açabilir. Bu halde, sırf tehlike ilkesi benimsendiği için zararın giderilmemesi hakkaniyete uygun düşmeyecektir. Çevre Kanunu’nun 28. maddesi açısından tehlike sorumluluğunun kabulü mümkün olsa da çevre

³⁰¹ Badur, 2005, 111; Oğuzman, Öz, 2012, 132.

³⁰² Üçışık, 2009, 136;

³⁰³ Alıcı, 2011, 49; Gökyayla, 1999, 288.

³⁰⁴ Ertaş, 2012, 163; Güneş, 2015, 326, 327; Gökyayla, 1999, 289; Bu konudaki tartışmalar için bkz: Yukarıda 2.1.2. başlığı altındaki açıklamalar.

³⁰⁵ Çörtoğlu, S. (1986). “Çevrenin Kirletilmesinde Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması”, *Yargıtay Dergisi* 1986, XII (1-2), 77-100, 81.

³⁰⁵ Alıcı, 2011, 48, 49; Badur, 2005, 111.

kirlenmesinden doğan zararlar her zaman tehlikeli bir faaliyet sonucu doğmayacağından yeterli değildir.

Bir başka görüş ise Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesinin bir uygulaması olduğunu ifade etmektedir³⁰⁶. Bu görüşte kanun koyucunun hükmü koyarken belirli bir sorumluluk ilkesi benimsemeyip durumun özelliğine göre, kusur, tehlike ve fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi ile doldurulacak bir çerçeve norm tercih ettiği belirtilmektedir³⁰⁷. Bu görüş, zarar verenle zarar gören arasında zararın hakkaniyete uygun paylaşılması karşısında her zaman tam bir tazminata hükmedilemeyeceği gerekçesi ile eleştirilmektedir³⁰⁸.

Konuyla ilgili olarak bir diğer görüşe³⁰⁹ göre ise Çevre Kanunu'nun 28. maddesindeki sorumluluk, kendine özgü ağırlaştırılmış bir sorumluluktur. Bu görüşe göre kirletenin sorumluluğu, tehlike sorumluluğuna dayanabileceği gibi (enerji santrallerinin yol açabileceği çevre kirlilikleri), objektif özen gösterme yükümlülüğünün ihlaline veya egemenlik alanı ve yarar-zarar dengesi düşüncesine dayanabilir³¹⁰.

Doktrindeki baskın görüş, gerek kurtuluş kanıtı getirme imkânı tanımamış olması ve gerekse de tazminat sorumluluğuna yer vermiş olması nedeni ile Çevre Kanunu'nun 28. maddesindeki sorumluluğun ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluğu olduğunu kabul etmektedir³¹¹.

Çevre Kanunu'nun getirmiş olduğu bu sorumluluk türünde kirletenin kurtuluş kanıtı getirme imkanı bulunmamaktadır. Yani kirleten, kirlenmenin önlenmesi için gerekli olan her türlü tedbiri almış olsa dahi sorumluluktan kurtulamayacaktır. Ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk halinde sadece kurucu unsur olan illiyet bağı olgusu gerçekleşmiş ise,

³⁰⁶ Ulusan, İ. (2012). *Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı*. İstanbul, 355.

³⁰⁷ Ulusan, 2012, 355, 356.

³⁰⁸ Ulusoy, A. (1993). Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış. *AÜHFĐ*, Y. 1993, 43 (1-4), 125-142, s. 128.

³⁰⁹ Ertaş, 2012, 162.

³¹⁰ Ertaş, 2012, 163.

³¹¹ Erişgin, 2005, 34; Tandoğan, 1987, 25; Sirmen, 1990, 23; Çörtoğlu, 1986, 81; Alica, 2011, 48, 49; Badur, 2005, 111.

artık kirletenin kendisinden beklenen özeni gösterip göstermediğine bakılmaksızın sorumlu tutulmaktadır.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen kirletenin kişilere verdiği zararlardan dolayı sorumluluğu, ağırlaştırılmış olağan kusursuz sorumluluk olarak düzenlenmiştir. Ancak, kirletenin sorumluluğunu, tek bir esasa dayandırabilmek mümkün görünmemektedir. Karşılaştırmalı hukukta, özel nitelikli kanunlarla kirletenlerin sorumluluğunun, genellikle tehlike sorumluluğu olarak düzenlendiği görülmektedir. Gerçekten, genellikle kirliliğe sebep olan işletme ve tesisler tehlike taşımaktadır. Ancak, tehlike taşımayan, hatta hukuka uygun olarak kirliliğe sebep olunan haller de bulunmaktadır. Bu nedenle, kirletenin sorumluluğunun dayandığı esasın karma bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Buradaki kirlilik olgusu, tehlikeden, gerekli özenin gösterilmemesinden, üstün çıkar uğruna diğer bir çıkarın feda edilmesinden veya diğer herhangi bir sebepten kaynaklanabilir. Böyle bir yaklaşım, günümüzde görülen önemli ve önemsiz kirlenmeleri kapsayacağı gibi, gelecekte ortaya çıkabilecek olan tehlikeli veya tehlikesiz kirlenmeleri de kapsayacaktır. Bu yaklaşım, Çevre Kanunumuzun genel nitelikli bir kanun niteliğindeki yapısına da uygun olacaktır. Bu konuda toplum için tehlike oluşturan patlayıcı madde ve nükleer enerji tesisleri gibi işletmelerin özel kanunlarla düzenlenip, tehlike sorumluluğu esasına bağlanması ve zorunlu sorumluluk sigortası öngörülmesi çevrenin korunması için daha doğru olacaktır³¹².

Sonuç olarak Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen sorumluluk, çevre hukukunun özellikleri, çevre zararlarının oluşturduğu kirlenmeden doğan sorumluluğun farklı esaslara dayanabilmesi gerekçelerinden dolayı sorumluluk farklı hukuki nitelik taşıyabileceği gibi bazı durumlarda ise karma bir sorumluluk niteliği taşıyabilir. Yani kirletenin sorumluluğunu tek bir teorik esasa bağlanamaz³¹³.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin 2. fıkrasında: *“Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.”* şeklindeki düzenlemeye dayanılarak doktrinde birinci fıkrada kusura dayanmayan sorumluluk, ikinci

³¹² Ulusan, 2012, 355, 356; Demir, 2011, 85; Ateş, 2005, 73; Tandoğan, 1986, 22-25; Çörtoğlu, 1986, 81; Yurt, 1987, 41, 42; 4.HD: 09.02.1989 T. ve 1988/766 E., 1989/1046 K. YKD, C. 15, 5.

³¹³ Gökyayla, 1999, 292, Ertaş, 1997, 114.

fıkra kusur sorumluluğunun öngörüldüğü ileri sürülmektedir. Sözü edilen maddenin birinci fıkrasında, kirletenlerin, kusursuz sorumlulukları açıkça kabul edilmiştir. Fakat, aynı maddenin ikinci fıkrasında kirletenlerin, kirlenme ve bozulma dışında kalan diğer zararlardan, genel hükümlere göre tazminat sorumlulukları saklı tutulmuştur. Burada kanun koyucunun genel hükümlere göre tazminat sorumluluğunu saklı tuttuğu dikkate alındığında, kirletenin, kirlenme ve bozulma dışındaki diğer zararlar için kusursuz sorumluluğa tabi tutulmasını istemediği sonucuna varılabilir. Zira aynı hükmün ilk fıkrasında "kusur şartı aranmaksızın" kirletenlerin sorumluluğunu kabul eden kanun koyucunun, ikinci fıkra, bu ifadeyi kullanmayıp, sadece "genel hükümlere" yollama yapmış olması, burada kirletenlerin kusur sorumluluğunun öngörüldüğü şeklindeki yorumun haklı olduğunu göstermektedir³¹⁴. Çevre Kanunu ile getirilen bu sorumluluğa ilişkin hükümler diğer kanunlarda düzenlenmiş bulunan sorumlulukları ortadan kaldıracak özellikte olmayıp zarar gören kişinin bu sorumluluklardan hangisi daha çok lehine ise o sorumluluğa ilişkin hükümlere gidilebilecektir³¹⁵. Çevre kirletenin sorumluluğu ise, diğer sorumluluk türlerine göre zarar gören açısından zararını tazmini için elverişli bir sorumluluk türü olup illiyet bağının varlığını kanıtlaması yeterlidir³¹⁶.

2.3. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğuna Dair Yasal Düzenlemeler

2.3.1. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Çevre Kanunu'nda Düzenlenmesi

Çevre sorunlarının giderek arttığı günümüzde çevrenin korunması ve çevre hakkı büyük önem arz etmektedir. 1980'li yıllardan önce genel kanun hükümleri aracılığıyla korunmaya çalışılan çevre hakkı, 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde yer alan "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.*" hükmü ile anayasal bir güvenceye kavuşmuştur. Anayasa m. 56/2'de yer alan Devletin ödevlerini

³¹⁴ Oğuzman, Öz, 2012, 661; Demir, 2011, 82.

³¹⁵ Bu konuda Yargıtay 4.HD: 09.02.1988 T. ve 1988/10677 E., 1988/1297 K. sayılı kararında, "sözü edilen ikinci fıkra hükmü, Çevre Kanunu ile, davacının diğer sorumluluk sebeplerine dayanma olanağının ortadan kaldırılmadığını belirten bir hüküm olarak yorumlanmıştır. Aynı kararda, burada sorumlulukların yarışmasının söz konusu olduğu açıklanarak, zarar görenin somut olayda, hangi sorumluluk sebebinin kendi lehinde görüyorsa, ona göre seçim yaparak, davasını Çevre Kanunu'na, Medeni Kanun'un 730 maddesine veya şartları gerçekleşmişse Borçlar Kanunu'nun 58. maddesine dayandırabileceği sonucuna varılmıştır."

³¹⁶ Uluşan, 1986, 76 vd.; Ateş, 2005, 73; Gökyayla, 1999, 292; Tandoğan, 1986, 40; Akipek, 1996, 9; Ertaş, 2005, 209; Ertaş, 2012, 111 vd.; Yongalık, 1998, 64 vd.; Güneş, 2015, .136 vd.; Keleş, Ertan, 2002, 166; Badur, 2006, 112; Demir, 2011, 82.

hayata geçirebilmek için, 11.08.1983'te 2872 sayılı Çevre Kanunu yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Çevre Kanunu yürürlüğe girdiği ilk tarihten itibaren birçok değişikliğe uğramıştır³¹⁷. Yürürlüğe girdiği tarihte Çevre Kanunu, içerisindeki belirsiz düzenlemeler dolayısıyla çevreyi kirletenin sorumluluğuna gidilmesinde elverişli bir araç olarak kullanılamamaktaydı.

Çevre Kanunu'nun amacı; bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak olarak belirlenmiştir (ÇK m. 1). Kanun'un amacını belirleyen ilk maddesi, 2006 değişikliğinden önce, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasının amaçlandığına ilişkin bir ifade içermemekteydi. 5491 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonucunda, Kanun'un ilk metninde yer alan belirsiz ifadeler, çevre hukukuna hakim ilkeler doğrultusunda somutlaştırılmıştır.

Türk Hukukunda çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu hakkındaki ilk özel düzenleme 2872 sayılı Çevre Kanunu'dur. Çevre Kanunu'ndaki hukuki sorumluluğa ilişkin, kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğunun düzenlendiği 3. maddesinin g bendi ve kirletenin kişilere karşı hukuki sorumluluğunun düzenlendiği 28. madde temel düzenlemelerdir.

2.3.2. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Türk Medeni Kanunu'nda Düzenlenmesi

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce, çevreyi kirleten müdahalelerde eski Medeni Kanun'un 656. ve 661. maddeleri uygulama alanı buluyordu. Komşuluk hukukuna ilişkin bu düzenlemeler, çevre zararlarının tazmin edilmesinde yetersiz kalıyordu. Komşu kavramı uygulamada ve doktrinde geniş yorumlanmaya çalışılmış olmasına rağmen, söz konusu kavramın çevre kirliliğinden zarar gören tüm bireyleri kapsamı mümkün olmamaktadır. Özel olarak çevre zararlarının giderilmesini ya

³¹⁷ 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda, 3412 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile çevreyi kirletenin çevreye verdiği zarardan dolayı sorumluluğunun niteliğinin kusursuz sorumluluk olduğu ÇK m. 28'de açıkça ifade edilmiş; 5491 sayılı Kanunla ise kirletenin sorumluluğuna ilişkin olarak kurtuluş kanıtı getirebilme imkanı kaldırılması başta olmak üzere çeşitli köklü değişiklikler yapılmıştır.

da çevrenin korunmasını sağlamak amacı söz konusu hükümlerin konuluş gerekçelerinden de yer almamaktadır.

Türk hukukunda 1982 Anayasası'nın 35. maddesine göre, herkes mülkiyet hakkına sahiptir ve mülkiyet hakkı kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağı da aynı maddenin üçüncü fıkrasında düzenlenmiştir. Anayasa'nın 35. maddesinde anılan kanuni kısıtlamalardan biri de 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda görülmektedir. Türk Medeni Kanunu'nda, taşınmaz mülkiyetine getirilen kısıtlamalar; malikin hukuki işlemlerinden doğan ve kanundan kaynaklanan kısıtlamalar olarak ikiye ayrılabilir. Kanundan kaynaklanan kısıtlamalar da özel hukuk kısıtlamaları ve kamu hukukundan doğan kısıtlamalar şeklinde ikiye ayrılabilir. Buna göre mülkiyet, sadece kamu yararına değil, bireysel çıkar için de sınırlandırılabilir³¹⁸. Bu tür sınırlandırmaları ise daha çok komşuluk ilişkilerinde görürüz. Türk Medeni Kanunu'nun 737-750. maddeleri arasında düzenlenmiş olan taşınmaz mülkiyetine dair kısıtlamalar da, komşuluk hukukundan kaynaklanmaktadır. Komşuluk ilişkisi içerisinde olan bireylerin birbirlerine karşı birtakım sorumlulukları vardır. Komşular lehine konulan kısıtlamalar ile komşuların birbirlerini rahatsız etmemelerine, birbirlerine zarar vermemelerine ve yardım etmelerine hizmet etmek amaçlanmıştır³¹⁹. Taşınmaz malların kullanılmasını doğrudan veya dolaylı olarak sınırlayan özel hukuk hükümleri komşuluk hukukunu oluşturur³²⁰.

Türk Medeni Kanunu'nda çevreyi kirletenin sorumluluğuna ilişkin olarak komşuluk hukukunun düzenlendiği maddelerin yanı sıra taşınmaz malikin sorumluluğunun düzenlendiği 730. madde önemlidir.

³¹⁸ Serozan, R. (1982). "Mülkiyet Hakkının Öz, İşlevi ve Sınırları". Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan I, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 251.

³¹⁹ Çakırca, 2012, 63.

³²⁰ Eren, F. (2011). *Mülkiyet Hukuku*. Ankara, 366; Çörtoğlu, S. (1982). *Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları*. Ankara, 2.

2.4. Çevre Kanunu'na göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Koşulları ve Sonuçları

2.4.1. Koşulları

Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğundan bahsedebilmek için öncelikle kusursuz sorumluluk için gerekli olan unsurlar bulunmalıdır. Kusursuz sorumluluk esasına dayanan haksız fiil durumlarında da kusur dışındaki haksız fiilin diğer unsurlarının bulunması gerekir. Kusur sorumluluğunda kural olarak bulunması gereken hukuka aykırı bir fiilin gerçekleşmesi, zararın doğması ve bu oluşan zarar ile hukuka aykırı fiil arasında illiyet bağının bulunması, kusursuz sorumluluğun da koşullarıdır³²¹. Sorumluluğun sahibi olan çevreyi kirleten ve çevrenin kirlenmesi unsurları ise Çevre Kanunu'nun 28. maddesi açısından özel koşullardır. Çevre Kanunu'na göre çevreyi kirletenin sorumluluğunun koşulları bakımından ilk olarak söz konusu Kanun'a özgü koşullar incelenecektir.

2.4.1.1. Kirletenin bulunması

Çevre Kanunu m. 2'ye göre kirleten, faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler olarak tanımlamaktadır. Buna göre çevre kirliliğinin yol açtığı zarardan kirleten³²² sorumludur³²³.

Çevre Kanunu m. 2'ye göre, çevrenin kirlenmesinden sorumlu olacak kişiler; hem gerçek kişiler hem de tüzel kişiler olabilir. Burada kirleten, sadece özel hukuk tüzel kişileri değil, aynı zamanda kamu tüzel kişileridir. Kanun sorumluluğu olanların çerçevesini belirlerken özel hukuk tüzel kişisi ile kamu hukuku tüzel kişileri arasında da bir ayırım yapmamıştır. Buna göre kamu tüzel kişileri de çevreyi kirlitmeleri durumunda idare hukuku kuralına göre değil, özel hukuk kuralları çerçevesinde sorumlu olmalıdırlar³²⁴.

³²¹ Çakırca, 2012, 2013.

³²² Bkz: yukarıda 1.2.3 altındaki açıklamalar.

³²³ Ertaş, 2012, 106.

³²⁴ Tandoğan, 1986, 41; Çakırca, 2012, 82; Aynı şekilde kamu tüzel kişilerinin çevre kirlenmesi sebebiyle davacı olduklarında da, yargılama yeri idari yargı olmayacaktır. Yargıtay bir kararında, "...Dava dilekçesinin içeriği ve iddianın ileri sürülüş biçimine göre davadaki istek Çevre Hukuku yanında Türk Medeni Kanunu'nun

Çevre kirliliğine yol açan faaliyetlerin kimin tarafından yürütüldüğünün belirlenmesi önemlidir. Herhangi bir taşınmaza ya da işletmeye malik veya zilyet olma koşulu kirleten olmak için Kanun'da aranmamıştır. Buna göre çevreyi kirleten kişi mülkiyet hakkına sahip olmayıp, sınırlı bir ayni hakka ve kişisel bir hakka dayanarak kullandığı taşınmazı nedeniyle çevreye zarar vermiş olsa da sorumluluğu doğacaktır. Yine çevrenin kirlenmesinin bir işletmenin faaliyetinden kaynaklandığı hallerde de sorumlu olan kirletenin işletmenin maliki olması şart değildir.³²⁵

Kanun'da, çevreyi kirletenin "faaliyetler"inden kaynaklanan çevre kirliliğinden bahsedilmişse de, bunu ihmalleri de içine alacak biçimde değerlendirmek isabetli olacaktır.³²⁶

2.4.1.2. Çevrenin kirlenmesi

Çevre Kanunu'na göre çevreyi kirletenin sorumlu olabilmesi için çevrenin kirlenmesi gerekir. İlk bölümde de açıklandığı üzere çevre kirliliği, çevreyi, insan ve diğer canlıların sağlığını ve gelişimini olumsuz olarak etkileyen faaliyetlerdir.

Çevrenin kirlenmesi olayının meydana gelmesi sorumluluğun doğması için kâfidir. Kirlenme Çevre Kanunu'na aykırı olduğundan, kirletme gerçekleştiği zaman hukuka aykırılık da gerçekleşmiş olur³²⁷. Kanunda hangi müdahalelerin çevre kirliliği olarak kabul edilebileceğini örneklenilerek belirlenme yolundan vazgeçilip, çevre kirliliğinin mevcudiyeti için herhangi bir olumsuz etkinin yeterli olduğunu ifade edilmiştir. Kanunda bahsedilen olumsuz etkinin, olumlu, olumsuz veya manevi bir müdahaleden kaynaklanması mümkündür³²⁸.

737. ve bu maddenin yaptırımı olan 730. maddesine dayanılarak el atmanın önlenmesi ve bununla ilgili gerekli önlemlerin alınmasına ilişkindir. Bu yönü itibarıyla Çevre Hukukunu da ilgilendiren Türk Medeni Kanunu'nun 737. maddesine dayanılarak açılan davaların incelenme merciinin genel yargı olduğu tartışmasızdır". ifadeleri ile davacı veya davalı tarafın kamu tüzel kişisi olmasına bakmaksızın, çevre kirlenmesini veya MK.m.737'yi konu alan bir davanın özel hukuk kuralları ile çözüleceği sonucuna ulaşmıştır. Y. 1. HD., 21.06.2006 T., 2006/6156 E., 2006/7222 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

³²⁵ Tandoğan, 1986, 41; Gökyayla, 1999, 207; Çakırca, 2012, 82.

³²⁶ Çakırca, 2012, 82, 83; Tandoğan, 1986, 41; Turgut, 2009, 298.

³²⁷ Oğuzman, Öz, 2009, 659.

³²⁸ Çakırca, 2012, 83.

2.4.1.3. Kirletmenin hukuka aykırı olması

Kirletmenin hukuka aykırı olmasından, mülkiyet üzerindeki ayni ya da şahsi hakkın kanuni sınırlar aşarak herkesin ortak malı sayılabilecek çevreye zarar verici nitelikte kullanılması anlaşılmaktadır³²⁹. Çevreyi kirletenin fiilinin kendisi Çevre Kanunu'na aykırı olduğundan, kirletme meydana geldiğinde hukuka aykırılık da meydana gelmiş olacaktır. Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen kirletenin hukuki sorumluluğunun kusursuz sorumluluk olduğu yukarıda açıklanmıştı. Kusursuz sorumluluğun doğması için haksız fiilin kusur koşulu aranmaz. Fakat kusursuz sorumlulukta, hukuka aykırılık unsurunun da aranmaması gerektiğini savunan görüş de bulunmaktadır. Buna göre; kusursuz davranışta kusurlu bir fiil gibi hukuka aykırılık unsuru da aranmaz; kusursuz sorumlulukta sorumluluğu doğuran olay, zarar ve zarar ile sorumluluğu doğuran olay arasında illiyet bağının varlığı sorumluluğun doğması için yeterlidir³³⁰. Fakat bizim de katıldığımız görüşe göre Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde aranmayan koşu kusurdur. Bunun dışında aranmayacak bir koşul olsaydı kanun koyucu bunu da açıkça düzenlerdi. Zira hukuka uygun fiillerden kişileri sorumlu tutmak, hukuken uygun karşılanabilecek bir durum değildir³³¹. Böyle bir durumun kabul edilmesi için açık bir düzenleme gerekirdi. Açık bir düzenleme olmayan bu hususta hukuka aykırılık unsurunun yorum yoluyla çıkarılması uygun değildir. Ayrıca böyle bir görüşün kabulü; bütün kusursuz sorumluluk hallerinde hukuka aykırılık unsurunun aranmamasını gerektireceğinden doğru olmaz³³².

Hukuka aykırılığın belirlenmesinde özellikle Çevre Kanunu hükümlerine göre çıkarılmış olan ve kirlilik standartlarını düzenleyen yönetmelik hükümleri dikkate alınmalıdır. Buna göre, Çevre Kanunu'na dayanarak çıkarılan yönetmeliklerde belirlenen standartların üzerinde bir müdahale, hukuka aykırı olarak nitelenir ve sorumluluğun doğmasına neden olur³³³.

³²⁹ Gökyayla, 1999, 293; Demir, 2011, 87.

³³⁰ Ulusan, İ. (1986). "Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi". YD, 12 (59), 75 vd, Çakırca, 2011, 83.

³³¹ Ertaş, 2012, 170.

³³² Gökyayla, 1999, 293.

³³³ Ertaş, 2012, 170; Gökyayla, 1999, Demir, 2011, 89. Yargıtay'ın baz istasyonları konusunda yerleşmiş içtihatlarına³³³ göre: "...kullanılan istasyonun konumu itibarıyla uzun sürede kişi ve çevreye zarar verdiği, bu nitelikteki bir istasyonun halen bulunduğu yerde kullanılmasının sakıncalı bulunduğu, bunun daha uygun ve yerleşim çevresinden daha uzakta kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu belirlemeler itibarıyla dar anlamda

Ancak, bazı kirlenme standartlarının henüz yönetmelikler yoluyla belirlenmemesi, kirletenin Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sorumluluğunun doğmasına engel teşkil etmez. Böyle hallerde hâkimin, kirlenmenin yasal sınırlarını, uluslararası standartlara, yöresel şartlara ve ülkedeki teknik imkanlara göre bilirkişilere tespit ettirmesi gerekir³³⁴.

Çevre Kanunu'nda hukuka uygunluk nedenlerinden bahsedilmese de, genel esaslara göre bir hukuka uygunluk nedeni varsa kirletenin sorumluluktan kurtulması mümkün olmalıdır³³⁵. Kamu yararı³³⁶, zorunluluk hali ya da meşru müdafaa halleri hukuka uygunluk nedenlerindendir. Fakat bu hukuka uygunluk nedenleri, çevre kirliliği gibi ciddi zararlara yol açan faaliyetler açısından, mümkün olduğunca dar yorumlanmalıdır³³⁷.

Çevrenin kirlenmesinde genel hükümlere göre mağdurun rızasını hukuka aykırılığı ortadan kaldıran bir neden olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü çevrenin kirlenmesi çoğunlukla bireysel mağduriyete değil, kamusal zarara yol açmaktadır³³⁸.

ve para ile ölçülebilen bir zarar yok ise de, çevre binalarda ve bu bağlamda davacının oturmakta olduğu binada yaşayanlar için sağlık bakımından büyük endişeler taşıdığı, bu yerde oturanların psikolojik olarak yaşamını olumsuz biçimde etkilemekte ve bunun da psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratacağı, bu haliyle de yaşamdaki sağlık değerleri düşünüldüğünde o yerde oturma olumsuz hale geleceği göz önünde tutulduğunda, davacının, zarar gördüğü kabul edilmeli ve davanın kabulüne karar verilmelidir." şeklindedir. Buna göre, baz istasyonları, yönetmeliğe uygun olarak sınır değerlerin altında dahi kurulsun bile baz istasyonuna yakın oturanların zarar gördüğü kabul edilmiştir.

³³⁴ Ertaş, 2012, 84; Gökyayla, 1999, 294; Demir, 2011, 90.

³³⁵ Gökyayla, 1999, 194; Çakırca, 2012, 84.

³³⁶ Yargıtay baz istasyonlarına ilişkin verdiği kararlarında genellikle, hiçbir hizmetin, insan yaşamı kadar öncelik ve hayati önem taşımadığını belirtmiştir. " ...Diğer bir anlatımla, yararlı bir hizmetin karşılığı olarak insanın ölümü uygun bir sonuç olarak kabul edilemez, insan sağlığını tehlikeye atan bir hizmetin, kişi yaşamının önüne geçmesi ve ona üstünlük tanınması doğru bir yaklaşım olarak düşünülemez. Bu nedenle, dava konusu baz istasyonlarının işletilmesinden dolayı çevre sakinlerine, dolayısıyla davacıya/ davacılara zarar verip vermediğinin araştırılması gerekir. Dosya kapsamına göre, kullanılan istasyonun konumu itibarıyla, uzun sürede kişi ve çevre sağlığına zarar vereceği, bu nitelikteki bir istasyonun halen bulunduğu yerde kullanılmasının sakıncalı bulunduğu, daha uygun ve yerleşim çevresinden daha uzakta kurulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Somut olayda; yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda, çevre binalarda ve davacının meskeninde oturanların sağlık bakımından büyük endişeler taşıdığı, son zamanlarda ülke genelinde ortaya çıkan ve medyada zaman zaman yer alan olumsuz vakaların da bölgede yaşayan insanların yaşamını psikolojik olarak olumsuz biçimde etkilediği, tedirginlik ve ümitsizliğe sevk ettiği açık olup, davacının zarar gördüğünün kabulü gerekir." ifadelerinin kullanıldığı bir kararında Yargıtay, kamu yararı hukuk uygunluk sebebi olarak değerlendirilmesi konusunda oldukça titiz davranılması gerektiğini vurgulamıştır. Y. 4. HD., 12.06.2008 T., 2008/6419 E., 2008/8094 K. (Kazancı Bilgi Bankası). Aynı yönde bkz.: Y. 4. HD., 11.06.2009 T., 2009/5820 E., 2009/7837 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

³³⁷ Çakırca, 2012, 84.

³³⁸ Oğuzman, Öz, 2012, 659; Gökyayla, 1999, 294; Çakırca, 2012, 84.

2.4.1.4. Çevrenin kirlenmesinden zarar doğması

Kirletenin, çevreyi kirleten faaliyetlerinden sorumlu tutulabilmesi için, söz konusu fiilin bir zarara³³⁹ yol açması gerekmektedir³⁴⁰. Ortada tazmini gereken bir zarar olmalı ki kirletenin sorumluluğu söz konusu olsun³⁴¹.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesi kapsamına giren zararlar bakımından bir ayırım yapılmadığından, buradaki zarar, Borçlar Kanunu'ndaki genel hükümlere göre belirlenmelidir. Buna göre, çevreyi kirletici faaliyet sonucunda ya doğrudan ya da dolaylı olarak bir zarar doğmalıdır. Böylece Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sorumlu tutulan kirletenden, maddi zarar olarak fiili zarar, yoksun kalınan kar, cismani zararlar, destekten yoksunluk zararı, cenaze masrafları ve manevi zarar talep edilebilir³⁴².

Tazminat sorumluluğu bakımından zararın eşyaya ya da kişiye ilişkin olması önemli değildir³⁴³. Maddi zararın yanında, çevre kirlenmesinden kaynaklanan manevi zararın³⁴⁴ da tazmini talep edilebilmelidir. Zararın doğduğunu kanıt etmek TMK m. 6'da düzenlenen kanıt koşullarına göre mağdura düşer³⁴⁵. Fakat hayatın olağan akışı içerisinde kişinin çevre kirlenmesine neden olduğu ve bu kirlenmenin çevreye zarar verdiği iddiası kabul edilebiliyorsa, hakimin başka bir delil aramadan kirlenmeye sebep olmanın varlığını kabul

³³⁹ Bkz: Çevre Zararı kavramı için yukarıda 1.3. altındaki açıklamalar.

³⁴⁰ Yargıtay, henüz tamamlanmamış, inşa halinde bulunan bir baz istasyonunun yaratacağı olası çevre ve insan sağlığı zararlarına ilişkin faaliyetin durdurulması talebinin, baz istasyonunun çevreye zarar verip vermeyeceği, zarar verecekse hangi alana kadar ve ne ölçüde yayılarak zarar vereceğinin tespit edilmeden reddedilmesini hukuka aykırı bulmuştur. Y. 4. HD., 28.04.2005 T., 2004/10411 E., 2005/4505 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

³⁴¹ Demir, 2011, 94.

³⁴² Ateş, 1995, 77; Tandoğan, 1986, 46; Akipek, 1994, 18; Ertaş, 2012 118; Demir, 2011, 94.

³⁴³ Gökyayla, 1999, 296; Çakırca, 2012, 84.

³⁴⁴ Yargıtay baz istasyonlarına ilişkin olarak bir kararında, dar anlamda ve para ile ölçülebilen bir zarar yok ise de, baz istasyonunun insanların kalabalık olarak yaşadığı yere yakınlığı, çevre binalarda ve davacı yanın konutlarında yaşayanların sağlık yönünden büyük endişeler taşıdığı, aynı bölgede yaşayan insanların yaşamının psikolojik olarak olumsuz biçimde etkilendiği ve bunun da insanların psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratacağı açık olması nedeniyle davacıların zarar gördüğünün kabulünün gerektiğinin altını çizmiştir. Y. 4. HD., 22.06.2010 T., 2010/4719 E., 2010/7549 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

³⁴⁵ Gökyayla, 1999, 295; Çakırca, 2012, 84.

etmesi gerekir³⁴⁶. Zarar gören, gerçek bir kişi olabileceği gibi, özel hukuk veya kamu hukuku tüzel kişisi de olabilir³⁴⁷.

2.4.1.5. Kirletici faaliyet ile zarar arasında uygun illiyet bağının bulunması

Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğundan bahsedebilmek için çevrenin kirlenmesine neden olan olay ile ortaya çıkan zarar arasında uygun illiyet bağının bulunması gerekir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, batan bir geminin denizde yarattığı çevre kirliliğine ilişkin illiyet bağının varlığını incelediği bir kararında, denizden ve havadan yapılan bilirkişi incelemesinde ve resmi makamların çoğu gözleme dayanan yansız raporlarında, davalı donatana ait tankerin infilak ederek battığının, bunu takiben denizde çevre kirliliğinin oluştuğu ve akıntıların etkisiyle Türk Karasuları'na geldiğinin açıkça belirlenmesinden yararlanmıştı. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, olay tarihinde Karadeniz'de başka bir tankerin infilak edip battığı da ileri sürülmediğinden, denizde çevre kirliliği oluşturan petrolün, davalının tankerinden meydana geldiğini; geminin batması ile denizde oluşan kirlenme arasında illiyet bağı olduğunu kabul etmiştir³⁴⁸.

Çevre zararlarında çoğunlukla karşılaşılan illiyet sorunu, birden fazla işletmenin ya da faaliyetin çevrenin kirliliğine yol açması durumlarında ortaya çıkar. Bu durumlarda hangi işletmenin ya da faaliyetin kirlenmenin esas nedeni olduğu belirlemek her zaman kolay olmaz. Ortak illiyet, yarışan illiyet ve seçimlik illiyet hallerinde durum bu biçimde ortaya çıkar³⁴⁹. Ortak illiyet, her biri tek başına bu sonucu doğurmaya yeterli olmayan birden fazla sebebin bir araya gelmesiyle zararlı sonuçlar doğuran sebepler topluluğudur. Zararlı sonuç ancak hukuken önemli nitelikteki birden çok zararın bir araya gelmesiyle oluşmuşsa ortak illiyet söz konusudur³⁵⁰. Zararlı sonucun sebeplerini ortaya çıkaran

³⁴⁶ Gökyayla, 1999, 295.

³⁴⁷ Yargıtay bir çimento fabrikasının çıkardığı zehirli gaz ve toz artıklarının il merkezinde tüm canlılara zarar verdiğini ileri sürerek zararın önlenmesini talep eden kamu tüzel kişisi niteliğinde olan Belediyenin istemini kabul etmiştir. Y. 1. HD., 25.12.1981 T., 1981/14350 E., 1981/ 14955 K. (Kazancı Bilgi Bankası), Çakırca, 2012, 86.

³⁴⁸ Y. HGK., 19.06.1991 T., 1991/4-294 E., 1991/368 K. (Kazancı Bilgi Bankası). Çakırca, 2012, 86, 87.

³⁴⁹ Gökyayla, 1999, 296; Çakırca, 2012, 87.

³⁵⁰ Eren, 2017, 568; Kılıçoğlu, 2016, 324; Erişgin, 2005, 118.

YHGK ortak illiyeti: "Ortak, yaşanan illiyette eylem niteliği itibariyle olayların doğal ve alışılmış akışına, hayat tecrübelerine ve objektif olasılığa göre bu türden bir zarar doğurmaya elverişli ise o eylemle, zarar

kusurlu davranışlar hem kasti hem de ihmali olabilir. Çevre kirlenmesi sonucunda oluşan zararların birçoğunda da ortak illiyet mevcuttur³⁵¹. Örneğin, bir nehir kenarında bulunan iki fabrikanın, birbirlerinden habersiz olarak, tek başlarına nehri kirletmeyecek nitelik ve nicelikte olan atıklarını nehre boşaltmaları ve bu nehirden beslenen tarımsal arazilerinin ürünlerinin zarar görmesi durumunda, nehrin kirlenmesi açısından ortak illiyet söz konusudur³⁵².

Yarışan illiyet ise birden fazla sebepten her biri tek başına, diğeri olmaksızın zararlı sonucu meydana getirebilecek durumdaysa söz konusu olur³⁵³. Burada birden fazla kişinin gerçekleştirdiği sebeplerden her biri tek başına zararlı sonucu ortaya çıkarmaya kafidir. Aynı iki fabrikadan bir göle dökülen atıklardan her biri içerdikleri zararlı madde dolayısıyla, gölün kirlenmesine ve balıkların ölümüne sebep olmaları durumunda, fabrika sahiplerinden her biri zararlı sonucu gerçekleştirmiş olur³⁵⁴.

Seçimlik illiyette ise, zararlı sonucu birden fazla sebepten yalnızca biri fiilen ortaya çıkarmış, ancak somut olayda bu sebebin hangisi olduğu bilinmiyorsa bahsedilir³⁵⁵. Örnek olarak, atık sularını aynı nehre boşaltan iki arıtma tesisinin, atık su kanalları şiddetli yağmur sebebiyle taşmış ve bunun sonucunda nehrin büyük ölçüde kirlendiği belirlenmiştir. Tesislerin boşaltım işlemlerinin fiili olarak hangi sırayla gerçekleştirdikleri bilinmiyorsa burada seçimlik illiyetten bahsedilebilir³⁵⁶.

Böyle durumlarda failleri vermiş oldukları zararlardan dolayı müteselsilen sorumlu tutma yoluna gidilir³⁵⁷. Ortak illiyet ve yarışan illiyet durumlarında müteselsil sorumluluk

arasında uygun illiyet bağı var demektir. Sözü edilen bu tür illiyetten birden çok sebebin birleşmesiyle zarar doğmuş ise buna ortak illiyet diyebiliriz." şeklinde tanımlamıştır Y. HGK., 05.11.2003 T., 2003/13-657 E., 2003/628 K. (www.hukukturk.com arşivi).

³⁵¹ Güneş, 2015, 335, Çakırca, 2011, 86.

³⁵² Erişgin, 2005, 118; Eren, 2017, 569.

³⁵³ Eren, 2017, 570; Kılıçoğlu, 2016, 324; Erişgin, 2005, 118; Güneş, 2015, 335.

³⁵⁴ Eren, 2017, 570; Çakırca, 2011, 86.

³⁵⁵ Eren, 2017, 571; Erişgin, 2005, 139; Çakırca, 2011, 86; Güneş, 2015, 335, 336.

³⁵⁶ Erişgin, 2005, 131.

³⁵⁷ Çakırca, 2011, 86; Gökyayla, 1999, 197; Demir, 2011, 110 vd.

doğar³⁵⁸. Kural olarak seçimlik illiyet halinde sorumluk olmasa da, bazı hallerde istisnai olarak müteselsil sorumluluğun kabul edilmesi gerektiği iddia edilmektedir³⁵⁹.

İlliyet bağının kesildiği haller ise; mücbir sebep, zarar görenin ağır kusuru ve üçüncü kişinin ağır kusurudur³⁶⁰. Mücbir sebep; Kişinin kendisi ve işletmesi dışında gerçekleşen, öngörülemeyen ve önlenemeyen olaylardır³⁶¹. Çevre kirliliğinde mücbir sebep dolayısıyla illiyet bağına ve sorumluluğa dair Yargıtay'ın kararı örnek verilebilir. Çimento fabrikası deprem sebebiyle yıkıldığında çevreye saçılan kimyasallar sebebiyle sorumlu tutulamayacağını, depremin illiyet bağını kestiği ileri sürülmektedir³⁶². Fakat Yargıtay'ın 17 Ağustos 1999 depremine ilişkin kararlarında, illiyet bağının kesilmediğini zira zarar veren olayın deprem değil, davalıların yönetmeliklere uygun olmayan bir bina inşa etmeleri olarak tespit edilmiştir³⁶³. Mücbir sebebin, illiyet bağını kesip kesmediğini her somut olayda ayrıca değerlendirmek gerekir³⁶⁴.

Zarar görenin kusurlu davranışı ise ancak illiyet bağını kesecek yoğunlukta; kast ya da ağır ihmal derecesindeyse illiyet bağını kesebilir³⁶⁵. Aksi takdirde, illiyet bağının kesilmesinden söz edilemez³⁶⁶. Üçüncü kişinin kusuruysa sadece zarar verici olayın ortaya çıkmasında, sorumluluğu doğuran sebebin önüne geçecek ağırlıktaysa, ağır kusurlu davranışları söz konusuysa³⁶⁷ illiyet bağını kesebilir³⁶⁸.

³⁵⁸ Gökyayla, 1999, 197; Güneş, 2015, 336.

³⁵⁹ Eren, 2017, 571.

³⁶⁰ Kılıçoğlu, 2016, 325; Eren, 2017, 579 vd.; Erişgin, 2005, 131; Güneş, 2015, 336.

³⁶¹ Kılıçoğlu, 2016, 325; Erişgin, 2005, 123; Çakırca, 2011, 87.

³⁶² Ateş, 2005, 79.

³⁶³ "...Gerçek durum, davalıların binayı depreme dayanıklı durumda yapmamalarıdır. Eğer bina, yazılı bulunan yapı yönetmeliklerine ve teknik koşullara uygun yapılsaydı, buna karşın deprem nedeniyle yıkılsaydı, bu durumda, zararlar hukuka aykırı eylem arasındaki illiyet bağı kesilmiş olacağından davalıların sorumluluklarına gidilmeyecekti. Hiç deprem olmasaydı, davalıların yıllarca önce işledikleri hukuka aykırı eyleminden dolayı, zararda olmadığı için eldeki davaya konu edilen biçimde bir ödence davası açılmayacaktı. Diğer bir anlatımla, davalıların hukuka aykırı eyleminin, ileride bir zarar doğuracağı varsayımı ile bu nitelik ve kapsamda sorumluluklarına gidilmeyecekti." ifadeleri ile Yargıtay deprem yönetmeliğine aykırı binaların yıkıma sebep olduğunu, bu bağlamda da depremin illiyet bağını kesmediğini vurgulamıştır. Y. 4. HD., 03.02.2005 T., 2004/7039 E., 2005/746 K. (www.hukukturk.com arşivi); Y. HGK., 22.10.2003 T., 2003/4-603 E., 2003/594 K. (www.hukukturk.com arşivi).

³⁶⁴ Erişgin, 2005, 126

³⁶⁵ Kılıçoğlu, 2016, 325.

³⁶⁶ Y. 4. HD., 17.04.2007 T., 2006/6233 E., 2007/5135 K.; Y. 4. HD., 26.04.1999 T., 1999/2788 E., 1999/3666 K. (www.hukukturk.com arşivi).

³⁶⁷ Kılıçoğlu, 2016, 325.

2.4.2. Sonuçları

Çevre kirliliğinden zarar görenler Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre tazminat davası açabilir. Bununla birlikte çevre hakkı bir kişilik hakkı olduğundan kişilik haklarının ihlaline bağlanan TMK'nın 25. maddesinde düzenlenen davalar da açılabilir. Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre durdurma önleme eski hale getirme gibi davaları açmak mümkün görünmese aynı maddenin 2. fıkrasına göre genel hükümlere dayanılarak bu talepler ileri sürülebilir³⁶⁹. Burada üzerinde durulması gereken bir düzenleme de TBK'daki sorumluluğun birden çok sebebe dayandığı durumlarda uygulanacak hüküm olan *"Sebeplerin yarışması"* başlıklı 60. maddedir. Buna göre:

"Bir kişinin sorumluluğu, birden çok sebebe dayandırılabilir hâkim, zarar gören aksini istemiş olmadıkça veya kanunda aksi öngörülmedikçe, zarar görene en iyi giderim imkânı sağlayan sorumluluk sebebine göre karar verir."

Bu hüküm çevre kirliliğinde doğan sorumlulukta da uygulanabilecektir. Çevre Kanunu'nun 28. maddesi, kirlitenin diğer kanun hükümlerine göre sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Zarar gören Çevre Kanunu'na veya diğer hükümlerden birine dayanarak talepte bulunabilir. Çevre kirliliği sonucu oluşan zararı gidermede hakim zarar görene en iyi giderim imkânı sağlayan sorumluluk sebebine göre karar verecektir.

Kirliten çevre kirliliğinden dolayı sorumlulukta davalı konumunda olup, kirlitenin sorumlu olması için kirlenmeye neden olan işletmenin maliki olma zorunluluğu yoktur, işleteni olması yeterlidir. Zarara birden fazla kirliten neden olmuşsa bunlar, TBK m. 60 gereği ortaya çıkan zarardan müteselsilen sorumludur³⁷⁰.

Zamanaşımı bakımından konu incelendiğinde, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde *"Çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat*

³⁶⁸ "Yargıtay da üçüncü kişi kusurunun illiyet bağıni kesebilmesi için kusurunun çok ağır olması, birinci sebebin geri plana itilmesi gerekli olduğunu, aksi halde birinin zincirleme sorumluluk ilkeleri gereği sorumlu tutulacakları gözden kaçırılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Y. 4. HD., 09.02.2010 T., 2009/7021 E., 2010/1034 K.; Y. 13. HD., 24.02.2003 T., 2002/12730 E., 2003/ 1774 K.; Y. 4. HD., 10.07.2000 T., 2000/6166 E., 2000/6793 K.; Y. 13. HD., 28.12.1981 T., 1981/7260 E., 1981/8541 K. (www.hukukturk.com arşivi)". Çakırca, 2011, 87.

³⁶⁹ Ertaş, 2012, 170.

³⁷⁰ Ertaş, 2012, 172.

yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımına uğrar” hükmü bulunmaktadır. Ancak Türk Borçlar Kanunu ile düzenlen zamanaşımı hükmü (m. 72) Çevre Kanunu ile getirilen tazminat sorumluluğuna ilişkin zamanaşımı süresinden farklıdır. Türk Borçlar Kanunu’nun 72. maddesine göre; “Tazminat istemi, zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başlayarak iki yılın ve her hâlde fiilin ilendiği tarihten başlayarak on yılın geçmesiyle zamanaşımına uğrar. Ancak, tazminat ceza kanunlarının daha uzun bir zamanaşımı öngördüğü cezayı gerektiren bir fiilden doğmuşsa, bu zamanaşımı uygulanır.” Kanaatimizce Çevre Kanunu’nun 28 inci maddesinde düzenlenen zamanaşımı, zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrenme zamanaşımıdır. Çevresel zararların çok uzun bir süreçte ortaya çıkabildiği ve bazen tespitin yapılması çok geç olabildiği düşünüldüğünde bu sürenin 5 yıla çıkarılması olumlu olmuştur. Uzun zamanaşımı yani fiilin gerçekleşmesinden itibaren her halde uygulanacak zamanaşımı süresi ise, genel hükümlere göre, yani Türk Borçlar Kanunu’nun 72. maddesi uygulanacaktır³⁷¹.

2.5. Türk Medeni Kanunu’na Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu

2.5.1. Komşuluk Hukuku Kuralları Çerçevesinde Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu

Türk Medeni Kanun’un “Taşınmaz Mülkiyetinin Kısıtlamaları” başlığı altında yer alan, “Komşu Hakkı” kenar başlığında taşınmazın kullanımına dair kısıtlamalar ve buna ilişkin kurallar bulunmaktadır. TMK m. 737:

“Herkes, taşınmaz mülkiyetinden doğan yetkileri kullanırken ve özellikle işletme faaliyetini sürdürürken, komşularını olumsuz şekilde etkileyecek taşkınlıktan kaçınmakla yükümlüdür.

Özellikle, taşınmazın durumuna, niteliğine ve yerel âdete göre komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi aşan duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartarak, gürültü veya sarsıntı yaparak rahatsızlık vermek yasaktır.

³⁷¹ Alica, S. (2011). “Çevrenin Korunmasına İlişkin Sorumluluk Kurallarının Yargıtay Kararları Kapsamında İncelenmesi”. YÜHFD, Vol. VIII No.1, 69, 70.

Yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan denkleştirmeye ilişkin haklar saklıdır.” düzenlemesini getirmektedir.

Bu hükme göre; herkes, kendi taşınmazını kullanırken ve özellikle işletme faaliyetlerini sürdürürken komşusuna zarar verecek taşkınlıklardan kaçınmak zorundadır. Bu madde ile taşınmazın durumuna, niteliğine ve yerel adete göre komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi aşan duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartarak, gürültü veya sarsıntı yaparak rahatsızlık vermek yasaklanmıştır. Üçüncü fıkra ile taşınmaz malikinin sorumluluğuna ilişkin 730. maddede olduğu gibi, yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan istemlerin ileri sürülebileceği kabul edilmiştir. Komşuluk kuralları ile kişilerin olumsuz davranışları; yani komşularını rahatsız edecek taşkınlıklarını önlemek amaçlanmaktadır. Söz konusu taşkınlıklar yerel adetin öngördüğü sınırlar içinde kalsa bile kaçınılmaz olması durumunda, bundan doğan zararların denkleştirilmesi istemlerinde, fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi³⁷² uygulanacaktır³⁷³.

TMK m. 737 taşınmaz malikine, kural olarak, taşınmazını kullanırken istediği müdahalelerde bulunma hakkını vermektedir. Zira komşular tarafından hoş görülebilecek derecedeki gürültü, toz, duman gibi müdahaleler taşkınlık olarak kabul edilmemektedir. Komşular bu nitelikteki müdahalelere katlanmalıdır. Bu zorunluluk, komşuların birbirlerine karşı hoşgörülü olmaları gerektiği kuralından kaynaklanmaktadır³⁷⁴.

Birlikte yaşama zorunluluğunun sonucunda komşuluk ilişkileri taşınmaz malikinin sahip olduğu yetkileri belirli oranda sınırlamıştır³⁷⁵. Komşu kavramı sadece coğrafi olarak birbirine bitişik taşınmazların malikini değil, daha geniş çevre ve alanda yaşayan kişileri ifade eder³⁷⁶. Bundan dolayı taşınmazın kullanımından dolayı olumsuz etkilenen ve birbiriyle bitişik olmayan taşınmaz malikleri de komşu sayılır³⁷⁷.

³⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz: Aşağıda 2.5.3. altındaki açıklamalar.

³⁷³ Alica, 2011, 61; Güneş, 2015, 310.

³⁷⁴ Çakırca, 2012, 65.

³⁷⁵ Eren, 2011, 366.

³⁷⁶ Eren, 2011, 366; 456; Güneş, 2015, 307; Çakırca, 2012, 66.

³⁷⁷ Eren, 2011, 366.

TMK m. 737 düzenlemesi, TMK m. 730 hükmünü tamamlayıcı niteliktedir³⁷⁸. Buna göre, çevre etkilerini kapsamına alan mülkiyete getirilen sınırlandırmalara uyulmaması durumunda, mülkiyetin aşkın kullanımı ortaya çıkar. Mülkiyet hakkının aşkın kullanılmasının sonuçları ise Türk Medeni Kanunu'nda açık olarak ifade edilmiştir. Buna göre; taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimse, durumun eski haline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava etme hakkına sahiptir³⁷⁹.

Yüksek Mahkeme komşuluk hukukunun uygulanmasına ilişkin; çimento fabrikasından çıkan zararlı tozlar ve suların sızması, fabrikadan çıkan pis sular, kanalizasyon suları nedeniyle çevrede oluşan zararların tazminine; fabrikadan çıkan gürültünün, işkembeci dükkanından çıkan koku ve gürültünün giderilmesi yönünde farklı kararlar vermiştir. Bu kararlarda, komşuluk kavramı belli bir uzaklık ya da yakınlığa göre değerlendirilmemiş, bir taşınmazın veya üzerindeki tesisin kullanılması sebebiyle meydana gelen olumsuz etkilerin ulaşabileceği her yer komşuluk kavramı içinde değerlendirilmiştir³⁸⁰. Son zamanlarda komşuluk hukukuna dair çoğu uyuşmazlığın konusu evde hayvan beslemeye ve gürültüye ilişkindir. Yargıtay bu tür uyuşmazlıkları genelde çevre kirliliği bakımından da incelemektedir. Yargıtay evde hayvan beslenmesini "mülkiyet hakkı" kapsamında değerlendirdiği bir kararında "*hayvan sahiplerinin sorumluluğunu*" tartışmıştır. Kararda³⁸¹;

"Davalının, mülkiyet hakkı kapsamında hayvan beslemesi en doğal hakkıdır. Gerek evcil, gerekse sokak hayvanlarının beslenilmesi insanın insan olmasından kaynaklanan bir görevi ve aynı zamanda hakkıdır. Ancak, bunun yapılması sırasında başkalarının haklarına zarar vermemek gerekir. Hayvanları sahiplenen veya ona bakan kişi, onları barındırmak, türüne uygun olan ekolojik gereksinmelerini sağlamak, sağlığına dikkat etmek, insan, hayvan ve çevre sağlığı açısından gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdür.

³⁷⁸ İnal, T. (1995). "*Taşınmazın Malik veya Malik Gibi Davranan Tarafından Taşkın Surette Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Fransız Hukuku ile Karşılaştırılması, Kapsamı ve Sonuçları*". Coşkun Kırca'ya Armağan, İstanbul, 116.

³⁷⁹ Akipek, J., Akıntürk, T. (2009). *Eşya Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 557.

³⁸⁰ Alica, 2011, 63.

³⁸¹ 4. HD, 09.06.2009 E.13339, K.7728.

Bunun yanında hayvan sahipleri, sahip oldukları hayvanlardan kaynaklanan çevre kirliliğini ve insanlara verilebilecek zarar ve rahatsızlıkları önleyici önlemleri almakla da yükümlü olup zamanında ve yeterli seviyede önlem alınmamasından kaynaklanan zararların ödemeleri de yasal zorunluluktur. Ev ve süs hayvanlarının kontrolü, hayvanların çevreye verecekleri zarar ve rahatsızlıkları önleyici önlemleri almak da hayvan sahiplerinin sorumluluğundadır.

Hayvan sahiplerinin bu önlemleri almaları mahkemelerden istenebilirse de mahkemelerce belirlenecek önlemlerin uygulanabilir olması da gereklidir... Davalının beslediği evcil hayvanlar ve evcil hayvanları beslemesinden faydalanan sokak hayvanlarının davacıya zarar vermemesi yönünde alınabilecek önlemlerin belirlenmesi gerekir.” gerekçesine dayanılarak, davalıya ait hayvanların davacının evine, bahçesine ve tüm eklentilerine girmesini önleyebilecek biçimde çekilecek tel örgü belirlenerek karar verilmesi, bu istemler dışındaki istemlerin reddedilmesine hükmedilmiştir³⁸².

Çevre etkileri yaratan müdahaleler genel olarak, bireylerin faaliyetlerinden dolayı çevrede oluşan olumsuz ve istenmeyen neticelerdir³⁸³. Bunlar çevredeki unsurların özüne yönelik doğrudan bir tecavüz biçiminde değil, bir faaliyet dolayısıyla ortaya çıkarak çevreyi etkiler³⁸⁴. Türk Medeni Kanunu’nda çevre etkileri yaratan müdahaleler, bir taşınmazın kullanılması veya işletilmesi neticesinde meydana gelen ve komşu taşınmaz üzerinde etkilerini doğuran müdahaleler ile sınırlı tutulmuştur³⁸⁵.

Türk Medeni Kanunu m. 737’de çevre etkisi yaratan müdahaleler, duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartmak, gürültü veya sarsıntıya sebebiyet vermek şeklinde sayılmış olsa da bu sayımın sınırlı sayıda (*numerus clauses*) olduğu değerlendirilemez. TMK m. 737/2’de yer alan “özellikle” ifadesi de, madde metninde belirtilen müdahalelerin örnek

³⁸² Alica, 2011, 63, 64.

³⁸³ Çakırca, 2012, 66.

³⁸⁴ Sirmen, L. (1986). *Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu*. (2 Nisan 1986 günü Selçuk Üniversitesinde yapılan "Mülkiyet" panelinde bildiri olarak sunulmuştur. Ancak daha sonra yapılan kanuni değişiklikler işlenmiştir.), 286, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/302/2843.pdf> adresinden 11.11.2016 tarihinde alınmıştır.

³⁸⁵ Uluhan, İ. (2012). *Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı*. İstanbul, 159; Çakırca, 2012, 66.

niteliğinde olduğunu göstermektedir³⁸⁶. TMK m. 737'nin uygulanması bakımından müdahalenin devamlılığı aranmadığı gibi, müdahaleye yol açan kişinin taşınmazın maliki olma zorunluluğu da aranmaz³⁸⁷. Çevre etkisi yaratan müdahaleler genel olarak olumlu müdahaleler, olumsuz müdahaleler ve manevi müdahaleler olmak üzere üç gruba ayrılarak incelenmektedir³⁸⁸.

Olumlu müdahaleler (*positiven Immissionen*); katı, sıvı ve gaz halindeki müdahaleler yoluyla çevrede olumsuz etkilere yol açarlar. Olumlu müdahalelere havanın kirlenmesine sebebiyet veren is, kurum, duman, toz oluşturmak; kötü koku yaratmak; gürültü yapmak yer sarsıntısına yol açmak, nükleer atık oluşturmak ve bununla toprağı, havayı, suyu kirletmek örnek olarak gösterilebilir³⁸⁹.

Olumlu müdahaleler, TMK m. 737'nin koruma alanı kapsamındadır. TMK m. 737'de sayılan çevre etkisi yaratan müdahaleler arasında olumlu müdahaleler de bulunmaktadır. Medeni Kanun düzenlemesi içerisinde yer alan kaynak sularının kirlenmesi olumlu müdahale olarak kabul edilebilir. Önemli ölçüde yararlanılan veya yararlanmak amacıyla suyu biriktirilen kaynakları veya kuyuları kazı, yapı veya benzeri faaliyetlerden dolayı kısmen de olsa kirletip, malikine ya da hak sahibine zarar veren kimse, bu zararı TMK m. 757 gereğı tazmin etmek zorundadır³⁹⁰. Bu hükmün uygulanması için kesilen veya kirlenilen kaynaklar veya kuyular önemli ölçüde yararlanılan veya yararlanılmak amacıyla suyu biriktirilen kaynak veya kuyulardan olmalıdır. Kesme ya da kirlenme kısmi de olabilir. Komşu arazinin maliki veya arazide hak sahibi olan kişi zarar gören olabilir. Burada tazminat için zarar veren taşınmaz malikinin kusuru aranmadığı için bir kusursuz sorumluluk söz konusudur. TMK m. 757'deki giderim borcu yalnızca özel mülkiyete tabi kaynaklar için geçerlidir. Zarar gören, taşınmazında oturma, onu işletme veya bir yerin içme ya da kullanma suyunu temin için gerekli olan kaynakların kirlenmesi

³⁸⁶ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 459; Sirmen, L. (2014). *Eşya Hukuku*. (2. Basi). 478.

³⁸⁷ Uluşan, 2012, 160, 161.

³⁸⁸ Sirmen, 1986, 285.

³⁸⁹ Akipek, Akıntürk, 2009, 258; Sirmen, 1986, 258.

³⁹⁰ Akipek, Akıntürk, 2009, 558; Eren, 2011, 378; Güneş, 2015, 308; Çakırca, 2012, 67.

halinde, kaynağın olabildiği ölçüde eski duruma getirilmesini de isteyebilir³⁹¹. Kaynakların kirlenmesinde taşkın bir müdahalenin varlığı aranmamaktadır³⁹².

Olumsuz müdahale (*negativen Immissionen*) ise, bir taşınmazın işletilmesi veya kullanılması sebebiyle komşu taşınmazın hava, ışık, rüzgar gibi enerji kaynaklarından faydalanmasının engellenmesi ya da manzarasının kapatılması gibi davranışlardır. Olumsuz müdahalelerin de TMK m. 737'nin koruma alanı kapsamında oluşunu kabul etmek gerekir. Zira sanayileşmenin ve kentleşmenin giderek arttığı günümüzde, çevreyi korumak için TMK m. 737'nin olabildiğince geniş yorumlanması doğru olacaktır³⁹³.

Manevi müdahalelerden ise bir taşınmazın işletilmesi ya da kullanılması neticesinde komşuların manevi bütünlüklerini etkileyen; ruh sağlıklarını ve iç huzurlarını bozan, hoşla gitmeyen müdahaleleri anlamak gerekir. Örneğin, akıl hastanesi olarak kullanılan komşu binadaki akıl hastasının bakışları, belediyenin hayvan itlaf alanının çevrede bulunması, mezarlık, genelev, genel tuvaletler, sürekli atlama tehlikesi oluşturan işyeri kurulması manevi müdahalelerdir³⁹⁴.

2.5.2. Taşınmaz Malikinin Sorumluluğunun Koşulları ve Sonuçları

TMK m. 730 taşınmaz mülkiyetinin kullanılmasında, taşınmaz mülkiyetinin sınırlarının aşılması durumunda malikin sorumluluğuna ilişkindir. Buna göre malik, mülkiyet hakkını kullanırken Kanun tarafından belirlenen sınırları aşması durumunda mülkiyet hakkını taşkın bir şekilde kullanmış olacaktır. Bunun neticesinde de malik, zarar görenin, zarar tehlikesinin giderilmesi, zarar tehlikesinin önlenmesi, zararın tazmini ve yöresel örfe uygun ve kaçınılmaz müdahalelerin denkleştirilmesi talepleri ile karşılaşabilecektir³⁹⁵. Malik, mülkiyet hakkını kullanırken ödevlerine uygun hareket etmez ve bundan dolayı komşusuna zarar verirse bu zararı tazmin etmek zorunda kalacaktır³⁹⁶. Taşınmaz malikinin mülkiyeti taşkın kullanması çevre müdahalelerinden de kaynaklanabileceğinden dolayı TMK m. 730, komşuluk hukukunun bir parçası olarak,

³⁹¹ Eren, 2011, 378; Çakırca, 2012, 67.

³⁹² Çakırca, 2012, 67.

³⁹³ Akipek, Akıntürk, 2009, 558; Sirmen, 1986, 287; Ulusan 2012, 164; Çakırca, 2012, 67.

³⁹⁴ Akipek, Akıntürk, 2009, 558; Sirmen, 1986, 288; Ulusan 2012, 164; Çakırca, 2012, 67; Güneş, 2015, 308.

³⁹⁵ Eren, 2015, 457; Çakırca, 2012, 68.

³⁹⁶ Eren, 2015, 655.

çevreyi kirletenin sorumluluğuna gidilebilecek yollardan biridir³⁹⁷. Taşınmaz malikinin buradaki sorumluluğu, kusura dayanmayıp, malike kurtuluş kanıtı getirme imkânı vermediği için ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk olduğu kabul edilmektedir. Kusur şartı aranmadığından malikin ayırt etme gücüne sahip olması da gerekmez. Malikin sorumluluğu mülkiyet hakkının taşkın kullanılmasından kaynaklandığından, malik, beklenmeyen hal ve üçüncü kişilerin davranışından sorumlu değildir³⁹⁸.

TMK m. 730 uyarınca sorumlu tutulabilecek olan sadece taşınmaz malikidir. Bu durum taşınmaz malikinin taşınmazını kullanırken veya işletirken yardımcı kişiler kullanması halinde de geçerlidir. Yardımcı kişi kavramı geniş yorumlanarak bu kavrama malikin birlikte yaşadığı aile bireyleri, hizmet sözleşmesiyle çalışan işçileri, taşınmaz üzerinde kişisel hak sahibi olanlar girer. Taşınmaz maliki, kusursuz sorumluluğun geçerli olduğu çevre etkisi yaratan müdahalelerin varlığı halinde, yardımcı kişileri seçerken veya onlara talimat verirken gereken özeni gösterdiğini kanıtlayarak sorumluluktan kurtulamaz³⁹⁹. Sınırlı ayni hak sahipleri mülkiyet hakkını kullandıkları oranda, yaptıkları taşkın müdahalelerden doğan zararlardan TMK m. 730 kapsamında sorumlu olacaklardır⁴⁰⁰. Taşınmazı kişisel bir hakka dayanarak kullanan kişilerin TMK m. 730 kapsamında sorumlu olup olamayacakları konusunda ise görüş birliği yoktur. Kişisel hak sahiplerinin malik gibi yaptıkları müdahaleler sebebiyle malik gibi sorumlu olmaları olanaklı olmalıdır diyen bir görüş bulunsa da hakim görüş; taşınmazı bir kişisel hakka dayanarak kullananların TMK m. 730'a tabi tutulamayacaklarıdır⁴⁰¹. Bunun gerekçesi ise sorumluluğun kusursuz sorumluluk olması ve bu sorumluluk türünün istisnai olmasından dolayı bu sorumluluk halinin genişletilemeyeceği, kusursuz sorumluluğun ancak kanunda açıkça düzenlenen kişilere uygulanabileceği şeklinde açıklanmaktadır⁴⁰². İsviçre Federal Mahkemesi'nin⁴⁰³ aksine Yargıtay⁴⁰⁴ kararlarında taşınmaz üzerinde kişisel bir hakka sahip

³⁹⁷ Çakırca, 2012, 68.

³⁹⁸ Eren, 2015, 656; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 477.

³⁹⁹ Eren, 2015, 661.

⁴⁰⁰ Akipek, Akıntürk, 2009, 572; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 483; Sirmen, 1986, 289; Eren, 2011, 279; Eren, 2015, 660; Esener, Güven, 2012, 265; Çakırca, 2012, 70.

⁴⁰⁰ Eren, 2015, 655; Akipek, Akıntürk, 2009, 572.

⁴⁰¹ Eren, 2015, 660

⁴⁰² Eren, 2015, 660.

⁴⁰³ BGE 104 II 19 vd, BGE 101 II 249.

⁴⁰⁴ "MK" nun 656. maddesi hükmüne ve devamlılık kazanan yargısal uygulamalara göre, komşuluk hukuku açısından taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını kullanırken komşu taşınmaza verdiği zarardan sorumlu

olan kişinin TMK m. 730'a göre sorumlu olamayacağı kanaatindedir. Biz de taşınmazda kişisel hak sahibi olanların TMK m. 730'a göre sorumlu olamayacağını düşünüyoruz.

Paylı mülkiyete tabi taşınmazlarda paydaşların sorumlulukları da tartışmalı olmakla birlikte zararın tazmininden zarar veren fiili gerçekleştiren paydaşın sorumlu olacağı, eski hale getirme ve tedbir alma yükümlülüğünün tüm paydaşlara ait olacağı kabul edilmektedir⁴⁰⁵. Elbirliği mülkiyetinde ise zararın tazmininden ortakların tamamı sorumlu olacaktır⁴⁰⁶. Kamu mallarının taşkın kullanılmasından doğan zarardan kamu tüzel kişileri sorumludur. Hakim görüş bunlarda komşuluk ilişkileri ve TMK m. 730 yönünden özel hukuk hükümlerinin geçerli olduğu yönündedir⁴⁰⁷.

2.5.2.1. Koşulları

Taşınmaz malikinin sorumluluğunun koşulları genel ve özel koşulları olarak ikiye ayrılabilir. Genel koşullar; zarar, uygun illiyet bağı ve hukuka aykırılıktır. Sorumluluğun özel koşulları ise, taşınmaz malın üzerinde aynı hak bulunması ve taşkın bir kullanma olmasıdır⁴⁰⁸.

TMK m. 730'un uygulanabilmesi için malik, taşınmaz mülkiyetine dair hakkını yasal kısıtlamalara aykırı şekilde kullanmış olmalıdır. Mülkiyet hakkının taşkın kullanılması taşınmazın kullanılması veya işletilmesi sonucunda ortaya çıkmışsa, TMK m. 730 anlamında taşınmaz malikinin sorumluluğu söz konusu olur. Taşkın kullanım taşınmaz malikinin Kanun'un yüklediği ödevlerin ihlal edilmesiyle ortaya çıkar. Malike ödev yükleyen kurallar özel hukuk normlarından kaynaklanabileceği gibi komşunun kişisel

olacağı gibi, taşınmaz üzerinde irtifak, intifa hakkı gibi sınırlı aynı hak sahibi olan kişide bu haktan kaynaklanan yetkilerini kullanmaktan meydana getirdiği zarardan sorumludur. Ne var ki; kira, hizmet, vekillik gibi bir sözleşme ilişkisi gereğince taşınmazı elinde bulunduran kimselerin yetkilerini aşmaktan doğan zarardan sorumlu tutulmaları olanaksızdır." Y. 1. HD. 20.04.1981 T., 1981/5559 E., 1981/5379 K. (www.hukukturk.com arşivi). *"..davalının malik olmaması nedeniyle ve olay tarihi itibarıyla da tatbiki mümkün olmayan komşuluk hukukuna ilişkin TMK.nun 730. (eski 656.) maddesinin uygulanmasının mümkün olmadığı düşünülmeyen hakkında kusursuz sorumluluk ilkesiyle hüküm kurulmasının yasaya aykırıdır."* "Y. 11. HD. 25.04.2005 T., 2004/7371 E., 2005/4198 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

⁴⁰⁵ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 484.

⁴⁰⁶ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 484.

⁴⁰⁷ Eren, 2015, 661; Kamu mallarının kullanılmasında sorumluluğun İdare Hukuku'na tabi olduğu görüşü için bkz: Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 484, 385.

⁴⁰⁸ Eren, 2015, 658 vd.; Güneş, 2015, 313, 314; Esener, T., Güven, K. (2012). *Eşya Hukuku*. Ankara, 264, 265.

yararını korumak için konulan kamu hukuku normlarından da kaynaklanabilir⁴⁰⁹. Söz konusu ödevlerin ihlal edilmesi olumlu müdahalelerle, olumsuz müdahalelerle veya manevi müdahalelerle de olabilir⁴¹⁰.

Taşkın kullanma taşınmazın işletilmesi veya kullanılması ile ilgili olmalıdır. Zarar taşınmaz malın kullanılması yararlanılması veya işletilmesinden meydana gelmelidir. Taşkınlık etkilerini taşınmaz malın sınırlarından aşarak başka bir taşınmaz üzerinde göstermelidir. Zarar veren taşınmazın sınırları içerisinde bir zarar doğarsa bu hüküm uygulanmaz⁴¹¹.

Yerel adete uygun ve kaçınılmaz nitelikte olan taşkınlıkların söz konusu olduğu durumlarda ise, zarar gören, kaçınılmaz olan taşkınlığa katlanacak, ancak zararının uygun bir bedelle denkleştirilmesini mahkemeden talep edebilecektir (TMK m. 730/2). Hakim tarafların menfaatlerini göz önüne alarak, yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan taşkınlıkların varlığını takdir edecektir. Hakim, taraflar arasındaki çıkar çatışmalarını dengelerken TMK m. 737’de yer alan, zarar veren taşınmazın durumundan ve özelliğinden, yöresel örfe göre komşular arasındaki hoşgörü sınırından, taşkınlığın o yörede olağan karşılanıp karşılanmadığından, çevre mevzuatına uygun olup olmadığından faydalanabilecektir⁴¹².

Gerçekleştirilen faaliyetlerin niteliğinden dolayı önlenemez taşkınlıklara sebep olması durumunda, taşınmaz malikinin sorumluluğu doğmayacaktır. Ayrıca deprem, çığ, sel gibi doğa olaylarından kaynaklanan zararlarda, taşınmaz malikinin sorumluluğu söz konusu olmaz. Yine, taşınmaz malikinin sözleşmeden kaynaklanan sınırlamalara uymaması durumunda da TMK m. 730 hükmü uygulanmayacaktır⁴¹³. TMK m. 2 anlamında mülkiyet hakkının kötüye kullanılmasının, taşkın kullanma olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususu tartışmalıdır. Fakat TMK m. 2 hükmünün genel bir çerçeve

⁴⁰⁹ Eren, 2015, 662.

⁴¹⁰ Çakırca, 2012, 66.

⁴¹¹ Eren, 2015, 663, 664.

⁴¹² Eren, 2011, 370; Ulsan, 2012, 176,177; Çakırca, 2012, 69; Güneş, 2015, 313.

⁴¹³ Abik, Y. (2010), “Taşınmaz Malikinin Olumlu Müdahaleler Nedeniyle Karşı Komşulara Karşı Sorumluluğu”. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIV (3-4), 153; Çakırca, 2012, 69.

norm olduğu göz önüne alındığında, mülkiyet hakkının kötüye kullanılması da taşkın kullanma olarak kabul edilmelidir⁴¹⁴.

2.5.2.2. Sonuçları

TMK m. 730'un *"Bir taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimse, durumun eski hâline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava edebilir. Hâkim, yerel âdete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan zararların uygun bir bedelle denkleştirilmesine karar verebilir."* ifadesinden anlaşılabileceği üzere taşınmazın taşkın olarak kullanan malikin açabileceği üç dava öngörülmektedir. Bu davalar; eski hale getirme davası, tazminat davası ve tehlikenin giderilmesi davasıdır⁴¹⁵.

Eski hale getirme davası; mülkiyet hakkının taşkın olarak kullanıldığı taşınmazda, bu taşkınlığı meydana getiren sebebin ortadan kaldırılmasını sağlar. Bu dava taşkınlık nedeni devam ettiği sürece açılabilir. Mülkiyet hakkının taşkın olarak kullanılması, komşu taşınmaza bazı zararlı etkiler doğurmuşsa, örneğin kazı neticesinde komşu taşınmazdaki binada çatlaklar oluşmuşsa, zarar gören taşınmazın eski hale getirilmesi sadece tazminat davasında konu edilebilir⁴¹⁶. Eski hale getirilmesi davasının amacı; taşınmaz mülkiyetinin yasal kısıtlamalarına aykırılık teşkil eden davranışın ortadan kaldırılmasıdır. Yani eski hale getirilmesi davasının açılmasıyla taşkınlığı meydana getiren nedenin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır⁴¹⁷. Ancak eski hale iadenin; konumuz bakımında çevre kirliliğinin ortadan kaldırılıp, müdahale yapılmadan önceki haline getirilmesinin mümkün olmadığı durumlarda eski hale getirme davası değil, tazminat davası açılacaktır⁴¹⁸.

Tazminat davası ise mülkiyet hakkının taşkın kullanılmasından dolayı oluşan maddi ya da manevi zararın giderilmesini sağlamaktadır. Zarar sebebiyet veren taşkınlık hangi malik tarafından gerçekleştirilmişse, o malik tazminat davasının davalısı olacaktır⁴¹⁹. Zarar gerçekleştikten sonra malik değişmişse yeni malik bundan sorumlu olmaz. Tazminat

⁴¹⁴ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 480; Abik, 2010, 154; Sirmen, 1986, 291;

⁴¹⁵ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 478, 479; Çakırca, 2012, 69.

⁴¹⁶ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 479.

⁴¹⁷ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 479; Güneş, 2015, 316.

⁴¹⁸ Çakırca, 2012, 71; Sirmen, 2014, 497.

⁴¹⁹ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 479.

davasının, tehlikenin giderilmesi ve eski hale getirme davası ile tatmin edici bir sonuç sağlamayacağı zaman başvuru, ikincil bir yoldur. Taşkınlık devam ederken meydana bir zarar gelmişse, hem zararın tazmini hem de eski hale getirilmesi talep edilebilir⁴²⁰.

Tehlikenin giderilmesi davası herhangi bir zarar tehlikesinin ortaya çıkması durumunda, tehlikeye maruz kalan kişinin henüz zarar meydana gelmeden, tehlikenin giderilmesi talebini konu alır. Önleme davası da denilen tehlikenin giderilmesi davasının kabul edilebilmesi için, taşınmaz malikinin gerçekleştirmeyi düşündüğü müdahalenin gerçekleşmesi halinde komşunun zarara uğrama ihtimali var olmalıdır. Bu dava tehlike var olduğu sürece açılabilir, TBK m. 72’de yer alan zamanaşımı sürelerine tabi değildir⁴²¹.

2.5.3. Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi

"Hukuka uygun müdahalelerden doğan sorumluluk" olarak da ifade edilmektedir. Fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesinden doğan sorumluluk; hukuken korunan bir varlığa, yine hukuken korunan bir üstün çıkar sahibi tarafından yapılan hukuka uygun müdahaleden dolayı, zarar görenin, hukuk düzeninin sağladığı koruma yetkilerinden faydalanamayarak katlandığı fedakârlığın, üstün çıkar sahibi tarafından bir tazminat ödenerek giderilmesi, denkleştirilmesi gereğini ifade eder⁴²².

Bu sorumlulukta; hukuki değerler çatışmasında, kanun koyucu üstün hukuki değere, daha düşük hukuki değer karşısında öncelik vererek üstün değer için, düşük değer fedas edilmesine müsaade etmektedir. Bunun nedenleri, kaçınılması mümkün olmayan değerlerin çatışmasında, üstün değer tercih edilmesi, daha büyük bir zararı önlemek, daha düşük olan değer fedas edilmesi veya kamu yararına öncelik tanınması olabilir. Fakat bozulan çıkar dengesinin yeniden kurulması amacıyla, fedakârlıkta bulunan kişinin zararı karşılanıp, onun katlandığı ekonomik fedakârlık, tazminat ödenerek

⁴²⁰Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, 2009, 479; Çakırca, 2012, 71; Güneş, 2015, 316. Sirmen, 2014, 498.

⁴²¹Çakırca, 2012, 71; Güneş, 2015, 316.

⁴²²Ateş, 2005, 71 vd.; Ertaş, 2005, 89 vd.; Gökyayla, 1999, 286; Ulsan, 1977, 57; Demir, 2011, 75; Çörtoğlu, 1986, 38 vd.; Ulsan, 1986, 57; Eren, 2017, 528.

denkleştirilmektedir. Yani bu tür sorumlulukta, sorumluluğun kaynağı kusurlu bir davranış ya da tehlikeli bir faaliyet değildir⁴²³.

Hukukumuzda fedakârlığın denkleştirilmesine dair genel bir düzenleme mevcut değildir. Zira kişilerin hukuka uygun eylemlerinden sorumlu tutulması olağan karşılanmaz. Bu nedenle fedakârlığın denkleştirilmesi ancak kanunun açıkça öngördüğü hallerde uygulanabilir. Medeni hukuk mevzuatı ve Türk Borçlar Kanunu temelinde ve uygulamada fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesinin, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile zarar görenlerin, zorunluluk durumları ve komşuluk hukukuna ilişkin durumlarda uygulanabileceği kabul edilmektedir. Çevre etkilerinin yol açtığı zararlardan doğan istem de, fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine bağlıdır⁴²⁴.

Bu alanda, komşuluk hukukundan doğan zorunlu çıkar çatışmalarının varlığını kabul etmek ve ekonomik değerleri çok daha fazla olan işletmelerin ortaya çıkardığı değerlerin korunması zorunluluğunu kabul etmek gerekir. Aksi takdirde, ulaşım sistemi veya sanayi kuruluşları gibi birçok işletmenin, tamamen durması söz konusu olabilir⁴²⁵.

Türk Medeni Kanunu'nun 730. maddesine *"Hakim, yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan zararların uygun bir bedelle denkleştirilmesine karar verebilir."* hükmü ile sonradan bir fıkra eklenmiştir⁴²⁶. Sonradan eklenen bu fıkrayla, iki koşulun bir arada gerçekleşmesi durumunda, taşınmaz malikinin taşkınlıklardan doğan sorumluluğunda çatışan yararların denkleştirilmesine imkan tanınmıştır. Aranan koşullardan ilki, taşınmaz malikinin sorumluluğuna neden olan taşkınlığın *"yerel adete*

⁴²³ Demir, 2011, 76, 77; Ulsan, 1986, 61; Güneş, 2015, 310.

⁴²⁴ Gökyayla, 1999, 31; 4.HD: 29.12.1978 T. ve 1978/3173 E., 1978/15053 K. (YKD, C.V, S.8, 1979, s.1128-1129) Demir, 2011, 76.

⁴²⁵ Ertaş, 2005, 90; Akipek, Ş. (1994). "Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu". *Manisa Barosu Dergisi Ekim*, Y.13, S.51, .4-22 8; Demir, 2011, 77.

⁴²⁶ Kanunda böyle bir boşluğun bulunduğu hususu, İsviçre ve Almanya'da hissedilmiştir. İsviçre Federal Mahkemesinin bu konuda aldığı boşluk doldurucu kararına karşın, İsviçre Medeni Kanunu'nun 679 uncu maddesinde de bu güne kadar henüz bir değişiklik yapılmamıştır. Alman Federal Mahkemesi bu konuda maddede yer alan ifadelerden daha da ileri giderek, yerel adete uygun olmasa bile ülke ekonomisine hizmet ediyorsa, taşınmaz malikinin taşkınlıklara katlanma zorunluluğunu öngörmekte, buna karşılık bu taşkınlığın doğurduğu zararın uygun bir bedel ile denkleştirilmesini kabul etmektedir. 30. madde gerekçesi

uygun olması”, diğeri ise bu taşkınlığın “*kaçınılmaz*” olmasıdır. Böylece bu maddedeki boşluk “*fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi*” doğrultusunda doldurulmuştur⁴²⁷.

Fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi; toplu yaşamının bir özelliği olarak ortaya çıkan ve birbiriyle çatışan çıkarların dengelenmesine fayda sağlamakta olup, böyle bir dengenin hukuk düzenince korunması çoğu kez bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dengeyi kurma ve dolayısıyla çıkar çatışmalarının en az seviyeye düşürülmesi, hukuk düzeninin bazı çıkarları diğerlerine göre üstün tutması ve hukuken korunan bir varlık olmakla birlikte daha düşük saydığı çıkarın bu uğurda zarar verici müdahalelere katlanmak zorunda bırakılmasıyla, gerçekleştirilmektedir⁴²⁸. Burada kanun koyucu, hukuki değerler arasındaki çatışmada üstün hukuki değere, daha düşük hukuki değer karşısında bir ayrıcalık tanımakta, üstün değer uğruna düşük değer fedaya edilmesine göz yummaktadır⁴²⁹.

Bu şekilde, hukuk düzeni üstün değer sahibine, düşük değer sahibinin hukuk alanına karışma, ona zarar verme yetkisini tanımaktadır. Bu nedenle bozulan çıkar dengesinin yeniden kurulması için, hukuki alanına karışılarak fedakârlıkta bulunan ve zarara uğrayan kimsenin zararı karşılanmakta ve katlandığı fedakârlık para ödenerek denkleştirilmektedir⁴³⁰.

Çevre Kanunu’nun 28. maddesinde kanun koyucu, belli bir sorumluluk ilkesine işaret etmediği için somut olayın özelliğine göre kusur, tehlike ve fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi ile doldurulabilecek çerçeve bir norm düzenlemesine gitmiştir. Çevre hukukunun taşıdığı özellikler göz önüne alındığında çevre zararının her zaman tek bir sorumluluk türünden kaynaklandığını kabul etmek doğru olmayacağından kanun koyucunun tercihi yerinde olmuştur. Çevre kirlenmesi sonucu oluşan zararlardan dolayı sorumluluk, kusur ve tehlike sorumluluğuna dayanabildiği gibi özellikle yerel adete uygun kaçınılmaz taşkınlıklarda fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine bağlanabilecektir. Buna göre

⁴²⁷ Alica, 2011, 66, 67.

⁴²⁸ Ulsan, 1986, 59.

⁴²⁹ Çörtoğlu, 1986, 34,

⁴³⁰ Güneş, 2015, 310; Ulsan, 2012, 8.

taşınmaz zararlarının denkleştirilmesinde uygun düştüğü ölçüde fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine başvurulabilecektir⁴³¹.

Yargı kararlarına göre; Türk Medeni Kanunu’nun 737. maddesinde ifade edilen, *“Yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan denkleştirmeye ilişkin haklar saklıdır.”* hükmünde belirtilen “taşkınlık”tan, komşuluğun olağan hoşgörü sınırlarını aşan ve komşusunun kendisi ve ailesi ile taşınmazı zararına aşırı derecede etkili olabilecek iş ve eylemlerinin amaçlandığı; bu eylemlerin saptanmasında, taşınmazın bulunduğu yerin kullanım amacının, niteliğinin, konuya ilişkin düzenlemelerin ve yasal boşluk bulunması halinde mahalli örf ve adetlerin göz önünde tutulması gerektiği, bu tür uyuşmazlığın çözümünde yargıcın, gerek zararı saptama, gerekse zararı giderici önlemleri bulma yönünden her somut olayın özelliğini gözetmek, tarafların yarar zarar dengelerini değerlendirmek durumunda olduğu ifade edilerek *“fedakarlığın denkleştirilmesi”* ilkesi vurgulanmıştır⁴³². Komşuluk hukukuna ilişkin bir uyuşmazlıkta Yargıtay; *“davalının avlusunda davacının evini 8.50 metre uzaklıkta hayvan gübrelerini biriktirmesi, tarım ve hayvancılıkla iştigal eden köy şartlarında yukarıda belirtilen “komşuluğun olağan hoşgörü sınırlarını aşan ve komşunun kendisi ve ailesi ile taşınmazı zararına aşırı derecede etkili olabilecek türden bir iş ve eylem olarak kabulü mümkün değildir”* gerekçesiyle komşuluk hukukunun öngördüğü sınırları aşan bir kullanım hali saptanmadığından davanın reddine karar verilmesini öngörmüştür⁴³³. Bu şekilde tarafların yarar ve zarar dengeleri değerlendirilmiş ve fedakârlık denkleştirilmiştir⁴³⁴.

⁴³¹ Ulsan, 2012, 355, 356.

⁴³² Alica, 2011, 62, 63.

⁴³³ ...Benzer yönde Yargıtay 1. Hukuk Dairesi bir kararında *“...taşınmaz malikini komşusuna zarar verebilecek her türlü taşkınlıklardan kaçınmakla yükümlü kılan aynı kanunun 737. maddesi, komşuluk ilişkilerinden doğan zorunlu çıkar çatışmalarını düzenlemiş, bir arada yaşamak durumunda olan, komşu taşınmaz maliklerinin ekonomik, sosyal çıkarlarını dengede tutabilmek için onlara katlanma ve kaçınma ödevleri yüklemiştir. O halde, bir toplumda birlikte yaşama olanağı sağlayan insancıl, gerçekçi, zorunlu temel hukuk kuralına göre, hakim; somut olayın özelliğini, taşınmazların konumlarını, kullanma amaçlarını, niteliklerini, yöresel örf ve adetleri, toplumun doğal ihtiyaç ve gerçeklerini göz önünde bulundurarak, komşuların birbirlerine göstermekle yükümlü oldukları olağan katlanma ve hoşgörü sınırını aşan bir taşkınlığın bulunup bulunmadığını saptama, zararı giderici önlemlerden en uygununu bulma, kaçınılmaz müdahaleleri yapmak suretiyle özverileri denkleştirme durumundadır.”* ifadelerini kullanmak suretiyle, TMK m.737’nin komşular arasında uyumlu bir ilişkinin sağlanmasını amaçladığını belirtmiştir. Y. 1. HD., 28.02.2011 T., 2011/169 E., 2011/2179 K. (www.hukukturk.com arşivi).

⁴³⁴ Alica, 2011, 63.

2.6. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Diğer Sorumluluk Türleri ile Karşılaştırılması

2.6.1. Motorlu Araç İşletenin Sorumluluğu ile Karşılaştırılması

2.6.1.1. 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ve motorlu araç işletenin sorumluluğu

KTk m. 85/1'e göre bir motorlu aracın işletilmesi bir kimsenin ölümüne, yaralanmasına veya bir şeyin zarara uğramasına sebep olursa, işleten sayılan kişi (veya kişiler) bu zarardan sorumludur.

Bir kimsenin, bir motorlu aracın işletilmesinden doğan zarar nedeniyle KTK uyarınca sorumlu tutulabilmesi için gerekli koşulları şöyle sıralayabiliriz.

2.6.1.1.1. Bir motorlu araç olmalıdır

KTk'nun tanımlar başlıklı 3. maddesine göre araç, karayolunda kullanılabilen motorlu, motorsuz ve özel amaçlı taşıtlar ile iş makineleri ve lastik tekerlekli traktörlerin genel adıdır. Taşıt ise, karayolunda insan hayvan ve yük taşımaya yarayan araçlardır. Bunlardan makine gücü ile yürütülenlere motorlu taşıt, insan ve hayvan gücü ile yürütülenlere motorsuz taşıt denir.

2.6.1.1.2. Araç işletilme halinde olmalıdır

Motorlu araçların işletilmesi büyük tehlikeler arz ettiği için, KTK tehlike sorumluluğu esasını benimseyerek, bu araçların işletilmesinden doğan zararlardan dolayı işleteni kusursuz olarak sorumlu tutmuştur. Ancak bu sorumluluk hali aracın işletilmesine bağlı bir sorumluluktur. İşletilme halinde olmayan bir aracın verdiği zarar dolayısıyla meydana gelen zararlardan dolayı sorumluluk bir kusur sorumluluğudur⁴³⁵.

2.6.1.1.3. Aracın işletildiği yer karayolu olmalıdır

KTk m. 3'te karayolu, "trafik için kamunun yararlanmasına açık olan arazi şeridi, köprüler ve alanlardır" şeklinde tanımlanmıştır. KTK'nun uygulanma alanının düzenlendiği

⁴³⁵ Kılıçoğlu, 2016, 393; Bulut, E. (2011). 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu uyarınca Araç İşletenin Sorumluluğu, Mevzuat Dergisi, 4 (40), 1, <https://www.mevzuatdergisi.com/2001/04a/01.htm> adresinden 10.10.2017 tarihinde alınmıştır.

2. maddesinin a ve b bentlerinde karayolu kavramının kapsamı genişletilmiştir. Bu bentler uyarınca “karayolu dışındaki alanlardan kamuya açık olanlar ile park, bahçe, park yeri, garaj, yolcu ve eşya terminali, servis ve akaryakıt istasyonlarında karayolu taşıt trafiği için faydalanılan yerler ile, erişme kontrollü karayollarında ve para ödenerek yararlanılan karayollarının kamuya açık kesimlerinde ve belirli bir karayolunun bağlantısını sağlayan deniz, göl ve akarsular üzerinde kamu hizmeti gören araçların, karayolu araçlarına ayrılan kısımlarında da bu kanun hükümleri uygulanır”.

Motorlu araç karada hareket etmelidir. Toprak üzerinde ve özellikle karayolunda hareket eden araçlar KTK anlamında motorlu araç sayılırlar. Bu unsur, karayolu araçlarını havada suda veya ray üzerinde hareket eden araçlardan ayırır⁴³⁶.

2.6.1.1.4. Aracın işletilmesi nedeni ile bir zarar doğmalıdır

Araç işletenin sorumlu tutulabilmesi için öncelikle bir zarar doğmuş olmalıdır. Herhangi bir zarar meydana gelmeden araç işletenin sorumlu tutulması düşünülemez.

KTK m. 85 uyarınca, *"bir motorlu aracın işletilmesi bir kimsenin ölümüne veya yaralanmasına yahut bir şeyin uğramasına sebep olursa, motorlu aracın bir teşebbüsün unvanı veya işletme adı altında veya bu teşebbüs tarafından kesilen biletle işletilmesi halinde, motorlu aracın işleteni ve bağlı olduğu teşebbüsün sahibi, doğan zarardan müştereken ve müteselsilen sorumlu olurlar"*. Madde metninden de anlaşılacağı üzere işletenin sorumluluğunun doğması için, motorlu aracın işletilmesinin bir kimsenin ölümüne, yaralanmasına veya bir şeyin uğramasına sebep olması gerekir. Fakat işletenin bu hüküm uyarınca tazmin edeceği zararlar yalnız maddi zararlardır. Zira, KTK m. 90 uyarınca manevi tazminat talepleri Borçlar Kanunu'na (m. 47) tabidir.

2.6.1.1.5. Zarar ile fiil arasında uygun illiyet bağı bulunmalıdır

KTK m. 85 uyarınca araç işletenin sorumlu tutulabilmesi için, araç işletme faaliyeti ile zarar arasında uygun illiyet bağının bulunması gerekir. Uygun illiyet bağı, bir olayın, olayların normal akışına göre ve olağan hayat tecrübelerine göre, gerçekleşen zararı

⁴³⁶ Eren, F. (1982). Karayolları Trafik Kanununa Göre Motorlu Araç İşletenin Akit Dışı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği ve Unsurları. *AÜHFD*, 39(1-4). 159-212, 167.

meydana getirmeye elverişli bulunmasıdır. Başka bir ifadeyle, sebep sonuç ilişkisi içinde bir olay diğerinin sebebi sayılıyorsa, olay gerçekleşen sonucun doğmasına sebep oluyorsa veya bu sonucun doğumunu kolaylaştırıyorsa, bu durumda olay ile sonuç arasında illiyet bağı vardır⁴³⁷.

KTK açısından uygun illiyet bağı, motorlu araç işletme faaliyetinin bir zarara sebep olmasıdır. Zararın motorlu aracın işletilmesi nedeniyle meydana geldiği kabul edilebiliyorsa, başka bir ifade ile araç işletilmeseydi zarar meydana gelmeyecekse, bu durumda uygun illiyet bağının varlığı kabul edilir. Meydana gelen zarar ile motorlu araç işletme faaliyeti arasında ilgi bulunmasına rağmen, işletme faaliyeti zararın sebebini oluşturmuyorsa diğer bir ifadeyle işletme faaliyeti o zararın doğumu için yetersiz kalıyorsa bu durumda uygun illiyet bağı bulunmadığı için işleten KTK m. 85 uyarınca sorumlu tutulamayacaktır⁴³⁸.

İşletenin KTK uyarınca sorumlu tutulabilmesi için zarar görenin, zarar ile motorlu aracın işletilmesi arasında uygun illiyet bağı olduğunu kanıtlaması gerekir. Burada kanıt yükü zarar görendedir⁴³⁹.

2.6.1.1.6. İşleten kurtuluş kanıtı getirememiş olmalıdır

KTK'nda motorlu araç işletenin sorumluluğu bir tehlike sorumluluğu ve buna bağlı olarak kusursuz sorumluluk hali olarak düzenlenmiştir. İşleten zararın oluşumunda kusuru olmasa dahi sorumlu tutulacaktır. İşleten kazanın oluşmasında kusuru veya araçta hiçbir bozukluk bulunmadığını kanıtlamak, sorumluluktan kurtulmak için yeterli değildir. İşleten bu iki durum dışında ayrıca aracın işletilmesi ve doğan zarar arasında illiyet bağını kesen bir sebebin varlığını kanıtlaması gerekmektedir⁴⁴⁰.

İşletenin sorumluluktan kurtulabilmesi için KTK m. 86'da sayılan kurtuluş kanıtlarından birini kanıtlaması gerekir. KTK m. 86'ya göre *"işleten veya araç işleticisinin bağlı olduğu teşebbüs sahibi, kendisinin veya eylemlerinden sorumlu tutulduğu kişilerin*

⁴³⁷ Kılıçoğlu, 2016, 300; Bulut, 2011, 1.

⁴³⁸ Eren, 237.

⁴³⁹ Kılıçoğlu, 2016, 395.

⁴⁴⁰ Kılıçoğlu, 2016, 395.

kusuru bulunmaksızın ve araçtaki bir bozukluk kazayı etkilemiş olmaksızın, kazanın bir mücbir sebepten veya zarar görenin veya bir üçüncü kişinin ağır kusurundan ileri geldiğini kanıtlarsa sorumluluktan kurtulur."

İşletenin sorumluluktan kurtulabilmesi için öncelikle kendisinin veya eylemlerinden sorumlu tutulduğu kişilerin kusuru bulunmadığını ve araçtaki bir bozukluğun zarara neden olmadığını kanıtlamalıdır. Ancak sadece bu durumun kanıtı işletenin sorumluluktan kurtulması için yeterli değildir. İşleten bu durumu bir ön şart olarak kanıtlayacak ve bununla birlikte zararın bir mücbir sebepten veya zarar görenin veya bir üçüncü kişinin ağır kusurundan ileri geldiğini kanıtlayacaktır. İşleten kendisinin veya eylemlerinden sorumlu tutulduğu kişilerin kusuru bulunmadığını ve araçtaki bir bozukluğun zarara sebep olmadığını kanıtlamalıdır⁴⁴¹.

İşletenin sorumluluktan kurtulabilmesi için bu şartlardan ikisini birden kanıtlaması gerekir. İşleten hem kendisinin veya eylemlerinden sorumlu tutulduğu kişilerin kusuru bulunmadığını hem de araçtaki bir bozukluğun zarara sebep olmadığını kanıtlamalıdır⁴⁴².

Kendisinin veya eylemlerinden sorumlu tutulduğu kişilerin kusuru bulunmadığını ve araçtaki bir bozukluğun zarara sebep olmadığını bir ön şart olarak kanıtlayan işleten, ayrıca illiyet bağına kesen sebeplerden (zararın bir mücbir sebepten veya zarar görenin yahut bir üçüncü kişinin ağır kusurundan ileri geldiğini) birini de ön şartla beraber kanıtlayarak sorumluluktan kurtulabilecektir⁴⁴³.

2.6.1.2. Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu ile karşılaştırılması

Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu kusursuz sorumluluk türlerinden tehlike sorumluluğu olarak nitelenebilir. Çevreyi kirletenin kurtuluş kanıtı getirerek sorumluluktan kurtulma olanağı yoktur. Ancak çevreyi kirleten illiyet bağına kesen sebepleri kanıtlayarak sorumluluktan kurtulabilir. Bundan dolayı burada alelade tehlike sorumluluğu söz konusudur. Fakat KTK'na göre araç işletenin kusursuz sorumluluğu tehlike sorumluluğu olmakla birlikte tek başına illiyet bağına kesen sebeplerin varlığının

⁴⁴¹ Bulut, 2011, 1.

⁴⁴² Bulut, 2011, 1.

⁴⁴³ Kılıçoğlu, 2016, 367.

kanıtlanması sorumluluktan kurtulmak için yeterli olmadığından ağırlaştırılmış bir tehlike sorumluluğu söz konusudur⁴⁴⁴.

2.6.2. Taşınmaz Malikinin Sorumluluğu ile Karşılaştırılması

TMK m. 730'un *"Bir taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimse, durumun eski hâline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava edebilir. Hâkim, yerel âdete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan zararların uygun bir bedelle denkleştirilmesine karar verebilir"* hükmü gereğince taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını, bu hakkın sınırlarını aşarak kullanmasından kaynaklı zarar dolayısıyla kusursuz sorumlu olduğu kabul edilebilir⁴⁴⁵.

Taşınmaz malikinin sorumluluğundan kurtulabilmesi için kurtuluş kanıtı getirme imkanı bulunmamaktadır. Taşınmaz maliki bu sorumluluktan ancak haksız fiilin diğer koşullarının bulunmadığını özellikle de illiyet bağıını kesen sebeplerin bulunduğunu kanıtlayarak kurtulabilir⁴⁴⁶.

Çevreyi kirletenin sorumluluğunda ve taşınmaz malikinin sorumluluğunda kurtuluş kanıtı getirme imkanı bulunmadığından, her iki sorumlulukta da ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk söz konusudur.

Her iki sorumluluk türüne de çevre kirliliğinden doğan zararlarda başvurulabilecekken çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun özel olarak düzenlendiği Çevre Kanunu m. 28'deki düzenleme zarar gören açısından daha kapsayıcıdır. Şöyle ki TMK m. 730 ancak komşu taşınmaza ve yine taşınmazdan kaynaklı zarar verilmesi halinde uygulanabilirken, Çevre Kanunu m. 28 herhangi bir sınırlama olmaksızın çevreye verilen her türlü zararda uygulanabilecektir.

⁴⁴⁴ Kılıçoğlu, 2016, 314.

⁴⁴⁵ Kılıçoğlu, 2016, 357.

⁴⁴⁶ Kılıçoğlu, 2016, 357. Ayrıntılı bilgi için bakınız yukarıda 2.2.2.1.3. Çevre etkisi doğuran taşkın müdahalenin taşınmaz malikine Medeni Kanun çerçevesinde yüklediği sorumluluk başlığı altındaki açıklamalar

TMK m. 730'da yer alan taşınmaz malikinin sorumluluğu, Çevre Kanunu'ndan doğan sorumluluk ile yarışabilir. Ancak burada da mülkiyet hakkının yasal kısıtlamalarına aykırı kullanıldığının kanıtlanması gerekmektedir. Çevre Kanunu'nda ise çevrenin kirlendiğinin kanıtlanması yeterlidir. Ayrıca TMK m. 730/2'de yer alan fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi, zarar gören açısından zararın bir kısmına katlanma sonucunu doğurabilecektir ve bu durum Çevre Kanunu m. 28'e kıyasen zarar gören açısından olumsuz sonuçlara neden olabilecektir⁴⁴⁷.

2.6.3. Tehlike Sorumluluğu ile Karşılaştırılması

TBK m. 71 de düzenlenen tehlike sorumluluğu sorumluluk türlerinin en ağırını oluşturmaktadır. Tehlike sorumluluğunun söz konusu olduğu hallerde fiille meydana gelen sonuç arasında illiyet bağının varlığı yeterlidir. Günümüzde sanayi ve teknolojinin gelişmesi neticesinde tehlikeli faaliyetler de artmıştır. Bu faaliyetler de çoğu zaman çevre kirliliğine neden olmaktadır. Böyle bir durumda sorumluluğun tehlike esasına dayandırılması gerekse de her çevre kirliliğinin kaynağı her zaman tehlikeli faaliyet olmayabilir. Bu halde, sırf tehlike esası benimsendiği için zararın giderilmemesi hakkaniyete uygun düşmeyecektir. Çevre Kanunu'nun 28. maddesi açısından tehlike sorumluluğunun kabulü mümkün olsa da çevre kirlenmesinden doğan zararlar her zaman tehlikeli bir faaliyet sonucu doğmayacağından yeterli değildir.

TBK m. 71 uyarınca çevreyi kirleten ancak önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme faaliyetinde bulunuyorsa ve işletmenin maliki veya işleteni ise meydana gelen çevre zararlarından sorumlu tutulabilecektir. Oysa Çevre Kanunu'nun 28. maddesi zararı meydana getiren faaliyetin tehlike arz edip etmemesi gibi bir ayrıma gitmeksizin, kusuru şartı aramadan zarar verenin sorumluluğuna gidilmesine olanak tanımaktadır⁴⁴⁸. Bu bakımdan da Çevre Kanunu'nun 28. maddesi daha kapsayıcı olup, tehlikeli faaliyetler bulunmasa zararın tazminini gerektirdiğinden zarar gören açısından daha kullanışlıdır.⁴⁴⁹.

⁴⁴⁷ Çakırca, 2012, 89.

⁴⁴⁸ Çakırca, 2012, 89.

⁴⁴⁹ Badur, 2005, 111.

3. BÖLÜM

5312 SAYILI DENİZ ÇEVRESİNİN PETROL VE DİĞER ZARARLI MADDELERLE KİRLENMESİNDE ACİL DURUMLARDA MÜDAHALE VE ZARARLARIN TAZMİNİ ESASLARINA DAİR KANUN'DA ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Deniz çevresinin korunmasına yönelik ilk düzenlemeler, özellikle gemilerden kaynaklanan petrol kirliliğinin önlenmesine yönelik çalışmalar, ulusal hukuklarda kendisini göstermektedir ve bu çalışmalar oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Son zamanlarda Türkiye'nin, deniz çevresinin kirlenmesine bağlı hukuki sorumluluk, tazmin ve kirliliğe müdahale konularında temel uluslararası metinlerden 1969 tarihli Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu İle İlgili Uluslararası Sözleşme (1969 HSS), 1971 tarihli Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması İle İlgili Uluslararası Sözleşme (1971 FS) ve 1990 tarihli Petrol Kirliliğine Karşı Hazırlıklı Olma, Müdahale ve İşbirliği İle İlgili Uluslararası Sözleşme'ye (OPRC 1990) taraf olmasıyla birlikte iç hukukta da önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır.

Bu gelişmeler, 2872 sayılı Çevre Kanunu ile 5312 sayılı Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun ve bu Kanun'a dayanılarak çıkartılan Uygulama Yönetmeliği'dir. Çalışmanın bu kısmında Kanun'un, gemiler tarafından deniz çevresinin petrol ve diğer zararlı maddelerle kirlenmesi durumunda doğacak hukuki sorumluluk ve tazminat esaslarına ilişkin hükümleri incelenecektir.

3.1. Deniz Kirliliğinin Önlenmesi ve Kirlilik Sonucu Meydana Gelen Zararların Tazmini Konularında Önemli Sözleşmeler

Konunun anlaşılabilmesi açısından 5312 sayılı Kanun'daki düzenlemeleri incelemeden konuya ilişkin uluslararası sözleşmelerin incelenmesi yerinde olacaktır. Bu doğrultuda konuya ilişkin uluslararası sözleşmelerin her biri, ayrı bir inceleme konusu oluşturacak nitelikte olduğundan, konuyla ilgili Sözleşmelere genel olarak değinilmesinde fayda görülmektedir.

3.1.1. 1992 Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu ile İlgili Uluslararası Sözleşme⁴⁵⁰ (CLC)

27 Kasım 1992’de Londra’da imzalanan 1992 Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi⁴⁵¹(HSS), 1969 Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi üzerine kurulu, onu değiştiren ve hangi durumlarda hangi sözleşmenin uygulanacağına ilişkin ayrıntılı hükümler içermektedir. Sözleşmenin, 12. maddesine göre, *“Sözleşme, imzaya açıldığı tarihte yürürlükte olan veya imzaya, onaya veya katılmaya açılan Uluslararası Sözleşmelerin üstündedir. Söz konusu sözleşmelerle ihtilaflı olan hususlarda işbu Sözleşme uygulanacaktır. Fakat bu üstünlük durumu Sözleşmeye taraf devletlerin, sözleşme tarafı olmayan devletlere karşı olan ve diğer Uluslararası Sözleşmelerden kaynaklanan ödevlerini etkilemeyecektir.”* Bu hüküm söz konusu sözleşmenin kendisinden önce yapılan uluslararası sözleşmelere üstünlüğünü açıkça düzenlemektedir.

Türkiye, Sözleşme’ye katılmayı 27.01.2000 tarih ve 4507 sayılı Kanun⁴⁵² ile uygun bulmuş; 26.4.2001 tarih ve 4658 sayılı Kanunla düzeltme yapmış ve Bakanlar Kurulunun 15.6.2001 tarih ve 2001/2668 sayılı kararı ile Sözleşmeye katılmıştır. Sözleşme ve katılmaya dair Bakanlar Kurulu Kararı, 24 Temmuz 2001 gün ve 24472 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır⁴⁵³.

⁴⁵⁰ CLC olarak tanınan Sözleşmenin adı, “International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage” olup, çalışmada “1992 Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi (HSS)” olarak anılacaktır.

⁴⁵¹ Sözleşme metni ve kabul eden Kanun için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4507.html>

⁴⁵² 29.01.2000 tarih ve 23948 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. 4507 sayılı Kanunda, “1992 Protokolü ile tadil edilen ‘Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu ile İlgili Uluslararası Sözleşme’ye (ekli çekince ve beyanla) katılmamız uygun bulunmuş”; 26.04.2001 tarih ve 4658 sayılı Kanunla ise 4507 sayılı Kanundaki, “ekli çekince ve beyanla” ifadesi, 4507 sayılı Kanun metninden çıkarılmıştır.

⁴⁵³ Türkiye, Sözleşmeye, sözleşmenin uygulanma alanına ilişkin II/a (ii) maddesine; *“Bu Sözleşmenin II/a (ii) maddesine ilişkin olarak, Türkiye Cumhuriyeti, bu maddenin uluslararası hukuka uygun olmadığını düşünmekte olup, söz konusu alanları uluslararası hukuka göre hiçbir ülkenin yargı yetkisi ve egemen haklarının bulunmadığı açık deniz alanları olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti iş bu Sözleşmenin amaçlarını dikkate alarak, Sözleşmeden kaynaklanan haklarını saklı tutmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti karşılıklı veya bitişik kıyıları olan devletler arasında sınırlandırılması anlaşmalarla yapılmamış olan deniz alanlarında, Sözleşmeye taraf olup karşılıklı veya bitişik kıyıları bulunan herhangi bir devletin, bu Sözleşmeye dayanarak yetki kullanımının veya bu kapsamdaki herhangi bir iddiasının, deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin hiçbir hak ya da yükümlülük yaratmayacağını ve bu devletler arasında ulusal yetkileri altındaki deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin olarak gelecekte yapılabilecek anlaşmalar bakımından bir örnek teşkil etmeyeceğini”* beyan ederek katılmıştır.

1992 HSS, petrol kirliliği zararlarından kaynaklı gemi maliklerinin sorumluluklarını düzenlemektedir⁴⁵⁴. Sözleşme'nin 3. maddesine göre:

"1. Bu hadise neticesinde geminin sebep olduğu bütün kirlenme zararlarından bu maddenin 2 ve 3 üncü paragraflarındaki haller hariç geminin hadise zamanındaki donatanı, hadise bir olaylar dizisinden oluşuyorsa ilk olay tarihindeki donatanı mesuldür.

2. Donatan kirlenme zararının:

a) Bir harp düşmanlık, iç savaş veya ayaklanma hareketi yahut önlenmesi ve kaçınılması kabil olmayan anormal bir tabiat hadisesi sonucu olduğunu, veya

b) Münhasıran üçüncü bir şahsın zarar verme kastıyla vuku bulan bir hareket veya ihmalinin sonucu olduğunu, veya

c) Münhasıran bir hükümetin yahut fener veya sair seyir yardımcılarının bakımından sorumlu bir merciin bu görevinin yerine getirilmesindeki bir ihmali veya başkaca nizamla aykırı bir fiili sonucu olduğunu, ispat ederse mesul olmaz.

3. Donatan kirlenme zararının kısmen veya tamamen, zarar gören şahsın zarar verme kastıyla vuku bulan bir hareket veya ihmalden yahut başkaca bir kusurundan ileri geldiğini ispat ederse bu şahsa karşı mesuliyetten kısmen veya tamamen aynı tutulabilir.

4. Donatandan kirlenme zararları sebebiyle tazminat, ancak bu sözleşme hükümleri dairesinde talep edilebilir. İşbu maddenin 5 inci paragrafına tabi olarak aşağıdaki görevlerden, hasarın, zarar verme kastıyla veya dikkatsizce ve zarara sebep olabileceğinin bilinciyle yaptıkları kişisel bir hareket veya ihmalden kaynaklanmaması koşuluyla, ne bu Sözleşmeye ne de başka bir sebebe müsteniden kirlenme zararları sebebiyle tazminat talep edilemez.

(a) Donatanın hizmetlileri veya acentaları veya mürettebatı;

(b) Mürettebatın dışında gemi için hizmet veren kaptan veya diğer bir şahıslar;

⁴⁵⁴ Demir, İ. (2011). "Hukuki Sorumluluk ve Tazminat Esasları Açısından Deniz Çevresinin Petrol Ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale Ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanunun Değerlendirilmesi". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 239-324, 258; Demir, İ. (2012). 1992 Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması İle İlgili Uluslararası Sözleşme'de 2003 Tarihli Protokol İle Kabul Edilen Değişiklikler". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 213-256, 216 vd.; Kara, H. (2005). *Uluslararası Sözleşmeler ve Türk Hukuku'na Göre Gemilerin Sebep Olduğu Deniz Kirliliği Zararlarından Hukuki Sorumluluk*. İstanbul, 52.

(c) Herhangi bir gemi kiracısı (nasıl tanımlandığına bakılmaksızın, bare boat kiracısı dahil), gemi müdürü veya işletmecisi;

(d) Donatanın izni ile veya yetkili kamu merciinin talimatı ile kurtarma operasyonları ifa eden herhangi bir şahıs;

(e) önleyici tedbirler alan her bir şahıs;

(f) Alt paragraf (c), (d) ve (e)'de belirtilen hizmetliler veya şahıs acentaları.

5. İşbu sözleşme donatanın üçüncü şahıslara rücu haklarına halel getirmez."

Buna göre, 2. ve 3. fıkrada belirtilen durumlar hariç olmak üzere geminin hadise zamanındaki maliki, bu hadise sonucunda geminin sebep olduğu bütün kirlenme zararlarından sorumludur. Hadisenin bir olaylar zincirinden oluşması durumunda ise ilk olay tarihindeki gemi maliki sorumludur. Bu Sözleşme kapsamında oluşan kirlenme zararından, sadece geminin maliki sorumlu olup kural olarak sorumluluğun diğer şahıslara aktarılması mümkün değildir. Bu Sözleşme kapsamı dışında kirlenme zararı için gemi malikinden hiçbir tazminat talebinde bulunulamaz (m. 3/4). Malikin üçüncü şahıslara karşı rücu hakkı saklı tutulmuştur (m. 3/5).

İki veya daha fazla geminin karıştığı bir hadise dolayısıyla kirlenme zararı meydana geldiğinde, ilgili bütün gemilerin malikleri, makul bir şekilde ayırlamayan bütün zararlardan 3. madde hükümleri saklı kalmak üzere müştereken ve müteselsilen sorumludur (m. 4).

1992 HSS, petrol kirlenmesi mağdurları için birinci derece güvenceyi oluşturmaktadır. 1992 HSS'nin üç temel niteliği bulunmaktadır. Bunlar sınırlı sayıda sorumluluktan muafiyet hâlleriyle birlikte malikin kusursuz sorumluluğu (1992 HSS m. 3 (1), (4)), sorumluluğun geminin tonajına bağlı olarak değişen tutarlarda sınırlı olması (1992 HSS m. 5 (1)) ve 2.000 tondan fazla dökme hâlde petrol taşıyan gemiler için mecburi sigorta yaptırılmasıdır (1992 HSS m. 7). 1992 HSS, bir Taraf Devlette kayıtlı olup da dökme hâlinde 2.000 tondan fazla petrol yükü taşıyan her gemi malikinin bu Sözleşme'de belirtilen sorumluluk sınırları dâhilinde mecburi sigorta yaptırmasını veya diğer bir mali güvence sağlamasını düzenlemektedir (1992 HSS m. 7/1). Mecburi sigorta veya diğer bir

mali güvencesi bulunmayan gemilerin ticari faaliyette bulunmalarına izin verilmez. 1992 HSS'nin, zarar görene doğrudan sigortacıya karşı dava açma hakkı tanınması kirlenme mağdurları açısından önemli bir ek güvencedir (1992 HSS m. 7/8)⁴⁵⁵.

Gemi malikinin sorumluluğu, kusursuz sorumluluktur. Bu sorumluluğun ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, gemi malikinin, kirlenme zararının meydana gelmesinde kendisinin ya da eylemlerinden sorumlu olduğu kişilerin kusurlu bulunmadıklarını ya da zararın meydana gelmemesi için her türlü tedbiri aldığını kanıt etmek suretiyle sorumluluktan kurtulma imkânı yoktur. Zarar görenlerin somut olayda zararın söz konusu kazadan kaynaklandığını kanıtlamaları kâfidir. Gemi maliki, yalnızca zararın 3. maddenin 2. ve 3. fıkrasında belirtilen durumların biri veya birkaçından kaynaklandığını kanıtlayarak sorumluluktan kurtulabilir⁴⁵⁶.

1992 HSS, bir Taraf Devletin karasuları dâhil ülkesinde, münhasır ekonomik bölgesinde veya bu bölgeye denk bir bölgede meydana gelen kirlenme zararlarına uygulanır (m. 2). Kirlenme zararının, dökme hâlindeki dirençli petrolün fiilen taşınması sırasında gemiden sızması sonucu meydana gelmesi gerekir. Bununla beraber malik, yük olarak daha önceden taşınan dirençli petrolün hiçbir kalıntısının gemide olmadığını kanıtlayamadığı sürece 1992 HSS, balasttaki petrol tankerlerine de uygulanır. Fakat 1992 HSS, gemilerde yakıt olarak kullanılmak amacıyla bulundurulmuş bunker yağı dökülmesinden veya bırakılmasından kaynaklanan kirlenme zararlarına uygulanmaz⁴⁵⁷.

Türkiye, 29/6/2012 tarihli ve 6345 sayılı Kanunla 1992 HSS'deki sorumluluk sınırlarını zımni kabul usulüne bağlı olarak değiştiren karara katılmayı uygun bulmuştur⁴⁵⁸.

⁴⁵⁵ Demir, İ. (2014). "Milletlerarası Deniz Kirliliği Sorumluluk ve Tazminat Rejimi İçinde Türkiye'nin Yeri". *ABD*, 2014/4, 119-154, 126 vd.

⁴⁵⁶ Demir, 2011, 260.

⁴⁵⁷ Demir, 2014, 126. Kara, 2005, 52.

⁴⁵⁸ 12/7/2012 tarihli ve 28351 sayılı Resmî Gazete. Kanun, yayım tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. 24/9/2012 tarihli ve 2012/3745 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu Kararın Türkçe ve İngilizce metinleri 10/10/2012 tarihli ve 28437 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

3.1.2. 1992 Tarihli Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması ile İlgili Uluslararası Sözleşme (FUND)

1969 HSS'ni tamamlamak, petrol kirlenmesi mağdurlarına ilave tazminat ödenmesini sağlamak amacıyla milletlerarası hukukta ilk kez tüzel kişiliği sahip bağımsız bir milletlerarası petrol kirliliği tazminat fonu kurulması için *“1971 Tarihli Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması ile İlgili Uluslararası Sözleşme”* (1971 FS) kabul edilmiştir. Geniş bir kabul gören 1971 FS, 1992 yılında kabul edilen bir protokol ile kapsamlı bir değişikliğe uğrayarak *“1992 Tarihli Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması ile İlgili Uluslararası Sözleşme”* (1992 FS) olarak kabul edilmiştir⁴⁵⁹. 1992 HSS ve 1992 FS, petrol kirliliğinden zarar gören kişilerin uluslararası alanda korunmasını çok daha etkili duruma getirmiştir.

1992 FS'nin kabulünden sonra çok sayıda devlet, 1971 FS'ni feshedip 1992 FS'ne taraf olmuştur⁴⁶⁰. 1971 FS, bu Sözleşme'nin 2000 tarihli Protokolü'nün 2. maddesi hükmüne göre Taraf Devlet sayısının yirmi dördün altına düşmesiyle birlikte 24/5/2002 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldırılmıştır. Fakat, 1971 FS'nin 2. maddesine göre kurulan *“1971 Milletlerarası Petrol Kirliliği Tazminat Fonu”* (1971 Fonu), devam eden taleplerle sınırlı olarak, Yönetim Kurulu (Administrative Council) aracılığıyla faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Denize kıyısı olan tüm Avrupa Birliği ülkeleri, 1992 FS'ne taraftır. Türkiye de 17/8/2002 tarihinde 1992 FS'ne taraf olmuştur⁴⁶¹.

⁴⁵⁹ 27/11/1992 tarihinde kabul edilen 1992 FS, 30/5/1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴⁶⁰ 1992 FS'ne 114 devlet taraf olmuştur. Taraf Devletleri ile bunların 1992 FS'ne yönelik çekince ve beyanları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <<http://www.imo.org/About/Conventions/StatusOfConventions/Documents/Status%20-%202014.pdf>>.

⁴⁶¹ Türkiye'nin bu Sözleşme'ye Katılmasının Uygun Bulunduğuna Dair 27/1/2000 tarihli ve 4508 sayılı Kanun, 29/1/2000 tarih ve 23948 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak, daha sonra 26/4/2001 tarihli ve 4658 sayılı Kanunun 2. maddesiyle Uygun Bulma Kanununda değişiklik yapılarak *“ekli çekince ile”* ifadesi Kanun metninden çıkartılmıştır. Bu Kanun, 9/5/2001 tarihli ve 24397 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bilâhare, 244 sayılı Kanunun 3. maddesine göre hazırlanan katılma işlemine dair 15/6/2001 tarihli ve 2001/2669 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, Sözleşme'nin İngilizce ve Türkçe metinleri, 18/7/2001 tarihli ve 24466 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşmeye katılımına dair belge ise 15/8/2001 tarihinde IMO Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmekle Sözleşme, 17/8/2002 tarihinden itibaren Türkiye hakkında yürürlüğe girmiştir.

Fonun amacı, Sözleşmenin 2. maddesinde de ifade edildiği gibi, 1992 Sorumluluk Sözleşmesince karşılanabilecek korumanın yetersiz kaldığı durum ve derecede, petrol kirliliğinden meydana gelen zararların tazmin edilmesini sağlamaktır⁴⁶².

1992 FS, petrol kirlenmesi mağdurları için ikinci derece güvenceyi oluşturmaktadır⁴⁶³. Kirlenme mağdurlarının zararları önce 1992 HSS hükümleri çerçevesinde, özellikle bu sözleşmeyle tesis edilen mecburi sigortadan tazmin edilmektedir. Zarar tutarının 1992 HSS’de düzenlenen sınırlardan fazla olması ya da 1992 HSS hükümlerine göre tazmin edilememesi durumunda, 1992 FS devreye girerek, bu Sözleşme’de belirtilen koşullar ve sınırlar dâhilinde kirlenme mağdurlarına tazminat ödenmektedir (1992 FS m. 4).

1992 FS, bir Taraf Devletin karasuları dâhil ülkesinde, münhasır ekonomik bölgesinde veya bu bölgeye denk bir bölgede meydana gelen kirlenme zararlarına uygulanır (1992 FS m. 3). Kirlenme zararının, dökme hâlindeki dirençli petrolün fiilen taşınması sırasında gemiden sızması sonucu meydana gelmesi gerekir. 1992 FS’nin uygulama kapsamı, tamamen 1992 HSS’ne uygun olarak düzenlenmiştir (1992 FS m. 1, 3).

1992 FS’nin 2. maddesiyle, kirlenme mağdurlarına ek tazminat ödenmesini sağlamak için “1992 Milletlerarası Petrol Kirliliği Tazminat Fonu” (1992 Fonu) kurulmuştur. 1992 Fonu, tüzel kişiliğe sahip, üye devletlerden oluşmaktadır. 1992 Fonu, Genel Kurul (Assembly), Yönetim Kurulu (Executive Committee) ve Sekreteryaya (Secretariat) sahiptir. Genel Kurul, 1992 FS üyesi devletlerden; Yönetim Kurulu, Genel Kurul tarafından seçilen on beş üye devletten oluşur. Sekreteryaya ise 1992 Fonu’nun kanuni temsilcisi olan Yönetici (Director) ile yeteri kadar diğer personelden oluşur (1992 FS m. 16, 30). 1992 Fonu; 1971 Fonu ve Tamamlayıcı Fon’la birlikte müşterek bir sekreteryaya sahiptir. Fonların müşterek sekreteryaya sahip olmaları, milletlerarası sözleşmelerin yeknesak şekilde uygulanmasında yararlıdır.

⁴⁶² Demir, 2014, 129; Kara, 2005, 2.

⁴⁶³ Demir, 2014, 129.

1992 Fonu, üye devletler tarafından değil, deniz yoluyla taşımadan sonra bir Taraf Devlette katkı sağlayıcı petrolü⁴⁶⁴ alan kişilerden gelen katkı paylarıyla finanse edilmektedir. Bir takvim yılı içinde 150.000 tonu geçen petrolü alan kişiler tarafından 1992 Fonu'na katkı payı ödenmesi gerekmektedir. Bağlı kişiler ve şirketler de aynı yükümlülük altındadır (1992 FS m. 10). 1992 Fon üyesi bütün devletler, 1992 FS hükümleri çerçevesinde ülkelerinde yer alan alıcıları ve alınan katkı sağlayıcı petrol miktarlarını gösteren bilgileri bir liste hâlinde Fon Yöneticisine bildirmek zorundadırlar (1992 FS m. 15).

“1992 Fonu, 1992 FS'nin kendisi hakkında yürürlükte bulunduğu bir Taraf Devlette kirlenme zararı meydana geldiğinde tazminat ödeme yükümlülüğü altındadır. 1992 Fonu, petrol kirlenmesi mağdurlarına 1992 HSS'ne göre ödenen meblağ dâhil olmak üzere, her bir olay için 203 milyon SDR'ye kadar tazminat ödenmesine olanak vermektedir (1992 FS m. 4/4)”.

Türkiye, 29/6/2012 tarihli ve 6346 sayılı Kanun ile 1992 FS'deki tazminat sınırlarını zımni kabul usulüne bağlı olarak değiştiren karara katılmayı uygun bulmuştur⁴⁶⁵.

3.1.3. 2003 Tarihli Tamamlayıcı Fon Sözleşmesi

1969 HSS ve 1971 FS temelinde kurulan milletlerarası petrol kirliliği tazmin rejimi, yaklaşık kırk yılı aşkın bir zamandan beri bütün dünyada başarıyla uygulanmasına karşılık Japonya'da meydana gelen NAKHODKA (1997), Fransa'da meydana gelen ERIKA (1999) ve İspanya kıyılarının ötesinde meydana gelerek İspanya, Fransa ve Portekiz'i birlikte etkileyen PRESTIGE (2002)⁴⁶⁶ kazaları, mevcut rejimin yeterliliği hakkında petrol kirlenmesi mağdurları başta olmak üzere politikacılar ve medya gibi toplumun birçok kesimi üzerinde büyük endişe ve tereddütlere neden olmuştur. Bu gelişmeler, petrol kirlenmesi

⁴⁶⁴ “Katkı Sağlayıcı Petrol (Contributing Cargo)”, 1992 FS m. 1 (3)'de ham petrol ve fuel olarak tanımlanmıştır.

⁴⁶⁵ “12/7/2012 tarihli ve 28351 sayılı Resmî Gazete. Kanun, yayımı tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bilahare, 4/10/2012 tarihli ve 2012/3821 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu Kararın Türkçe ve İngilizce metinleri, 21/10/2012 tarihli ve 28448 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır”.

⁴⁶⁶ Bu kazalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Okur, D. (2008). Gemi Kaynaklı Deniz Kirliliğinin Önlenmesinde Değişen Yetki Dengeleri Bağlamında Liman Devleti Yetkisinin Artan Önemi ve Liman Devleti Denetim. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 85.

mağdurlarının zararlarının tam ve etkili biçimde karşılanması konusunda milletlerarası deniz topluluğunu yeni çözüm arayışlarına yöneltmiş, sonuçta IMO önderliğinde Londra'da 12 ile 16 Mayıs 2003 tarihleri arasında gerçekleştirilen diplomatik konferansta, 1992 HSS ve 1992 FS ile sağlanan tazminata ilave bir tazminat sağlayacak olan "1992 Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması ile İlgili Uluslararası Sözleşmenin 2003 Protokolü"⁴⁶⁷ kabul edilmiştir⁴⁶⁸.

Tamamlayıcı Fon, 1971 ve 1992 Fonlarında olduğu gibi tüzel kişiliğe sahip olarak bütün Taraf Devletlerce tanınmaktadır. Dolayısıyla, Tamamlayıcı Fon, her bir Taraf Devlet açısından, bu devletin kanunlarına göre hak ve borçları kabul etme, bu Devletin mahkemelerinde her türlü hukuki takip ve davalara taraf olma ehliyetine sahiptir. Tamamlayıcı Fon'un hukuki temsilcisi, Tamamlayıcı Fon Yöneticisidir (Protokol m. 2/2). 1992 Fon Yöneticisi, aynı zamanda Tamamlayıcı Fon'un da Yöneticisidir ve fonlar da ortak bir Sekreteryaya sahiptir.

Tamamlayıcı Fon, bir Genel Kurul'a ve Yönetici tarafından başkanlık edilen bir Sekreteryaya sahiptir. 1992 FS'nin Genel Kurul çalışmalarına ilişkin 17. ile 20. maddeleri, Sekreteryaya ve Yöneticinin çalışmalarına ilişkin 28. ile 30. maddeleri, Tamamlayıcı Fon'un çalışmalarıyla ilgili masrafların karşılanmasına ilişkin 31. maddesi, oy kullanmaya ilişkin 32. maddesi ile Genel Kurul'un üçte iki çoğunlukla alabileceği kararlara ilişkin 32. maddesi, Tamamlayıcı Fon'un Genel Kurul, Sekreteryaya ve Yöneticisine de uygulanır (Protokol m. 16/2). 1992 FS'nin mal varlığı, muhtelif katkılar ve diğer eşya olmak üzere gelirleri ile vergi bağışıklığı gibi konulara ilişkin 34. maddesi hükümleri, Tamamlayıcı Fon'a da uygulanmaktadır (Protokol m. 16/3).

Protokol'ün temel fonksiyonu, 1992 HSS ve 1992 FS'nin yetersiz kaldığı hallerde petrol kirlenmesi mağdurlarına tam ve zamanında tazminat ödenmesine olanak tanıyarak bu sözleşmeleri tamamlamaktır. Dolayısıyla, Tamamlayıcı Fon, yukarıda belirtilen

⁴⁶⁷ *Protocol of 2003 to the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage, 1992*. Protokol metni ve nihai senet için bkz. LEG/CONF. 14/29, May 27, 2003; LEG/CONF. 14/21, May 27, 2003. Tamamlayıcı Fon Protokolü, 3/3/2005 tarihinde yürürlüğe girmiş olup 31/1/2012 itibarıyla 28 devlet taraf olmuştur. Bkz. <<http://www.imo.org/About/Conventions/StatusOfConventions/Pages/Default.aspx>>. Türkiye Protokol'e taraf olmamıştır.

⁴⁶⁸ Demir, 2012, 220; Demir, 2014, 131.

NAKHODKA, ERIKA ve PRESTIGE gibi büyük deniz kazaları sonucu kirlenme mağdurlarına yetersiz tazminat limitleri dolayısıyla orantılı biçimde yapılan tazminat ödemelerinin ortaya çıkardığı sıkıntıları gidermeyi amaçlamaktadır. Böylece, Tamamlayıcı Fon, kirlenme mağdurlarına üçüncü bir tazminat derecesi imkanı sunmaktadır. Ancak, Tamamlayıcı Fon, yalnızca Protokol'e taraf olan devletler açısından bu amaca katkı sağlamaktadır⁴⁶⁹.

Protokol, sadece 1992 HSS ve 1992 FS'nin tarafı olan bütün devletlerin katılımına açıktır ve ihtiyaridir. Bir başka deyişle Protokol'e taraf olmak isteyen bir devletin öncelikle 1992 HSS ve 1992 FS'ne taraf olması gerekir (Protokol 4/1). 1992 HSS ve 1992 FS'ne taraf olan bir devletin Protokol'e taraf olması şart değildir. Fakat, birçok petrol kirlenmesi olayında, orantılı ödeme uygulamasını neredeyse sona erdireceği tahmin edilen 750 milyon SDR'ye varan ciddi tazminat güvencesi dolayısıyla, bu sözleşmelere taraf olan bir devletin Protokol'e de taraf olması, kendisi için yararlı olacaktır⁴⁷⁰.

Protokol, kirlenme mağdurlarına her bir olay için azami 750 milyon SDR (yaklaşık 1,145 Milyon ABD Doları) seviyesine kadar tazminat ödenmesine olanak vermektedir (Protokol 4/2-a). Bu tutara 1992 HSS ve 1992 FS gereğince ödenen miktarlar dâhildir. Bir başka ifadeyle, Tamamlayıcı Fon, her bir olay için 1992 HSS ve 1992 FS'ne göre ödenecek toplam tazminat tutarına ilaveten 750 milyon SDR seviyesine kadar ilave bir tazminat ödeyebilmektedir. Sonuçta oldukça yüksek olan 750 milyon SDR tutarındaki tazminat limitinin kirlenme mağdurları açısından durumu önemli ölçüde düzeltmiş olduğu söylenebilir⁴⁷¹.

2003 TFS'nin uygulama alanı, 1992 HSS ve 1992 FS'ne tamamen paraleldir. Bu sözleşmelerin hepsinde gemi, kişi, malik, petrol, kirlenme zararı, önleyici tedbirler ve hadise tanımları ile coğrafi uygulama sahasının aynı şekilde düzenlendiği görülmektedir⁴⁷².

⁴⁶⁹ Demir, 2012, 227; Demir, 2014, 132.

⁴⁷⁰ Demir, 2012, 228.

⁴⁷¹ Kurulduğundan beri Tamamlayıcı Fon'un ilgili olduğu herhangi bir olay meydana gelmemiştir (International Oil Pollution Compensation Fund, 2010 Annual Report, s. 6).

⁴⁷² Demir, 2014, 132.

3.1.4. 1996 Tarihli Tehlikeli ve Zararlı Maddelerin Deniz Yoluyla Taşınmasına İlişkin Zararlardan Sorumluluk ve Tazminata Dair Milletlerarası Sözleşme (HNS)

Petrol kirliliğinden kaynaklanan zararlardan hukuki sorumluluk ve tazminatı düzenleyen HSS ve FS'lerinin uzun zamandan beri yürürlükte olmalarına rağmen deniz yoluyla tehlikeli ve zararlı maddelerin (HNS) taşınmasına bağlı hukuki sorumluluk ve tazminat sorunlarını temel olarak ele alan bir uluslararası düzenleme yoktu. Konuyu düzenlemek için IMO Hukuk Komitesi bünyesinde yürütülen çalışmalar sonucu hazırlanan bir Sözleşme Taslağı, 15/04/1996 ile 03/05/1996 tarihleri arasında Londra'da gerçekleştirilen Diplomatik Konferans'ta görüşülmüş ve 03/05/1996 tarihinde "1996 Tehlikeli ve Zararlı Maddelerin Deniz Yoluyla Taşınmasına İlişkin Zararlardan Sorumluluk ve Tazminata Dair Milletlerarası Sözleşme"⁴⁷³ (1996 HNS Sözleşmesi) kabul edilmiştir. Sözleşme'nin temel amacı, tehlikeli ve zararlı maddelerin (HNS) deniz yoluyla taşınmasının neden olduğu kişilere ve eşyaya verilen zararların, ekonomik kayıpların, eski hâle getirme ve temizleme maliyetlerinin yeterli, hızlı ve etkili bir biçimde karşılanmasını sağlamaktır. HNS ayrıca eşyaya verilen zarar, eşyanın kaybı, yaşam kaybı veya cismani zararlar dâhil olmak üzere yangın ve patlama risklerini de içine alan daha ileri güvenceler sağlamaktadır (HNS m. 1/6, m. 4)⁴⁷⁴.

1996 HNS, bir Taraf Devletin karasuları, münhasır ekonomik bölgesi, münhasır ekonomik bölge ilan edilmemişse, karasularının ölçüldüğü hattan itibaren 200 deniz miline kadar uzanan sahayı kapsamaktadır. Önleyici tedbirler için herhangi bir coğrafi sınırlama getirilmemiştir (HNS m. 3).

Sözleşme yürürlüğe girmemiş olup, 1996 HNS'nin yürürlüğe konulmasını kolaylaştırmak amacıyla "1996 Tehlikeli ve Zararlı Maddelerin Deniz Yoluyla Taşınmasına İlişkin Zararlardan Sorumluluk ve Tazminata Dair Milletlerarası Sözleşmenin 2010 Protokolü" (2010 HNS Protokolü) kabul edilmiştir. Fakat 30/04/2010 tarihinde kabul

⁴⁷³ "International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with The Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea, 1996". Metin için bkz. LEG/CONF.10/DC.2, May 2, 1996.

⁴⁷⁴ Demir, 2011, 272; Demir, 2014, 134.

edilen bu Protokol de yürürlüğe girememiştir. 2010 HNS Protokolü'ne hiç bir devlet, taraf olmamıştır. Türkiye de 1996 HNS'e ve 2010 HNS Protokolü'ne taraf değildir⁴⁷⁵.

3.1.5. 2001 Tarihli Gemi Yakıtlarından Kaynaklanan Petrol Kirliliği Zararının Hukuki Sorumluluğu Hakkında Uluslararası Sözleşme

Doğrudan tazmin rejimini düzenleyen milletlerarası sözleşmelerden bir diğeri de IMO önderliğinde 19/03/2001 ile 23/03/2001 tarihleri arasında Londra'da gerçekleştirilen Diplomatik Konferans neticesinde kabul edilen *"2001 Gemi Yakıtlarından Kaynaklanan Petrol Kirliliği Zararının Hukuki Sorumluluğu Hakkında Milletlerarası Sözleşme"*dir (2001 BS). 2001 BS'nin amacı, gemilerde yakıt olarak kullanılmak üzere bulunan petrolün dökülmesinden ya da bırakılmasından kaynaklanan kirlenme zararları nedeniyle hukuki sorumluluk ve tazminat konularını milletlerarası düzeyde düzenlemektir⁴⁷⁶. Sözleşme, gemi bunkerlerinden⁴⁷⁷ kaynaklanan kirlenme zararlarının tazminini hedeflemektedir⁴⁷⁸.

2001 Bunker Sözleşmesi'nde kirlenme zararı, önleyici tedbirler ve coğrafi uygulama kapsamına dair hükümlerin 1992 HSS'ne benzerdir⁴⁷⁹. Zira bu sözleşmeye göre de donatanın sorumluluğu, kusursuz sorumluluk niteliğindedir (m. 3). Donatan, müseccel malik, çıplak gemi kiracısı, gemi müdürü ve işleteni malik anlamına gelmektedir (m. 1/3). Donatanın sorumluluğunun sınırlandırılmasında 1992 HSS'nden farklı olarak, tadil edildiği şekliyle 1976 Sözleşmesi hükümlerinde olduğu gibi uygulanabilir bir uluslararası rejim ya da ulusal hukuk hükümlerine atıf yapılmıştır (m. 6). Mecburi sigorta veya mali güvence açısından da 1992 HSS hükümlerine paralel düzenlemelerin yapılmıştır (m. 7). Fakat, mecburi sigorta yükümlülüğü 1.000 grostondan daha büyük tonaja sahip gemiler için öngörülmüştür ve güvence tutarı 1976 Sözleşmesi'ndeki rakamları aşmayacaktır (m. 7/1)⁴⁸⁰.

⁴⁷⁵ Demir, 2011, 272; Demir, 2014, 135.

⁴⁷⁶ Ilgın, C. (2003), Bunker Konvansiyonu ve Konvansiyon'un Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003; Demir, 2014, 135.

⁴⁷⁷ "Bunker petrolü/yağı" (*bunker oil*), geminin harekete geçirilmesi veya işletilmesi için kullanılmak amacıyla düşünülen ya da kullanılan yağlama yağı dâhil herhangi bir hidrokarbon mineral yağı ve bu yağların herhangi bir artığı anlamına gelmektedir". (m. 1/5)

⁴⁷⁸ Demir, 2011, 273.

⁴⁷⁹ Demir, 2011, 273.

⁴⁸⁰ Demir, 2011, 273; Demir, 2014, 136.

3.2. 5312 sayılı Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun'da Hukuki Sorumluluk ve Tazminat Esasları

3.2.1. Hukuki Sorumluluk

3.2.1.1. 5312 sayılı Kanun'un amacı

5312 sayılı Kanun'un Amaç başlıklı 1. maddesine göre: *"Bu Kanunun amacı, deniz emniyetinin sağlanması ve deniz kirliliğinin önlenmesi konusundaki uluslararası hukuk ve iç hukuktan doğan hak ve yükümlülükler göz önünde bulundurularak;*

a) Acil durumlarda gemilerden ve kıyı tesislerindeki faaliyetlerden kaynaklanan kirlenme tehlikesini ortadan kaldırmak veya kirlenmeyi azaltmak, sınırlamak ve gidermek üzere uygulanacak müdahale ve hazırlıklı olma esaslarını,

b) Olay sonucu ortaya çıkan zararların tespit ve tazmin esaslarını,

c) Uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi esaslarını,

d) Kanun kapsamına giren kişilerle kurum, kuruluş, gemi ve tesislerin Kanunda belirtilen ilgililerinin yetki, görev ve sorumluluklarını,

belirlemektir."

Buna göre Kanun'un iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlar; deniz çevresinin petrol ve diğer zararlı maddelerle kirlenmesi olaylarında yapılacak acil müdahaleye ilişkin usul ve esaslar ile kirlenme olayları sonucu doğan zararların tespit ve tazmin esaslarının düzenlenmesidir. (m. 1 b. (a) ve (b)). Kanun, bu amacın gerçekleştirilmesinde deniz emniyetinin sağlanması ve deniz kirliliğinin önlenmesi konusundaki uluslararası hukuk ve iç hukuktan doğan hak ve yükümlülüklerden hareket etmektedir (m. 1)⁴⁸¹.

"Kanun'un genel gerekçesinde de kirlenmeye bağlı hukuki sorumlulukla ilgili olarak; kirlenme sonucu zararların tazmininin, kirlenmeye sebep olanların önceden bazı sigorta sistemleri ile tazminat garantileri sağlaması ile mümkün olduğu, müdahale ve

⁴⁸¹ Demir, 2011, 273; Alica, 2011, 77, 78.

zararların tazmini konusunda taraf olduğumuz uluslararası düzenlemelerle üstlenilen yükümlülükler ile hak ve yetkilerin iç hukuk düzenlemelerine yansıtılmasının vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğu, üç tarafı denizlerle çevrili, petrol ve diğer zararlı maddeleri taşıyan gemi trafiğine yoğun olarak maruz kalan ülkemiz için ayrı bir önem taşıdığı, Tasarı'nın bugüne kadar Türk Boğazları'nda ve Türkiye'nin yetki alanlarında meydana gelen olaylarda müdahale ve tazmin konularında yaşanan olumsuzlukların giderilmesi amacıyla hazırlandığı ifade edilmektedir"⁴⁸².

3.2.1.2. Kanun'un kapsamı

Kanun'un kapsamını belirleyen m. 2'ye göre *"Bu Kanun, uygulama alanlarında bulunan veya herhangi bir nedenle uygulama alanlarına girmek isteyen 500 groston ve daha büyük petrol ve diğer zararlı maddeleri taşıyan gemiler ile petrol ve diğer zararlı maddelerle kirlenmeye neden olabilecek faaliyetleri icra eden kıyı tesislerinin sorumlu taraflarının, bakanlıkların ve kamu kurum ve kuruluşlarının yetki, görev ve sorumluluklarını kapsar"* (m. 2/1). Bu düzenlemede Kanun'un kapsamı çok geniş olarak belirlenmiştir. Burada iki unsur vardır. İlk unsur, uygulama alanında bulunan veya bu alana girmek isteyen 500 groston ve üzeri petrol ve diğer zararlı maddeleri taşıyan gemiler; ikinci unsur ise petrol ve diğer zararlı maddelerle kirlenmeye neden olabilecek faaliyetleri icra eden kıyı tesisleridir.

3.2.1.2.1. Gemi

Kanun'da gemi tanımına yer verilmemiştir. Denizde taşımanın asli unsuru ve deniz kirliliğine sebep olan en önemli araç olarak gemi tanımına yer verilmemesi, uygulamada neyin gemi sayılıp sayılmayacağı hususunda farklı yorumlara neden olabileceğinden ciddi bir eksikliktir. Şöyle ki, hukuki sorumluluk ve tazminat esasları bakımından hangi tür deniz araçlarının gemi sayılacağı, doğrudan Kanun'un uygulama alanıyla ilişkilidir⁴⁸³. 10/6/1946 tarihli ve 4922 sayılı Denizde Can ve Mal Koruma Hakkında Kanun m. 1'de yer alan gemi tanımı yapılmıştır. Bu Kanun m. 1 b. (B)'de gemi, *"adı, tonlatosu ve kullanma amacı ne*

⁴⁸² Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun Tasarısı ve Çevre Komisyon Raporu (1/876), Dönem: 22, Yasama Yılı: 718, TBMM Sıra Sayısı: 718, s. 1 (<http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss718m.htm>).

⁴⁸³ Demir, 2011, 275.

olursa olsun, denizde kürekten başka aletle yola çıkabilen her araç” olarak tanımlanmıştır. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 931. maddesinde ise gemi ve ticaret gemisi şu şekilde tanımlamıştır. “(1) Tahsis edildiği amaç, suda hareket etmesini gerektiren, yüzme özelliği bulunan ve pek küçük olmayan her araç, kendiliğinden hareket etmesi imkânı bulunmasa da, bu Kanun bakımından “gemi” sayılır. (2) Suda ekonomik menfaat sağlama amacına tahsis edilen veya fiilen böyle bir amaç için kullanılan her gemi, kimin tarafından ve kimin adına veya hesabına kullanılırsa kullanılsın “ticaret gemisi” sayılır.”

Bütün gemiler, kapsamda olmayıp bazı istisnalar düzenlenmiştir. Savaş gemileri ve yardımcı savaş gemileri ile herhangi bir devlete ait veya devlet tarafından işletilen ve ticari faaliyetler dışında kullanılan gemiler, kapsam dışındadır. (m. 2/2). Bu istisna hükmü, hukuki sorumluluğa ilişkin uluslararası hukuktaki düzenlemelerle de uyumlu olmuştur⁴⁸⁴.

3.2.1.2.2. Petrol ve diğer zararlı maddeler

Petrol, 5312 sayılı Kanun m. 3 b. (m)’de *“Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme’nin (MARPOL 73/78) I inci ekinin I inci eklentisinde listelenen maddeler ile bu liste ile sınırlı olmaksızın ham petrol, akaryakıt, slaç, rafine ürünler ve toprak altında doğal olarak meydana gelen her türlü sıvı hidrokarbon karışımı”* olarak tanımlanmıştır.

Diğer zararlı maddeler ise m. 3 b. (d)’de *“Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşmenin (MARPOL 73/78) II inci Ekinin II nci ve III üncü eklentilerinde listelenmiş maddeler ile bu liste ile sınırlı olmaksızın deniz ortamına karıştığında kirlenme yaratan radyoaktif maddeler hariç her türlü madde”* şeklinde tanımlanmıştır.

Diğer zararlı maddelerin tanımında radyoaktif maddeler, kapsam dışında bırakılmıştır. Radyoaktif maddelerin özel nitelikleri ve nükleer maddelerle kirlenmenin daha özel nitelikteki uluslararası sözleşmelerle düzenlenmesi sebebiyle bu maddelerin hariç bırakılması yerinde olmuştur. Aynı şekilde, MARPOL 73/78 eklentilerinde listelenen maddelere referans yapılması da doğru olmuştur. Nitekim, Uluslararası Deniz Hukuku’nda

⁴⁸⁴ Demir, 2011, 275.

zararlı maddelerden neyin anlaşılacağı konusunda bu Sözleşme'ye başvurulması doğrultusunda genel bir kabul vardır⁴⁸⁵.

Petrol dışında kirlenmeye neden olacak her şey zararlı madde olarak kabul edilmektedir. Kanun, zararlı madde tanımını oldukça geniş tutarak olabildiğince uygulama alanını genişletmeyi amaçlamaktadır⁴⁸⁶. Fakat Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası sözleşmelerin öncelikle uygulanması gerektiği için bu amaca ne oranda ulaşılabileceği belirsizdir. Bununla birlikte, Çevre Kanunu'ndaki kirlenme kavramının oldukça geniş ve katı kusursuz sorumluluk ilkesini benimsediğinden Kanun'un hukuki sorumluluk ve tazminat esaslarına dair getirdiği düzenlemelerin Türk Hukuku açısından önemli bir yenilik getirdiğini ve ihtiyaçlara cevap verdiğini söyleyemeyiz⁴⁸⁷.

3.2.1.2.3. Coğrafi uygulama kapsamı (Deniz yetki alanları)

Kanun m. 3 b. (p)'de "uygulama alanı"nı: *"Bu Kanunun uygulanması bakımından, Türkiye'nin iç suları, karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesinden oluşan deniz yetki alanlarını ve bu Kanunda öngörülen acil durumlarda, bu durumlara müdahale ve zararların tazmini amacıyla sınırlı kalmak kaydıyla, Müsteşarlığın, Bakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşlarının görüşlerini alarak vereceği karara bağlı olarak karasularının ötesindeki açık deniz alanlarını"* şeklinde tanımlanmıştır

Uygulama alanı tanımı, esasında 1992 HSS m. II ve 1992 FS m. 3'te yer alan coğrafi uygulama alanı tanımına uygun düşmektedir. Tanımda yer alan iç sular, karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgenin tanımları Kanun'da yapılmamıştır. Bununla birlikte belirtilen kavramların Deniz Hukuku'nda genel olarak anlaşıldığı biçimde değerlendirilmesi uygun olur. Tanımda 1992 HSS ve 1992 FS'nde yer almayan kıta sahanlığı kavramına yer verilmiştir. Ayrıca, uygulama alanı tanımında, karasularının ötesindeki açık deniz alanları da ifade edilmiştir. Bu deniz alanları, Türkiye tarafından münhasır ekonomik bölgenin ilan edilmediği karasularının ötesindeki açık deniz

⁴⁸⁵ Demir, 2011, 280.

⁴⁸⁶ Demir, 2011, 281.

⁴⁸⁷ Demir, 2011, 281.

alanlarıdır. Düzenleme, bu alanlardaki acil durumlara müdahale ve zararların tazmini bakımından Kanun'un öngördüğü amaçların tam olarak gerçekleştirilmesi amacıyla⁴⁸⁸.

3.2.2. Kirlenme ve Zarar

Kanun'da, kirlenme ve zarar kavramları ayrı ayrı tanımlanmıştır⁴⁸⁹. Kirlenme, m. 3 b. (h)'de *"Olay sonucunda, petrol ve diğer zararlı maddelerin; canlı kaynaklara ve deniz yaşamına zarar verecek, insan sağlığı için tehlike oluşturacak, balıkçılık ve denizlerin diğer yasal amaçlarla kullanımı da dâhil olmak üzere, denizcilik faaliyetlerini engelleme, deniz suyunun niteliğini değiştirme ve ekolojik dengeyi bozma gibi zararlı etkiler yaratacak şekilde deniz çevresine karışması"* şeklinde tanımlanmıştır.

Kirlenme tanımı, Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde düzenlenen çevre kirliliği tanımının daha somut halidir. Çevre Kanunu'nda, *"çevrede meydana gelen canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki olarak tanımlanmıştır"*⁴⁹⁰. Bu unsurlar, Kanun'daki kirlenme tanımında da bulunmakla birlikte kirlenme, petrol ve diğer zararlı maddelerin deniz çevresine karışması sonucuna bağlanmıştır. Kanun'da, belirtilen unsurlarla beraber insan sağlığı, balıkçılık ve denizin yasal kullanımına bağlı denizcilik faaliyetlerinin engellenmesi ve deniz suyunun bozulması kavramlarına vurgu yapılmıştır. Balıkçılık ve denizcilik faaliyetlerinin engellenmesi sonucu kazanç ve kâr kaybı da zarar kapsamındadır.

Zarar ise m. 3 b. (r)'de *"Bu Kanunun 6 ncı maddesinde belirtilenler ile zararın tespit, tazmin ve uyuşmazlıkların giderilmesine ilişkin masrafları"* şeklinde tanımlanmıştır. Kanun yapma tekniği bakımından m. 6'ya atıf yapılması uygun değildir. Zarar ve kirlenme tanımlarının "Tanımlar" başlıklı m. 3'te müstakil bir bent hâlinde düzenlenmesi gerektiği yönündeki görüşe biz de katılıyoruz⁴⁹¹.

"Burada belirtilen zararlar; kirlenmenin veya kirlenme tehlikesinin neden olduğu; temizleme masrafları, koruyucu önlemlere ilişkin masraflar, canlı kaynaklar ve deniz

⁴⁸⁸ Demir, 2011, 281.

⁴⁸⁹ 1992 HSS'de ise "kirlenme zararı" tanımlanmıştır.

⁴⁹⁰ Kirlilik tanımı için bkz: yukarıda 1.2.2. altındaki açıklamalar.

⁴⁹¹ Demir, 2011, 284.

yaşamına verilen zararlar, bozulan çevrenin yeniden oluşturulması, toplanan atıkların taşınması ve bertarafı için yapılacak masraflar, geçim için kullanılan doğal ve canlı kaynaklarda meydana gelen zararlar, özel mallardaki zararlar, şahısların yaralanması ve ölümünden kaynaklanan zararlar, gelir kayıpları, gelir ve kazanç kapasitelerine verilen zararlar ve diğer kamu zararları olarak tanımlanmıştır (m. 6/1)".

Zarar kapsamındaki temizleme masrafları ile koruyucu önlemlere ilişkin masraflar da Kanun'da düzenlenmektedir. Koruyucu önlemlere ilişkin masraflar, m. 3 b. (ı)'da *"Bir olayın meydana gelmesinden sonra ortaya çıkabilecek muhtemel kirlenmeyi önlemek veya sınırlı tutmak amacıyla alınan tedbirleri"* olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla, bu çerçevede alınan her tedbirle ilgili masraflar, zarar kapsamındadır. İnceleme, keşif, bilirkişi vs. masrafları, zararın tespiti kapsamına dahildir. Uyuşmazlıkların giderilmesi için yapılan dava ve takip masrafları, bir başka ifadeyle yargılama masraflarıdır⁴⁹².

3.2.3. Kanun'un Uygulama Kapsamı ve İlgili Mevzuat ile İlişkisi

Kanun'un uygulanmasında karşılaşılabilecek önemli sorunlar uygulama kapsamı ve ilgili mevzuat arasındaki ilişkidir. Denizlerin gemiler tarafından kirletilmesine ilişkin hukuki sorumluluk ve tazminat sorunlarını düzenleyen ve yukarıda incelenen ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri karşısında Kanun'un yeri önemlidir. Anayasa'nın 90. maddesinin 5. fıkrasına göre *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir ve usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkacak uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır"*. Dolayısıyla, normlar hiyerarşisi açısından söz konusu konuya ilişkin bir milletlerarası antlaşma varsa öncelikle bu antlaşma uygulanacaktır. Sonrasında ise ilgili kanunlar ve alt düzenleyici işlemler uygulama olanağı bulabilecektir. Fakat, Kanun, başta ÇK olmak üzere ilgili diğer mevzuatla arasındaki ilişkileri düzenleyen açık hükümler içermediği için bir uyuşmazlıkta öncelikle uygulanacak normun belirlenmesinde 1992 HSS, 1992 FS, ÇK ve Kanun hükümleri arasında sıralamanın nasıl yapılacağı hususunda ciddi bir belirsizlik vardır⁴⁹³.

⁴⁹² Demir, 2011, 285, 286.

⁴⁹³ Demir, 2011, 288.

Kanun, 1992 HSS ve 1992 FS'lerinin Uygulama Kanunu niteliğinde değildir. Fakat petrol ve diğer zararlı maddelerden kaynaklanan kirlenmeye bağlı hukuki sorumluluk ve tazminat esaslarına dair hükümler içermektedir. Petrol kirliliğine neden olan olayların çoğu, 1992 HSS ve 1992 FS'lerinin kapsamında olacağından bu sözleşmeler öncelikle uygulanmalıdır. Ancak, asıl sorun, Bu Kanun ile Çevre Kanunu arasındaki ilişkidir. Bu Kanun kapsamındaki bir olayda Çevre Kanunu hükümlerinin uygulanıp, uygulanamayacağı ve uygulanacaksa hangi kapsamda uygulanabileceği belli değildir. Kanun ile ÇK arasında özel kanun - genel kanun ilişkisi olup olmadığı açık değildir. Kanun'un genel düzenlemesi, ÇK'na göre özel kanun niteliğinde olduğu yönündedir. Fakat, Kanun kapsamındaki bir olayda Kanun hükümleri uygulandığında ÇK hükümleri uygulanamayacak mıdır? Ya da Kanun'un uygulanmasına rağmen düzenlenmeyen diğer konularda genel kanun niteliğinde olduğu kabul edilerek ÇK'ndaki ilgili hükümler uygulama alanı bulabilecek mi?⁴⁹⁴

Kanaatimizce 5312 sayılı Kanun'a göre genel kanun niteliğinde olan ÇK, uygun düştüğü ölçüde 5312 sayılı Kanun kapsamında kalan olayda uygulanabilecektir. Kanun'un uygulandığı olayda Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde yer alan hukuki sorumluluk ve buna bağlı diğer hükümler 5312 sayılı Kanun'da boşluk olan hallerde uygulama alanı bulabilecektir.

Türk Boğazlarından geçen ve petrol ve diğer zararlı madde taşıyarak bir kaza durumunda bu maddelerle kirlenmeye neden olabilecek gemilerin neredeyse tamamı bu kapsamda olduğu için, Türk Boğazlarında petrol ve diğer zararlı maddelerle kirlenme olaylarının tazmininde sadece ilgili uluslararası sözleşmelerle oluşturulmuş uluslararası sistemin getirdiği hükümler geçerli olacaktır. İstisnai durumlarda uluslararası tazmin sözleşmelerine tabi olmayan bir geminin karıştığı ya da sebep olduğu bir kazadan kaynaklanan petrol ve diğer zararlı madde kirliliğinin tazmininde 5312 sayılı Kanun ve Çevre Kanunu hükümleri uygulanacaktır⁴⁹⁵.

⁴⁹⁴ Demir, 2011, 288, 289.

⁴⁹⁵ Alica, 2011, 77, 78.

3.2.4. Zarardan sorumluluk

Kanun'un "Zarardan dolayı sorumluluk" başlıklı 6. maddesinde, 2. madde kapsamında petrol ve diğer zararlı maddeleri taşıyan 500 groston ve üzerindeki bir geminin sebep olduğu kirlenme zararlarından kimin sorumlu olacağı düzenlenmiştir. Buna göre:

"Bu Kanun kapsamına giren gemi ve kıyı tesislerinin sorumlu tarafları, uygulama alanlarında gemi ve kıyı tesislerinden kaynaklanan olay sonucu ortaya çıkan kirlenmenin veya kirlenme tehlikesinin neden olduğu; temizleme masraflarını, koruyucu önlemlere ilişkin masrafları, canlı kaynaklar ve deniz yaşamına verilen zararları, bozulan çevrenin yeniden oluşturulması, toplanan atıkların taşınması ve bertarafı için yapılacak masrafları, geçim için kullanılan doğal ve canlı kaynaklarda meydana gelen zararları, özel mallardaki zararları, şahısların yaralanması ve ölümünden kaynaklanan zararları, gelir kayıplarını, gelir ve kazanç kapasitelerine verilen zararları ve diğer kamu zararlarını tazmin etmekle müteselsilen sorumludur.

Garantörün sorumluluğu, diğer sorumlu tarafların sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Garantörün tazmin etmediği zararlar diğer sorumlu taraflarca tazmin edilir.

İki veya daha fazla geminin karışmasıyla meydana gelen bir olayda ortaya çıkan zarardan tüm gemilerin sorumlu tarafları müştereken ve müteselsilen sorumludur.

Olay sonucu ortaya çıkan zararı ödeyenlerin zarara neden olanlara rücu hakkı saklıdır."

Bu maddeye göre bu Kanun kapsamındaki bir geminin sorumlu tarafları, uygulama alanlarında bu gemiden kaynaklanan olay sonucu ortaya çıkan kirlenmenin veya kirlenme tehlikesinin neden olduğu zararları tazmin etmekle müteselsilen sorumludur. Sorumluluk için gemiden kaynaklanan bir olay sonucunda kirlenme veya kirlenme tehlikesinin sebep olduğu bir zarar ortaya çıkmalıdır.

Sorumlu taraf ise m. 3 b. (n)'de *"Zararın tazmini ve koruyucu önlemlerin karşılanması konusunda yükümlülük atfedilebilecek, beşyüz groston ve daha büyük petrol ve diğer zararlı maddeleri taşıyan gemiler ile kıyı tesislerinin sahipleri, işletenleri, kaptanları, idare edenleri, kiracıları, zilyetleri ve garantörleri"* şeklinde düzenlenmiştir.

Düzenlemeye göre, gemilerin ve kıyı tesislerinin sahipleri, işletenleri, kaptanları, idare edenleri, kiracıları, zilyetleri ve garantörleri zarardan sorumludur. Geminin sahibi, işleteni, idare edenleri, kaptanı, kiracı, zilyet ve garantörlerinin belirlenmesi zor değildir. Fakat, kıyı tesislerinin kaptanın, işletenin ve zilyedinin belirlenmesi ciddi sorunlar oluşturabilir. Öncelikle, kıyı tesisleri gemi niteliği taşımadığından bunların kaptanı olamaz. Bununla birlikte, bir kıyı tesisinin zilyedi ve işleteni olarak muhatap alınacak şahısın nasıl belirleneceği belli değildir⁴⁹⁶.

Düzenleme, gemilerin sebep olduğu kirlenme zararlarına ilişkin hukuki sorumluluğu düzenleyen uluslararası antlaşmalarla uyumlu değildir. Hukuki sorumluluğa ilişkin uluslararası sözleşmelerde esas itibarıyla sorumluluğun tek bir kişiye, çoğunlukla gemi maliki ve onun sigortacısına yöneltildiği görülür. 1992 HSS m. III'e ve 1996 HNS m. 7/1'e göre de sorumluluk geminin malikine aittir. Bunun sebebi ise zararın süratle ve kısa süre içinde tazmini amacıyla gemi malikinin kusursuz sorumluluğu olmasıyla birlikte mecburi sigorta temin etmesi yükümlülüğüdür. Diğer yandan, Kanun gereği sorumluluk da kusursuz sorumluluktur ve Kanun kapsamındaki gemiler için Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere tabi olmak üzere mali sorumluluk belgeleri getirilmesi zorunluluğu mevcuttur. Bu güvencelere ilaveten gemi maliki ve garantör hariç olmak üzere geminin kaptanı, işleteni, idare edeni, zilyedi ve kiracının zarar sebebiyle sorumlu tutulması anlaşılamamış olup, bu durum hakkaniyete de aykırıdır⁴⁹⁷. Kanaatimizce sorumluluk hususundaki düzenlemelerin uluslararası antlaşmalarla uyumlu hale getirilmesi hem uygulama kolaylığı sağlayacak hem de hakkaniyete uygun olacaktır.

Sorumlu taraflardan biri olarak garantör ise m. 3 b. (e)'de şu şekilde tanımlanmıştır: *"Bu Kanunda belirtilen hükümlere göre sorumlu taraf adına, sorumlu taraf dışında zararların tazminine ilişkin mali sorumluluk üstlenen ve mali sorumluluk belgesini*

⁴⁹⁶ Demir, 2011, 290.

⁴⁹⁷ Demir, 2011, 291.

sağlayan kişi, kuruluş veya devlet". Garantör, tabiatıyla sorumlu taraf adına zararların tazminine ilişkin mali sorumluluk sağlayan, buna dair belgeyi düzenleyen kişidir. Garantör, 500 groston ve üzerinde olup petrol ve diğer zararlı maddeleri taşıyan geminin sahibi, işletenleri, kaptanları, idare edenleri, kiracıları ve zilyetlerinin garantörleri olacaktır⁴⁹⁸.

Kanun m. 6/2'de, garantörün sorumluluğunun diğer sorumlu tarafların sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağını, garantörün tazmin etmediği zararların diğer sorumlu taraflarca tazmin edileceğini düzenlenmektedir.

Kanun m. 6/3, müteselsil sorumluluğu düzenlemektedir. Ancak, buradaki müteselsil sorumluluk, bir geminin karıştığı herhangi bir olaydaki sorumlu kişilerin kendi aralarındaki müteselsil sorumluluğu değil, birden fazla geminin karıştığı bir olay neticesinde ortaya çıkan zararlara ilişkin olarak bütün gemilerin müştereken ve müteselsilen sorumluluğunu düzenlemektedir. Bu fıkra, 1992 HSS m. IV'e uygun gözükmemektedir. Ancak, düzenlemede iki veya daha fazla geminin karıştığı bir olaydan bahsedilmiş, bu gemilerin eylemleri veya konumları veya faaliyetlerinin zarara etkileri, zarardaki payları üzerinde durulmamıştır. Bu nedenle, sadece olaya karışması sebebiyle ortaya çıkan bütün zararlardan bütün gemilerin müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulmaları, hakkaniyet ve müteselsil sorumluluğa ilişkin ilkelere uygun düşmemektedir. Üstelik müteselsil sorumlulukla beraber müşterek sorumluluk da mevcuttur. "Müşterek ve müteselsilen" ifadeleri, Kanun'un katı sorumluluk anlayışında olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu düzenleme, 1992 HSS m. IV'e uygun düşmemektedir⁴⁹⁹.

Bu maddenin son fıkrasında genel hükümlere tabi olarak zarar görenlere yapılan ödemeler sebebiyle ödemede bulananın rücu hakkının saklı olduğu düzenlenmektedir (m. 6 /4).

Söz konusu Kanun'un uygulanmasına dayanan bir yargı kararı bulunmamakla birlikte, deniz kirliliğinden dolayı oluşan zarara ilişkin olarak Yargıtay'ın daha önceki bir kararı incelenmeye değerdir. Eski tankerin çatması ve denizi kirlletmesi sonucu oluşan çevresel zararların tazmini için T.C. Devleti adına Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Başbakanlık

⁴⁹⁸ Demir, 2011, 292.

⁴⁹⁹ Demir, 2011, 293.

Çevre Müsteşarlığı, Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlıkları adına Hazine tarafından açılan tazminat davasına ilişkin Yargıtay Kararında⁵⁰⁰;

“Davaya konu olan olay, davalı donatanlara ait tankerlerin (Yunan-İngiliz) İstanbul Boğazı Rumelikavağı önlerinde çarpışmasıyla oluşmuştur. Davacı Türkiye Cumhuriyeti Devletince, olayda denize dökülen petrol ürününün, Boğaz ve çevresinde (Türk karasuları) ekolojik yapıya verdiği zararın karşılığı olarak 66.650.000 TL’nin davalılardan tahsili istenilmiştir.

Bilindiği gibi ülkenin yer üstü ve yer altı (göller ve denizler dahil) varlıkları, devletin malvarlığının önemli bir kısmını, kısaca zenginliğini oluşturur. Endüstri devriminin ortaya çıkardığı teknik gelişmeler ve işletmeler; insanlığa hizmetleri, faydaları yanında; kontrolden çıktığı anda çok geniş kapsamlı zararlar meydana getirebilecek niteliğe de sahip bulunmaktadır. Bunların ülke topraklarında meydana getirebileceği zararların kapsamı ile sorumluluğun belirlenmesinde; sorumluluk hukukunun kişiler için kabul ettiği klasik görüşlere yer verilmemelidir. Aksi halde mal varlığında eksilmenin (örneğin balıkların devlet tarafından tutulmadığı olgusuyla veya en azından tutulup tutulamayacağı bilinemediğinden) veya uygun illiyet bağının bulunmadığı (devletin vergilendirememeden doğan zararının olay içinde doğrudan değil de eylemin etkilerinin yayılması, sıçramasıyla oluştuğu) kolaylıkla kabul edilebilir. Bu durum, devletin fakirleşmesine ve zarar verenin (hukuka aykırı davranan ve hukukça korunmaması gerekenin) zenginleşmesine (sorumluluktan kurtulmakla) yol açar.

Yasalarda zarar ve illiyet bağı kavramları açıkça tanımlanmamıştır. O halde, bu gibi zararların belirlenmesinde ve sorumluluğun kurulmasında; sorumluluk hukuku kuralları (zarar- illiyet bağı) amaçsal yorumla ele alınmalı; ekolojik kayıplar zarar kavramı içinde kabul edilmelidir. Bu hal, devletin sübjektif bir nitelendirme veya yorumla korunması değil; fakat sorumluluk hukukunun genel ve temel kurallarına (zarar görenin korunması vb.) hukukun temel amacına (hak-adalet) uygun düşen objektif bir yorum tarzıdır. Aksi halde, “içinde bulunduğumuz çağa, insan aklının ve bilimin verdiği teknik imkanların doğa

⁵⁰⁰ 4. HD. 15.05.1984 E.792, K.4746.

üzerinde meydana getirebileceği geniş kapsamlı ekolojik nitelikteki zararları” ödetme olanağı ortadan kalkmış olur.

Dava konusu olayda, denize dökülen petrol ürünü 644.016 ton kerosenin (gazyağı) çok hızlı bir şekilde deniz suyu ile karışarak (solüsyon hali) İstanbul Boğazı, Marmara denizi ve hatta Karadeniz’in derinliklerine kadar yayıldığı, gözlemler ve ilmi verilere dayanılarak tespit edilmiştir. Bu yayılma, özellikle İstanbul Boğazı içinde tehlike sınırının tabanını aşarak 3.9-1 ppm toksik konsantrasyonu oluşturmuştur. Bu durum denizin oksijen dengesini ve besin zincirinin en önemli halkasını oluşturan bitkisel plankton toplumu; balıkların besin zincirinin ilk hayvansal halkasını oluşturan zooplanktonları ve nihayet su ürünlerini (balık vb.) olumsuz yönde etkileyerek, öldürerek ekolojik zarar meydana getirmiştir. (Dosya içerisinde bulunan tüm bilirkişi raporları) Son bilirkişi raporunda zarar 44.000.000. TL olarak değerlendirilmiştir; hakim yasaların kendisine verdiği takdir hakkını (BK. md. 42) kullanarak bu miktarı aynen kabul etmiştir. Ekolojik niteliği itibarıyla bu takdirde açık hata görülmemiştir. O halde; sorumluluğun kurulması, zarar kapsamının belirlenmesinde mahkemenin vardığı sonuç usul ve yasalara uygundur.” gerekçesine dayanılmıştır. Söz konusu karar, “ekolojik zarar” kavramına yer vermesi ve geleneksel sorumluluk kurallarını tartışması bakımından çok önemlidir. Kararda, “ülke topraklarında meydana gelebilecek zarar” ile karşılaştırılması dikkat çekmektedir.

Kanaatimizce günümüzde dahi bu görüşlerin yerleşmesinin çok zor olduğu göz önüne alındığında, anılan Yargıtay Kararı 1980’li yıllarda verilmiş çevre zararı açısından oldukça önemli ve ileri bir karar olarak kabul edilmelidir⁵⁰¹.

3.2.5. Sorumluluğun sınırlandırılması

Kanun’un 7. maddesinde “gemi başına sorumlu taraf yükümlülüğünün toplamı ve sorumlu tarafa yüklenecek azami tazminat miktarı konusunda Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşme hükümleri saklıdır.” hükmü bulunmaktadır. Burada gemi başına sorumlu kişilerin yükümlülüğünün toplamından ve sorumlu tarafa yüklenecek azami tazminat miktarından söz edilmektedir. Düzenlemeye göre Kanun kapsamında müstakil

⁵⁰¹ Alica, 2011, 83.

bir şekilde sınırlı sorumluluk düzenlenmemiştir. Sorumlu şahıslarca ödenecek azami tazminat miktarı konusunda Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşme hükümlerinin saklı olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla, Kanun kapsamında hukuki sorumluluk ve tazminata ilişkin uygulanabilecek bir uluslararası sözleşme varsa ve bu sözleşmede sorumluluğun sınırlandırılmasına ilişkin bir hüküm mevcutsa, yalnızca bu takdirde sorumlu kişiler, bu sözleşme kapsamında sorumluluklarını sınırlandırma hakkından yararlanabileceklerdir. Bu halde hukuki sorumluluğa ilişkin ilgili uluslararası sözleşme uygulanacağından, Kanun uygulanmayacaktır⁵⁰².

3.2.6. Zorunlu sigorta veya mali güvence

3.2.6.1. Zorunlu sigorta veya mali güvence sağlama yükümlülüğü

5312 sayılı Kanun'un "Mali sorumluluk garantileri" başlıklı m. 8/1'e göre *"Uygulama alanlarına girmek isteyen petrol ve/veya diğer zararlı maddeleri taşıyan gemiler, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler uyarınca kendilerinden istenen mali sorumluluk belgelerine sahip olmak, bunları ilgili makamlara bildirmek ve talep edildiğinde göstermek zorundadırlar."*

Düzenlemeye göre Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler uyarınca istenilen mali sorumluluk belgelerine sahip olunması gerekmektedir. Ayrıca, mali sorumluluk belgelerinin ilgili makamlara bildirilmesi ve gösterilmesi usul ve esasları ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Kanun m. 8/2 ye göre *"Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde öngörülen malî sorumluluk garantilerine sahip olmadıkları belirlenen bu Kanun kapsamındaki yabancı bayraklı gemilerin, can kurtarma hizmetlerinden kaynaklanacak mücbir sebepler dışında, Türk iç sularına veya iç sular dışındaki bir demir yeri veya liman tesislerine uğramak amacıyla Türk karasularına ve iç sularına girmesine izin verilmez; girmiş olan gemiler derhal buralardan çıkartılır veya şartları sağlaması için en fazla otuz gün süre verilir. Bu süre sonunda şartları sağlamadığı tespit edilen gemiler derhal karasuları dışına çıkartılır. Şartlara uymayan bu Kanun kapsamındaki Türk bayraklı gemiler*

⁵⁰² Demir, 2011, 294, 295.

ise şartları sağlayıncaya kadar bağlanarak seferden yasaklanır. Bu durumdaki gemilerin yükü, gemi veya yük sahibince şartlara uygun başka bir gemiye nakledilir ve mevzuat uyarınca bertaraf edilmesi gereken yüklerin uygun bir şekilde bertarafı sağlanır.”

Bu hükümde Türk iç sularına veya iç sular dışındaki bir demir yeri veya liman tesislerine uğramak amacıyla Türk karasularına ve iç sulara girmek isteyen gemiler için yaptırımlar düzenlemiştir. Münhasır ekonomik bölgede seyretmekte olan gemiler için bu yükümlülüklerin aranması seyrü sefer serbestliği ile örtüşmez. Hükümün bu gemilere uygulanması pek de mümkün değildir⁵⁰³.

Ayrıca, zararsız geçiş⁵⁰⁴ hakkını kullanan gemiler yönünden de sorunlar çıkabilir. Yabancı bir geminin karasularına girmesine rağmen limana veya karasularındaki bir yükleme boşaltma terminaline uğramaması halinde Kanun’un lafzına göre bu gemilerden de ilgili uluslararası sözleşmelerde belirtilen mali sorumluluk garantilerinin istenmesi gerekecektir. Fakat bu uygulama uluslararası hukukun yerleşmiş bir ilkesi olan zararsız geçiş hakkıyla ve dolayısıyla uluslararası hukukla bağdaşmaz. Dolayısıyla, münhasır ekonomik bölge ve karasuları bakımından mali güvence hükümleri, uluslararası hukuk ve 1992 HSS ile bağdaşmaz ve pratikte de uygulanması çok zordur. Bu garantilerin denetimi, 1992 HSS’ne uygun olarak liman devleti denetimi kapsamında yapılabilir⁵⁰⁵.

3.2.6.2. Mali sorumluluk garantilerinin denetimi

5312 sayılı Kanun m. 8/2 ye göre “Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde öngörülen malî sorumluluk garantilerine sahip olmadıkları belirlenen bu Kanun kapsamındaki yabancı bayraklı gemilerin, can kurtarma hizmetlerinden kaynaklanacak mücbir sebepler dışında, Türk iç sularına veya iç sular dışındaki bir demir yeri veya liman tesislerine uğramak amacıyla Türk karasularına ve iç sularına girmesine izin verilmez; girmiş olan gemiler derhal buralardan çıkartılır veya şartları sağlaması için

⁵⁰³ Demir, 2012, 297.

⁵⁰⁴ Kanun m.3 b.(s)’de zararsız geçiş şu şekilde tanımlanmıştır: “Türk iç sularına girmeksizin veya iç sular dışında bulunan bir demirleme yerine veya liman tesisine uğramaksızın karasularını katetme amacıyla veya Türk iç sularına ulaşmak veya ayrılmak, iç sular dışında bulunan bir demirleme yerinde veya liman tesisinde durmak veya bunlardan ayrılmak amacıyla Türk karasularında seyretmek”. Tanım, 1982 UNCLOS m.18 ile uyumludur.

⁵⁰⁵ Demir, 2012, 297, 298.

en fazla otuz gün süre verilir. Bu süre sonunda şartları sağlamadığı tespit edilen gemiler derhal karasuları dışına çıkartılır. Şartlara uymayan bu Kanun kapsamındaki Türk bayraklı gemiler ise şartları sağlayıncaya kadar bağlanarak seferden yasaklanır. Bu durumdaki gemilerin yükü, gemi veya yük sahibince şartlara uygun başka bir gemiye nakledilir ve mevzuat uyarınca bertaraf edilmesi gereken yüklerin uygun bir şekilde bertarafı sağlanır.”

Bu hüküm mali sorumluluk belgelerinin denetimine dair hükümler içermektedir. Bu fıkra göre Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası sözleşmelerde öngörülen mali sorumluluk garantilerine sahip olmadıkları belirlenen Kanun kapsamındaki yabancı bayraklı gemilerin Türk iç sularına veya iç sular dışındaki bir demir yeri veya liman tesislerine uğramak amacıyla Türk karasularına ve iç sularına girmesine izin verilmez; girmiş olan gemiler buralardan derhal çıkarılır veya şartları sağlaması için en fazla otuz gün süre verilir. Bu süre sonunda şartları sağlamadığı tespit edilen gemiler derhal karasuları dışına çıkartılır. Şartların sağlanmasından anlatılmak istenen, mali sorumluluk belgelerinin sağlanmasıdır. Türk bayraklı gemiler için de mali sorumluluk belgelerinin bulunmadığı hâllerde bu belgelerin getirilmesine kadar geminin seferinin yasaklanacağı düzenlenmektedir.

Mali sorumluluk belgesi bulunmayan ve en fazla otuz günlük süre içinde gerekli şartları sağlayamayan gemilerindeki yükün, gemi veya yük sahibince şartlara uygun başka bir gemiye nakledilmesi ve mevzuat uyarınca bertaraf edilmesi gereken yüklerin ise uygun bir şekilde bertarafının sağlanması gerekmektedir (m. 8 /2 /3)⁵⁰⁶.

3.2.6.3. Mali sorumluluk garantilerinin bildirimi

Kanun'un mali sorumluluk garantilerinin bildirimini düzenleyen 9. maddesine göre *“Herhangi bir Türk limanına gitmek üzere Türkiye'nin karasularına girmek isteyen ve bu Kanuna göre malî sorumluluk garantileri bulundurmamakla yükümlü gemilerin 8 inci maddede belirtilen belgelerinin sureti, gidecekleri liman başkanlıklarına, Türk karasularına girişten önce, Türkiye'de mukim bir acente vasıtası ile ulaştırılır.”*

⁵⁰⁶ Demir, 2012, 300.

Düzenlemeye göre karasularına girmeden önce liman başkanlığına mali sorumluluk garantilerine dair belgelerin sunulmaması halinde geminin karasularından çıkarılması ve şartların sağlanması için otuz günlük ek süre verilmesine ilişkin m. 8/2 hükmünün uygulanması gerekir. Karasularına girilmesinden önce mali sorumluluk garantilerinin kontrolü, çok sıkı bir şekilde karasularındaki bütün gemilerin takibini zorunlu kılmaktadır. Kanun metninde bir Türk limanına gitmek isteyen, bu amaçla Türk karasularına girmek isteyen gemilerden bahsedilmektedir. Fakat m. 8 /2, Türk iç sularına veya iç sular dışındaki bir demir yeri veya liman tesislerinden bahsetmektedir.

Kanun m. 9/2, Türk Boğazları'ndan uğraksız geçiş amacıyla Türk karasularına girmek isteyen gemiler için bildirim yükümlülüklerinin Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü⁵⁰⁷ ile belirleneceğini düzenlemiştir. Bildirim yükümlülüğüne dair m. 9, mali sorumluluk garantilerinin bildirimine ilişkindir. Fakat Türk Boğazları Deniz Trafik Tüzüğü'nde genel olarak gemilerce yapılacak bildirimlerde mali sorumluluk garantilerine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Tüzüğün hiçbir yerinde Türk Boğazları'ndan uğraksız geçiş yapan gemilerin sigorta veya mali güvence sağlayacaklarına dair bir hüküm bulunmamaktadır.

Kanun, zararsız geçişle ilgili özel bir bildirim yükümlülüğü öngörmüştür. Buna göre *“Zararsız geçiş amacıyla Türkiye'nin karasularını kullanacak gemiler, her türlü muhabere aracı ve mali sorumluluk belgelerindeki bilgiler ile geminin adı, çağrı adı, bayrağı, tescil limanı, geminin sahibinin adı ve idare merkezinin yeri, geminin Uluslararası Denizcilik Örgütü numarası (IMO No), teminat türü, teminat geçerlilik süresi, sigortacının adı ve merkezinin bulunduğu yer, tazmin limitleri ve geminin yükü ve miktarı, geminin tipi, kalkış ve varış limanına ilişkin bilgi ve belgeleri en yakın liman yetkilisine bildirmek zorundadır.”* (m. 9/3) Bu bilgiler, geminin mali sorumluluk garantileriyle yakından ilgili olup, sorumluluğun teşhis ve tayini açısından önemlidir. Bildirim yükümlülüğü, zararsız geçiş yapan tüm gemiler için geçerlidir.

⁵⁰⁷ 8/10/1998 tarihli ve 98/11860 sayılı Tüzük, 6/11/1998 tarih ve 23515 sayılı Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tüzük m.1'de Türk Boğazları'nda seyir, can, mal ve çevre güvenliğini sağlamak amacıyla deniz trafik düzenlemesinin gerçekleştirileceği ve Tüzüğün Türk Boğazları'nda seyir yapacak tüm gemileri kapsayacağı belirtilmektedir. Tüzük, gemilerin teknik yönden emniyetli geçiş esaslarını düzenlemektedir.

3.2.7. Tazminat esasları

3.2.7.1. Zararın tespiti

Ödenecek tazminat miktarının belirlenmesinde kuşkusuz öncelikle zararın tespiti bir ön koşuldur. “Zararların belirlenmesi” başlıklı Kanun m.10, konuyu düzenlemektedir. Buna göre *“Bakanlık temsilcisinin başkanlığında; Müsteşarlık, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Kıyı Emniyeti ve Gemi Kurtarma İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile ilgili valilik ve belediyelerin temsilcilerinden zarar tespit komisyonu oluşturulur. Komisyon gerek görürse ilgili diğer kurum ve kuruluşların temsilcilerini ve uzmanlarını da komisyona çağırabilir...”* Bu düzenlemeye göre, m. 3 b. (r)’de tanımlanan zararın tespiti, Bakanlık temsilcisinin başkanlığında oluşturulan bir Komisyon tarafından yapılacaktır. Komisyon, zararı bizzat tespit etmek zorunda olmayıp zararların tamamı ya da bir kısmının tespitini bu konuda uzman Türk veya yabancı kişi ve kuruluşlara yaptırabilir. (m. 10/2) Bu şekilde tespit edilen zarar miktarı, Komisyon’un onaylamasıyla geçerlik kazanır.

3.2.7.2. Tazminatın ödenmesi

“Tazminat ve ücret talepleri ve ödenmesi” başlıklı Kanun m. 11, tazminat taleplerinin ileri sürülmesi ve tazminatın ödenmesi konularını düzenlemektedir. Buna göre *“Olaydan zarar görenlerin tazminat talepleri ile kirliliğe müdahale ve kirliliği bertaraf edenlerin ücret talepleri Müsteşarlığa bildirilir. Müsteşarlık, zararların tespitine ve uyuşmazlıkların giderilmesine bağlı olarak zararların sorumlu taraflarca tazminini ve ücretlerin ödenmesini sağlar. Komisyon tarafından belirlenen zarar miktarı üzerinde taraflarca uzlaşma sağlanması durumunda Müsteşarlık, zararların sorumlu taraf veya garantöründen talep ve tahsiline ve zarar görenlere dağıtılmasına yetkilidir.”* (m.11/1) Bu düzenlemeye göre tazminat ve ücret taleplerinin Müsteşarlığa bildirilecek ve bu taleplerin Müsteşarlıkça değerlendirilerek sorumlu kişilerce tazmininin sağlanacaktır.

Öncelikle, tazminat ve diğer taleplerin Müsteşarlığa yöneltilmesi gerekmektedir. Kanun, olaydan zarar görenlerin taleplerini tazminat, kirliliğe müdahale ve kirliliği bertaraf edenlerin taleplerini ise ücret olarak nitelendirmektedir. Müsteşarlık taleplerin kendisine sunulmasından sonra, zararın sorumlu kişilerce tazmin edilmesini sağlar. Kanun’a göre

Müsteşarlık, zararların tespitine ve uyuşmazlıkların giderilmesine bağlı olarak zararın tazminini sağlamak durumundadır. Zararların tespiti, m. 10'da gösterilmiştir.

Eğer, taraflar Komisyon'ca belirlenen zarar miktarı hususunda bir uzlaşmaya varmışsa Müsteşarlık, zararların sorumlu taraf veya garantöründen talep ve tahsiline ve zarar görenlere dağıtılmasına yetkilidir. (m. 11/1/3)

Kanun'da usul hükümleri ile ilgili olarak; *“Uyuşmazlıkların çözümü için hakem tayini” başlıklı m. 20 mevcuttur. Bu maddede “Müsteşarlık ile sorumlu taraf veya garantörünün uzlaşması halinde bu Kanunun uygulanmasından doğacak uyuşmazlıkların çözümü için hakem veya hakem heyeti tayin edilebilir. Tayin edilen hakemler Türk hukukunu uygular. Tahkim, ilgisine göre 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu veya 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu hükümlerine tabidir.”* hükmü yer almaktadır.

3.2.7.3. Zamanaşımı

Kanun'un “zamanaşımı” başlıklı 12. maddesinde, *“Bu Kanun kapsamındaki olaylar nedeniyle tazminat taleplerinde zamanaşımı süresi, diğer kanunlarda daha uzun bir süre öngörülmedikçe, zararın öğrenildiği ve sorumlu tarafın tespit edildiği tarihten itibaren beş yıl, her halde olayın meydana geldiği tarihten veya olay, olaylar zincirinden meydana geliyorsa son olayın meydana geldiği tarihten itibaren on yıldır. Zamanaşımı süresine ilişkin olarak Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşme hükümleri saklıdır.”* hükmü bulunmaktadır. Buna göre beş ve on yıllık zamanaşımı süreleri uygulanacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevrenin kirletilmesinden doğan sorumluluk çok çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Çevre sorunların önemi düşünüldüğünde, çevrenin kirletilmesinden doğan zararların yalnızca kamu hukuku yöntemleriyle telafisi yeterli olmayacaktır. Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun birden fazla kaynağı bulunmakla birlikte, Çevre Kanunu'nda yer alan sorumluluk hükmü zarar gören bakımından en uygun çözümü getirmektedir. Türk Borçlar Kanunu'ndaki hükümler Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre çevre zararları açısından daha dar koruma sağlayacağından, koşullar gerçekleştiğinde çevrenin korunmasında ikincil yol olarak kullanılmalıdır. Türk Medeni Kanunu'nun komşuluk hukukuna ilişkin hükümleri Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce çevreyi korumak için kullanılmıştır. Fakat Çevre Kanunu'nun 28. maddesi bir kusursuz sorumluluk türü olup, sadece taşınmazlardan kaynaklanan çevre zararlarını bakımından değil, tüm olumsuz çevre zararlarını kapsamına aldığından uygulamada ilk olarak tercih edilen seçenek olmalıdır⁵⁰⁸.

Çevrenin kirliliğinden kaynaklanan zararların giderilmesinin sağlanmasının yanında, öncelikli olarak çevrenin kirlenmesinin önlenmesini sağlayacak tedbirlerin alınması ise çevre hukukuna hâkim olan önleme ilkesinin gereğidir. Bu doğrultuda, zarar meydana gelmeden önce, gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak için idari önlemler ile birlikte özel hukuk etkin olarak kullanılmalıdır. Özel hukukun çevreyi koruma bakımından bazı yetersizlikleri olmasına rağmen, uygulamada ve doktrinde zarar gören kavramının geniş yorumlanması konusundaki eğilimden dolayı, çevre kirliliğinin yol açtığı zararların büyük oranda giderilmesi için önemlidir. Çalışmamızda ayrıca çevrenin kirlenmesinden kaynaklı özel hukuk sorumluluğuna ilişkin ulusal mevzuatımız ve yargı kararları incelenmiştir.

Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de kişi ve malvarlığı zararlarını içeren hukuki sorumluluk rejimi bulunmaktadır. Fakat bu rejim genel olarak çevrenin zararını gidermeyi kapsamamaktadır. Ulusal sorumluluk hukukumuz açısından yalnızca mal varlığı zararları çevresel zarar olarak kabul edilmekte, fakat su, toprak, hava gibi çevresel değerlerin bozulmasına ve zarar görmesine dair bir değerlendirme

⁵⁰⁸ Çakırca, 2012, 89, 90.

yapılmamaktadır. Bu nedenle bu eksikliğin hem mevzuat açısından giderilmesi hem de yargı kararları ile desteklenmesi önemlidir. Sorumluluk hukuku kuralları kapsamında çevresel zararların tazmininde adli yargının önem ve işlevini ortaya koyan inceleme konusu yargısal içtihat, Çevre Kanunu, Türk Medeni Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu'nun hükümleri çerçevesinde tartışılmıştır. Bu aşamada, Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Direktifi'nin ülkemiz açısından da önemli bir düzenleme olduğu ve uyumlaştırılmasıyla bu eksikliğin giderileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede çevresel sorumluluk kurallarının açık ve net bir biçimde yer aldığı ve AB Çevre mevzuatı uyumu kapsamında çıkarılması konusunda taahhütte bulunduğumuz "Çevresel Sorumluluk Kanunu"nun yürürlüğe konulmasında büyük yarar bulunmaktadır⁵⁰⁹.

Çalışmamızda çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu konusunda önemli hükümler getiren Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun incelenmiştir. Kanun'un hukuki sorumluluk ve tazminata dair hükümlerinin çoğu, uluslararası hukukla uyumlu değildir. Özellikle 1992 HSS ve 1992 FS hükümlerine aykırı çok sayıda hüküm bulunmaktadır. Kanun, bu Sözleşmeler'le oluşturulan uluslararası hukuki sorumluluk ve tazmin rejimine aykırı uygulamalarla Türkiye'nin Uluslararası Deniz Hukuku düzenlemelerine uyumlu hale gelmesine engel olmaktadır. Kanun çok sayıda belirsiz hüküm içerdiği için uygulayıcı makamlar, özellikle de mahkemeler için ciddi sorunlar oluşturacaktır. Kanun, bir uygulama kanunu olmayıp, müstakil ve kendine özgü bir hukuki sorumluluk sistemi de oluşturmadığından bir olaya hangi normun uygulanacağı konusunda tereddütler yaşanması kaçınılmazdır⁵¹⁰. Anılan Kanun yürürlükte olmasına rağmen memnuniyet verici bir sonuç olarak, henüz uygulanmasına gerek duyulmamıştır.

Çevre sorunlarının gittikçe artması göz önüne alındığında, doğa koruma konusunda yasal ve kurumsal yapının zayıf kaldığı, yargının, sorunlar ve uyuşmazlıklar karşısında, geniş yorum yaparak çevreyi koruma ve içtihat yaratma sorumluluğunun ortaya çıktığı açıktır. Bilindiği üzere kanunlar soyut kurallar olup, bu kurallara işlerlik ve içerik

⁵⁰⁹ Alica, 2011, 83, 84.

⁵¹⁰ Demir, 2011, 315.

kazandırmak ise yargının görevidir. Bu nedenle, yargının bu sorunları iyi algılaması, “çevre” ile ilgili farklı disiplinleri izleyebilmesi gerekmektedir.

Bütün bu değerlendirmelerin yapılabilmesi için en pratik yol çevre davalarında bilirkişili sisteminin iyi işlemesi olacaktır. Çevre davalarının çoğunda teknik bilirkişinin raporlarına dayanılarak karar verildiği göz önüne alındığında, çevre ile ilgili uyuşmazlıklarda tarafsız ve objektif bir bilirkişilik sisteminin kurulmasının önemi ortadır. Çevre davalarında uzmanlaşmaya yönelik olarak “ihtisas mahkemeleri”nin kurulması daha köklü bir çözüm yolu olabilir. Böylelikle yargının en büyük sorunlarından biri olan “iş yükünün fazla olması” sorunu da kısmen de olsa çözülmüş olacaktır. Çevre sorunlarını yakından takip edebilen, çevre mevzuatını ve bilimsel içtihatları izleyebilen ihtisas mahkemelerinin daha hızlı karar verebilmesi mümkün olabilecektir. Bununla birlikte çevreye ilişkin davalarda farklı usul hükümlerinin getirilmesi de çevre davalarının daha hızlı çözülmesini sağlayacaktır. Kanaatimizce çevresel zararların geri dönüşü olmayan, çok büyük zararlar olması bu önerilerin getirilmesini zorunlu hale getirmektedir⁵¹¹.

⁵¹¹ Alica, 2011, 85.

KAYNAKLAR

- Abik, Y. (2010), "Taşınmaz Malikinin Olumlu Müdahaleler Nedeniyle Karşı Komşulara Karşı Sorumluluğu". *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIV, 3-4.
- Akkayan-Yıldırım, A. (2012). 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeler Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, LXX (1), 204, 203- 220.
- Akıncı, Ş. (2013). *Borçlar Hukuku Bilgisi Genel Hükümler*. Konya.
- Akipek, J., Akıntürk, T. (2009). *Eşya Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Akipek, Ş. (1994). "Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu". *Manisa Barosu Dergisi*, Ekim 1994, 13 (51), 4-22
- Alica, S. (2005). *İdari Yargı Kararları Çerçevesinde 2872 sayılı Çevre Kanunu ve İlgili Yönetmeliklerin Uygulanmasından Doğan Uyuşmazlıklar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Alica, S. (2009). Avrupa Birliği'nde Çevresel Sorumluluk Alanında Yaşanan Gelişmeler. Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Ankara: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 347-375.
- Alica, S. (2011). "Çevrenin Korunmasına İlişkin Sorumluluk Kurallarının Yargıtay Kararları Kapsamında İncelenmesi". *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. VIII No.1.
- Ateş, M. (1995). "Çevre Kanununa Göre Çevre Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk". *Ankara Barosu Dergisi*, 1995/2, Y.52.
- Aydoğdu, M. (2009). *Sivil Amaçlı Nükleer Santral İşletenin ve Nükleer Madde Taşıyanın Hukuki Sorumluluğu*. Ankara.
- Badur, E. (2006). Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Çevre Hukuku Sempozyumu. Ankara.
- Beder, S. (2012). *Environmental Principles and Policy*. London.
- Çakırca, S. (2012). "Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 47. S.59-94.
- Çiçek, E. (2012). "İnsan Hakkı Olarak Çevre ve Çevre Hukukuna Hakim Olan Bazı İlkeler". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-103-1238> adresinden 08.04.2016 tarihinde alınmıştır.

- Çörtoğlu, S. (1986). "Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması". *Yargıtay Dergisi*, (12).
- Çörtoğlu, S. (1982). *Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları* (MK. 661). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, H. (2011). *Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, İ. (2011). "Hukuki Sorumluluk ve Tazminat Esasları Açısından Deniz Çevresinin Petrol Ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale Ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanunun Değerlendirilmesi". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 239-324.
- Demir, İ. (2012). "1992 Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması İle İlgili Uluslararası Sözleşme'de 2003 Tarihli Protokol İle Kabul Edilen Değişiklikler". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 213-256.
- Demir, İ. (2014). "Milletlerarası Deniz Kirliliği Sorumluluk ve Tazminat Rejimi İçinde Türkiye'nin Yeri". *Ankara Barosu Dergisi*, 2014/4, 119-154.
- Eldelekli, B. (2010). *Çevre Hukuk Bakımından Çevre Hakkı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara.
- Eren, F. (2017). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. (21. Bası). İstanbul: Yetkin Yayınevi.
- Eren, F. (2011). *Mülkiyet Hukuku*. (On Dokuzuncu Bası). İstanbul: Yetkin Yayınevi.
- Eren, F. (1982). Karayolları Trafik Kanununa Göre Motorlu Araç İşletenin Akit Dışı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği ve Unsurları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 39(1-4). 159-212, 167.
- Ertan, B., Ertan, K. (2005). Çevre Hukukunda Sorumluluk. *Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Dergisi*, 38, 1-18.
- Ertaş, Ş. (2012). *Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Erişgin, N. (2005). *Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Erişgin, N. (2005). *Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğu*, Web: <http://dosya.marmara.edu.tr/huk/fak%C3%BClteredergisi/2008C.14S.4/205-273.pdf> adresinden 17 Kasım 2015 tarihinde alınmıştır.
- Esener, T., Güven, K. (2012). *Eşya Hukuku*. Ankara.
- Environment, Human Right and International Trade, Fransco Francioni, Ricorda Pavoni, (2003), Portland, içinde Environment, Human Rightsand Limits of Free Trade,

- Francesc Francioni, 4, Aktaran Eldeleli, B. (2010). Çevre Hukuku Bakımından Çevre Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- İnan, N. (1981). *Sorumluluk Hukukunda Yeni Bir Yaklaşım*. Çevre Hukuku Araştırmaları, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.
- İnan, A. N., Yücel, Ö. (2104). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Gemalmaz, M. (1987). "Çevre Koruma Sorunu, Çevre Hakkı, Çevre Yasası ve Düşündükleri". *İstanbul Barosu Dergisi*, 61 (1-2-3).
- Gökyayla, K. (1999). *2872 Sayılı Çevre Kanunu'na Göre Kirletenin Hukuki Sorumluluğu*. Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'ın Hatırasına Armağan, İstanbul.
- Güneş, A. (2010). "Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIV (1), 299-333, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/14_1_11.pdf adresinden 19.02.2016 tarihinde alınmıştır.
- Gürseler G. (2008). "İnsan Hakları, Çevre, Anayasa". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (75), 199-20.
- Kaboğlu, İ. (1996). *Çevre Hakkı*. (3. Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Kantar, H. (1981). *Çevre Hukukunda Sorumluluk Kavramı*, Çevre Hukuku Araştırmaları, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.
- Kara, H. (2005). *Uluslararası Sözleşmeler ve Türk Hukuku'na Göre Gemilerin Sebep Olduğu Deniz Kirliliği Zararlarından Hukuki Sorumluluk*. İstanbul.
- Karauz K. (2014). "Nükleer Santral İşletenin Hukuki Sorumluluğu". *Nevşehir Barosu Dergisi*, Yıl 1, S.1 Mart.
- Kaypak, Ş. (2009). *Çevrenin Korunmasında Sorumluluk Hukukunun Yeri*. Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Ankara.
- Keleş, R., Ertan B. (2002). *Çevre Hukukuna Giriş*, Ankara.
- Kılıçoğlu, A. (2016). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. (20. Bası). Ankara.
- Kocaoğlu, N. K. (2010). "Nükleer Tesis İşletenin Hukuki Sorumluluğu Karşılaştırmalı ve Uluslararası Özel Hukuk Analizi". *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:68 S. 2010/2.
- Korkusuz, R. (2009 28-29 Mayıs). *Hukukumuzda Tehlike Sorumluluğu Uygulaması ve Yeni Borçlar Kanunu Tasarısındaki Düzenlenmesi*, Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara.
- Kuzu, B. (1997). *Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşam Hakkı*. İstanbul.

- Oğuzman, K., Öz, T. (2012). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C.2. (6098 Sayılı Yeni Türk Borçlar Kanunu'na Göre Güncellenip Genişletilmiş Dokuzuncu Bası). İstanbul.
- Oğuzman, K., Seliçi, Ö. , Özdemir, S. (2009). *Eşya Hukuku*. (Gözden Geçirilmiş 12. Bası). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Okur, D. (2008). Gemi Kaynaklı Deniz Kirliliğinin Önlenmesinde Değişen Yetki Dengeleri Bağlamında Liman Devleti Yetkisinin Artan Önemi ve Liman Devleti Denetim. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul.
- Özdek, Y. (1993). *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Parlar, A., Hatipoğlu, M. (2010). *Cezai ve Hukuki Sorumluluk Boyutlarıyla Çevre Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Reisoğlu, S. (2014). *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul.
- Saraç, S. (2012). “*Türk Borçlar Kanunu’nda Tehlike Sorumluluğu ve Denkleştirme*”. İstanbul, erişim adresi:<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tez.SorguSonucYeni.jsp>, 27.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- Serozan, R. (1982). “Mülkiyet Hakkının Öz, İşlevi ve Sınırları”, Prof. Dr. Ümit Doğanay’ın Anısına Armağan I, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Sirmen, L. (1989). “*Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu*”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 40, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/302/2843.pdf> adresinden 11.11.2016 tarihinde alınmıştır.
- Tandoğan, H. (1986). “2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk”. *Yargıtay Dergisi*, 12 (1-2), 31-56.
- Tandoğan, H. (1981). *Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku*. Ankara.
- Tandoğan, H. (1979). “Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu”. *Banka ve Ticaret Enstitüsü Dergisi*, X (2), 12.
- Tekinay, S. S., Akman, S., Burcuoğlu, H., Altop, A. (1993). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. (Yedinci Baskı). İstanbul.
- Tiftik, M. (2005). *Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural İle Düzenlenmesi Sorunu*. (İkinci Bası). Ankara.
- Tunç, H., Güven, Y. (1997). “Çevre Hakkı ve 1982 Anayasası”. *Atatürk Üniversitesi Erzinan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 116, 103-127.

- Turgut, N. (2001). *Çevre Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Turgut, N. (2009). *Çevre Politikası ve Hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Turgut, N. (1996). Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 70. Yıl Armağanı* 44 (1-4), 607-654.
- Turgut, N. (1996), "İhtiyat İlkesi". *AÜHFD*, 81.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2735.pdf adresinden 08.04.2016 tarihinde alınmıştır.
- Türkman, A. (1998). Yaşanabilir Bir Çevre İçin, *İzmir Ticaret Odası Yayını*, No: 45, İzmir.
- Ulusay, İ. (1970). Tehlike Sorumluluğu Üstüne.
http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhad/article/view/1023002944/1023002542 adresinden 23.04.2016 tarihinde alınmıştır.
- Ulusay, İ. (1986). Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi. *Yargıtay Dergisi*, 12 (1-2).
- Ulusay, İ. (2012). "Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı" İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2281, Hukuk Fakültesi Yayın No: 515, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Ulusoy, A. (1993). "Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 43 (1-4).
- Üçışık G., Üçışık F. (2013). *Çevre Hukuku*. Ankara: Ötüken Yayınevi.
- Üçışık, G. (2009 28-29 Mayıs). *Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural İle Düzenlenmesi, Sorumluluk Ve Tazminat Hukuku Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara.
- Yavuz, C. (1992). "Türk Hukukunda Çevre Kirletenlerin Hukuki Sorumluluğu". *Mukayeseli Hukuk Araştırmalar Dergisi*, 5 (1-3), 35-46.
- Yıldırım, A. (2015). *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara.
- Nomer, H. (2012). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. (12. Bası). İstanbul.
- Yongalık, A. (1998). *Çevre Sorumluluk Sigortası*. Ankara.
- Yurt, B. (1987). *Çevre Kanununa Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi.
- Kazancı İçtihat Bilgi Bankası.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : GÜDÜK, Zeynep
Uyruğu : T. C. Vatandaşı
Doğum tarihi ve yeri : 11.10.1990 Merkez/KIRŞEHİR
Medeni hali : Bekar
Telefon : 0554 263 57 90
e-mail : zeynepg1011@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet yılı
Lisans	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	2013
Lise	Kırşehir Hacı Fatma Erdemir Anadolu Lisesi	2009

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Uzman

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

“Türk Mevzuatında Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu” Ankara Barosu Dergisi, Sayı 130, Mayıs 2017.

Hobiler

Sinema ve tiyatro gitmek, gitar çalmak, kitap okumak, araştırma yapmak, bisiklet sürmek, yüzmek.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

